

Конституційний
Суд
України

ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ

— 2022 —

ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ 2022

*Затверджено Постановою Конституційного Суду України
від 29 червня 2023 року № 8-п/2023*

Київ
2023

ЗМІСТ

I. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ	5
II. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ	13
2.1. Аналіз змісту звернень, що надійшли до Конституційного Суду України у 2022 році	14
2.2. Аналіз змісту актів, ухвалених Конституційним Судом України у 2022 році	16
2.3. Аналіз підстав для відмови у відкритті конституційних проваджень у справах за конституційними скаргами	50
2.4. Моніторинг стану виконання та реалізації рішень Конституційного Суду України	52
III. ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	61
3.1. Події та заходи	62
3.2. Науково-консультативна рада Конституційного Суду України	67
3.3. Конституційний Суд України та громадянське суспільство	68
3.4. Міжнародне співробітництво	70
3.5. Наукові публікації суддів Конституційного Суду України	78
IV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	81
4.1. Секретаріат Конституційного Суду України	82
4.2. Офіційне видання Конституційного Суду України	90
4.3. Фінансове забезпечення діяльності Конституційного Суду України	91
4.4. Перспективи та напрями розвитку	93
V. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В ЦИФРАХ	95

I.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

I. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

У 2022 році склад Конституційного Суду України та його органів було змінено.

26 квітня 2022 року звільнено у відставку з посади судді Конституційного Суду України Литвинова О.М. (Постанова Конституційного Суду України від 26 квітня 2022 року № 1-пс/2022).

15 травня 2022 року припинено трудові відносини із суддею Конституційного Суду України Тупицьким О.М. (Розпорядження Голови Конституційного Суду України від 15 травня 2022 року № 10/1/2022-к/тр).

19 травня 2022 року на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присягу склала суддя Конституційного Суду України Грищук О.В.; цього дня її було включено до складу Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 19 травня 2022 року № 2-пс/2022) та до складу Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 19 травня 2022 року № 3-пс/2022).

2 серпня 2022 року на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присягу склала суддя Конституційного Суду України Совгиря О.В.; 3 серпня 2022 року її було включено до складу Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 3 серпня 2022 року № 4-пс/2022) та до складу Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 3 серпня 2022 року № 5-пс/2022).

19 вересня 2022 року припинено трудові відносини із суддею Конституційного Суду України Касмініним О.В. (Розпорядження Голови Конституційного Суду України від 19 вересня 2022 року № 29/1/2022-к/тр).

21 вересня 2022 року на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присягу склав суддя Конституційного Суду України Петришин О.В.; 22 вересня 2022 року його було включено до складу Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 22 вересня 2022 року № 6-пс/2022) та до складу Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України (Постанова Конституційного Суду України від 22 вересня 2022 року № 7-пс/2022).

7 грудня 2022 року звільнено у відставку з посади суддів Конституційного Суду України Завгородню І.М., Саса С.В., Сліденка І.Д. (Постанова Конституційного Суду України від 7 грудня 2022 року № 8-пс/2022).

Складення присяги суддею Конституційного Суду України Грищук О.В. (19 травня 2022 року)

Складення присяги суддею Конституційного Суду України Совгирею О.В. (2 серпня 2022 року)

Складення присяги суддею Конституційного Суду України Петришиним О.В. (21 вересня 2022 року)

Станом на 31 грудня 2022 року Конституційний Суд України діяв у складі 13 суддів Конституційного Суду України:

ГОЛОВАТИЙ Сергій Петрович – суддя Конституційного Суду України, 29 травня 1954 року народження, призначений на посаду 27 лютого 2018 року, склав присягу 2 березня 2018 року, з 17 вересня 2019 року по 18 вересня 2022 року – заступник Голови Конституційного Суду України, з 29 грудня 2020 року по 18 вересня 2022 року – виконувач обов’язків Голови Конституційного Суду України як заступник Голови Конституційного Суду України, з 19 вересня 2022 року – як старший за віком суддя Конституційного Суду України відповідно до частини сьомої статті 33 Закону України „Про Конституційний Суд України“, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України;

ГОРДОВЕНКО Віктор Валентинович – суддя Конституційного Суду України, 22 лютого 1968 року народження, призначений на посаду 13 листопада 2017 року, склав присягу 21 листопада 2017 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України;

ГРИЦУК Оксана Вікторівна – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 12 жовтня 1977 року народження, призначена на посаду 26 листопада 2021 року, склала присягу 19 травня 2022 року, доктор юридичних наук, професор;

КИЧУН Віктор Іванович – суддя Конституційного Суду України, 19 червня 1968 року народження, призначений на посаду 18 лютого 2021 року, склав присягу 24 лютого 2021 року, кандидат юридичних наук, доцент;

КОЛІСНИК Віктор Павлович – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 19 липня 1960 року народження, призначений на посаду 26 січня 2016 року, склав присягу 27 січня 2016 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

КРИВЕНКО Віктор Васильович – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 6 серпня 1955 року народження, призначений на посаду 13 листопада 2015 року, склав присягу 27 січня 2016 року, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

ЛЕМАК Василь Васильович – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 15 лютого 1970 року народження, призначений на посаду 27 лютого 2018 року, склав присягу 2 березня 2018 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

МОЙСИК Володимир Романович – суддя Конституційного Суду України, 18 серпня 1957 року народження, призначений на посаду 26 січня 2016 року, склав присягу 27 січня 2016 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

ПЕТРИШИН Олександр Віталійович – суддя Конституційного Суду України, 30 квітня 1960 року народження, призначений на посаду 26 листопада 2021 року, склав присягу 21 вересня 2022 року, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України;

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ Олег Олексійович – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 31 січня 1972 року народження, призначений на посаду 20 вересня 2018 року, склав присягу 24 вересня 2018 року, кандидат юридичних наук, доцент;

СОВГИРЯ Ольга Володимирівна – суддя Конституційного Суду України, 6 серпня 1980 року народження, призначена на посаду 27 липня 2022 року, склала присягу 2 серпня 2022 року, доктор юридичних наук, професор;

ФІЛЮК Петро Тодосьович – суддя Конституційного Суду України, 11 квітня 1961 року народження, призначений на посаду 30 жовтня 2019 року, склав присягу 5 листопада 2019 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

ЮРОВСЬКА Галина Валентинівна – суддя Конституційного Суду України, секретар колегії Конституційного Суду України, 30 листопада 1961 року народження, призначена на посаду 29 жовтня 2019 року, склала присягу 5 листопада 2019 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.

**С К Л А Д
ПЕРШОГО СЕНАТУ
Конституційного Суду України**

(станом на 31.12.2022)

- 1. Грищук Оксана Вікторівна**
- 2. Кичун Віктор Іванович**
- 3. Колісник Віктор Павлович**
- 4. Кривенко Віктор Васильович**
- 5. Петришин Олександр Віталійович**
- 6. Совгіря Ольга Володимирівна**
- 7. Філюк Петро Тодосьович**

**С К Л А Д
колегій суддів
ПЕРШОГО СЕНАТУ
Конституційного Суду України**

(станом на 31.12.2022)

**Перша колегія суддів
Конституційного Суду України:**

**Колісник Віктор Павлович –
секретар колегії,**

Кичун Віктор Іванович,

Філюк Петро Тодосьович.

**Друга колегія суддів
Конституційного Суду України:**

**Грищук Оксана Вікторівна –
секретар колегії,**

**Совгіря Ольга
Володимирівна,**

**Петришин Олександр
Віталійович
(тимчасово залучений).**

**Третя колегія суддів
Конституційного Суду України:**

**Кривенко Віктор
Васильович –
секретар колегії,**

**Петришин Олександр
Віталійович,**

**Філюк Петро Тодосьович
(тимчасово залучений).**

**С К Л А Д
ДРУГОГО СЕНАТУ
Конституційного Суду України**

(станом на 31.12.2022)

- 1. Головатий Сергій Петрович**
- 2. Городовенко Віктор Валентинович**
- 3. Лемак Василь Васильович**
- 4. Мойсик Володимир Романович**
- 5. Первомайський Олег Олексійович**
- 6. Юровська Галина Валентинівна**

**С К Л А Д
колегій суддів
ДРУГОГО СЕНАТУ
Конституційного Суду України**

(станом на 31.12.2022)

**Перша колегія суддів
Конституційного Суду України:**

**Юровська Галина
Валентинівна** – секретар
колегії,

**Мойсик Володимир
Романович,**

**Городовенко Віктор
Валентинович**
(строком до 29.03.2023).

**Друга колегія суддів
Конституційного Суду України:**

Лемак Василь Васильович –
секретар колегії,

Головатий Сергій Петрович,

**Мойсик Володимир
Романович**

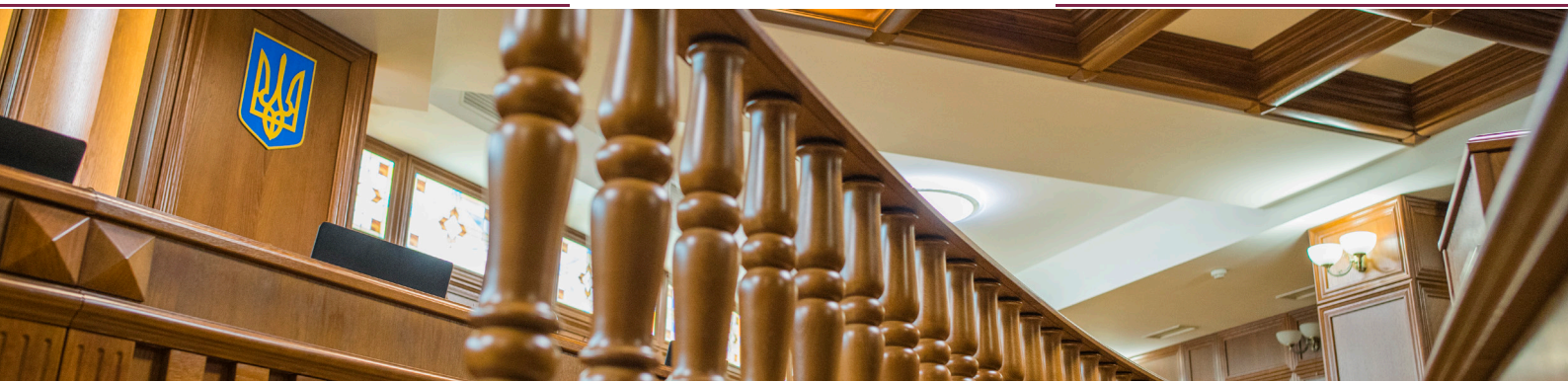
(строком до 29.03.2023).

**Третя колегія суддів
Конституційного Суду України:**

**Первомайський Олег
Олексійович** –
секретар колегії,

**Городовенко Віктор
Валентинович,**

**Мойсик Володимир
Романович**
(строком до 29.03.2023).

ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ Конституційного Суду України

(станом на 31.12.2022)

Постійна комісія з питань регламенту та етики:

Лемак Василь Васильович –
голова комісії,
Кичун Віктор Іванович,
Мойсик Володимир Романович.

Постійна комісія з питань бюджету та кадрів:

Городовенко Віктор Валентинович –
голова комісії,
Головатий Сергій Петрович,
Грищук Оксана Вікторівна,
Совгіря Ольга Володимирівна,
Філюк Петро Тодосьович.

Постійна комісія з питань наукового забезпечення:

Колісник Віктор Павлович –
голова комісії,
Грищук Оксана Вікторівна,
Кривенко Віктор Васильович,
Петришин Олександр Віталійович.

Постійна комісія з питань міжнародних зв'язків:

Первомайський Олег Олексійович –
голова комісії,
Головатий Сергій Петрович,
Городовенко Віктор Валентинович,
Юровська Галина Валентинівна.

Постійна комісія з правничої термінології

Головатий Сергій Петрович –
голова комісії,
Городовенко Віктор Валентинович,
Колісник Віктор Павлович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович.

У 2022 році внесено зміни до персонального складу постійних комісій Конституційного Суду України.

До персонального складу Постійної комісії з питань бюджету та кадрів Конституційного Суду України 10 травня 2022 року введено суддю Конституційного Суду України Городовенка В.В. (Постанова від 10 травня 2022 року № 8-п/2022), 22 грудня 2022 року введено суддів Конституційного Суду України Головатого С.П., Грищук О.В., Совгірю О.В. (Постанова від 22 грудня 2022 року № 39-п/2022).

До персонального складу Постійної комісії з питань наукового забезпечення Конституційного Суду України 6 жовтня 2022 року введено суддю Конституційного Суду України Петришина О.В. (Постанова від 6 жовтня 2022 року № 27-п/2022) та 1 листопада 2022 року введено суддю Конституційного Суду України Грищук О.В. (Постанова від 1 листопада 2022 року № 29-п/2022).

II.

**ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ**

II. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

2.1. АНАЛІЗ ЗМІСТУ ЗВЕРНЕНЬ, ЩО НАДІЙШЛИ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

У 2022 році до Конституційного Суду України не надходило конституційних подань та конституційних звернень.

Тому у 2022 році Конституційний Суд України продовжив розгляд справ за конституційними поданнями, що перебували у конституційному провадженні.

У конституційних скаргах, що надходили у 2022 році, найчастіше порушували питання щодо:

- відсутності права на касаційне, а в деяких випадках і апеляційне оскарження судових рішень (переважно у справах незначної складності в адміністративному судочинстві та в малозначних справах у цивільному судочинстві) та окремих процесуальних ухвал;
- можливості оскарження у кримінальному процесі окремих процесуальних ухвал, зокрема слідчого судді;
- порядку реформування органів прокуратури, у тому числі встановленої законом атестації прокурорів;
- обмеження пенсії максимальним розміром, порядку перерахунку пенсії різним категоріям громадян, зокрема працівникам прокуратури;
- підстав та порядку звільнення з посади прокурора.

Також конституційні скарги стосувалися:

- процедури звільнення державних службовців;
- статусу суддів (розміру суддівської винагороди, порядку перерахунку щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці);
- справ про адміністративні правопорушення (щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які є власниками транспортних засобів, зокрема щодо порушення принципу індивідуалізації юридичної відповідальності);
- підстав звільнення від доказування та меж розгляду господарської справи судом касаційної інстанції;
- дотримання процедури припинення банківської діяльності;
- судового збору (щодо обов'язку сплачувати судовий збір та умов звільнення від сплати судового збору);
- відсутності перегляду за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді;
- розміру аліментів.

Аналіз змісту конституційних скарг вказує на те, що до Конституційного Суду України фізичні особи звертались переважно з клопотаннями з питань ефективної реалізації права на судовий захист, а саме щодо прав на перегляд судового рішення (зокрема, в касаційному порядку у малозначних справах у цивільному судочинстві), на оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, щодо перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Невелику кількість конституційних скарг, пов'язаних із соціальними питаннями, було подано з метою захисту прав, установлених у законодавчих актах, які зазнали змін, зокрема, щодо соціального (пенсійного) забезпечення окремих категорій громадян, у тому числі військовослужбовців та осіб, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Юридичні особи у конституційних скаргах здебільшого порушували питання про відповідність Конституції України приписів законів, які стосуються відсутності касаційного оскарження у малозначних справах, питань сплати судового збору, дотримання процедури припинення банківської діяльності.

Найчастіше суб'єкти права на конституційну скаргу оскаржували приписи законів України, які регулюють питання щодо:

1) здійснення судочинства, а саме:

- *Цивільного процесуального кодексу України*, зокрема щодо неможливості оскарження у касаційному порядку судових рішень у малозначних справах (пункт 1 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389, пункти 1, 3 частини другої статті 394), щодо оцінки судом доказів за своїм внутрішнім переконанням (частина перша статті 89), щодо незгоди з тим, що Верховний Суд, приймаючи рішення, керується висновками, зробленими ним в інших справах (частина четверта статті 263);
- *Кримінального процесуального кодексу України*, зокрема щодо відсутності перегляду за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді (частина перша статті 459), щодо позасудової процедури вирішення питання про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відносно обвинуваченого (частина шоста статті 615), щодо оскарження ухвали слідчого судді (частина третя статті 307, частина третя статті 309), щодо відсутності касаційного оскарження ухвал слідчого судді (частина четверта статті 424), щодо окремого апеляційного оскарження ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті (частина друга статті 392), щодо обрання запобіжного заходу (частина шоста статті 176 у редакції до внесення змін *Законом України „Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану“* від 16 серпня 2022 року № 2531-IX);

– Кодексу адміністративного судочинства України, зокрема щодо права на апеляційне оскарження (частина друга статті 293, частина перша статті 294, частина перша, абзац другий частини п'ятої, частина шоста статті 383), щодо права на касаційне оскарження та відсутності касаційного оскарження (частина друга, підпункти „а“, „в“ пункту 2 частини п'ятої статті 328, пункт 1 частини першої статті 333), щодо вимог до заяви про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності відповідача на виконання судового рішення (пункти 7, 8 частини другої, частина четверта статті 383);

– Господарського процесуального кодексу України, зокрема щодо меж розгляду справи судом касаційної інстанції (частина перша статті 300), щодо права на відвід судді (частина четверта статті 35 у взаємозв'язку з частиною першою статті 35), щодо незгоди з закриттям провадження у справі (пункт 2 частини першої статті 175, пункт 3 частини першої статті 231);

– Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема щодо порушення принципу індивідуалізації юридичної відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння (абзац другий частини першої статті 130), щодо обов'язковості виконання вимоги поліцейського про проходження огляду на стан алкогольного сп'яніння та відповідальності за відмову у проходженні такого огляду (частина перша статті 130);

2) цивільних відносин:

– Цивільного кодексу України, зокрема щодо правовідносин у сфері передачі права грошової вимоги за договором факторингу (абзац перший частини першої статті 1077), щодо права власника на витребування майна від добросовісного набувача (пункт 3 частини першої статті 388), щодо обов'язку споживача (у разі висунення претензій після спливу гарантійного строку) доводити, що недоліки виникли до передавання йому товару або з причин, що існували до цього моменту (частина п'ята статті 680);

– Сімейного кодексу України, зокрема щодо визначення розміру аліментів у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини (частина третя статті 183), щодо права дружини та чоловіка на спільне вирішення питань життя сім'ї (частина третя статті 54);

3) соціального захисту окремих категорій громадян:

– Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI, зокрема щодо обмеження пенсії максимальним розміром, а саме питання соціальних гарантій для захисників і захисниць України (частина перша статті 2, абзац другий пункту 2 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“);

– Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII, зокрема щодо обмеження пенсії працівників прокуратури максимальним розміром (абзац шостий частини п'ятнадцятої статті 86);

– Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII, зокрема щодо виплати одноразової грошової допомоги (пункт 6 частини другої статті 16);

– Закону України «„Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584–IX, зокрема щодо перерахунку пенсії (пункт 2 розділу I);

4) порядку реформування органів прокуратури:

– Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–IX, зокрема щодо підстав звільнення з посади прокурора (абзаци дев'ятий, десятий підпункту 41 пункту 21 розділу I, пункт 6, абзац шостий пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“), щодо оплати праці працівників прокуратури до дня початку роботи Офісу Генпрокурора, обласних, окружних прокуратур (абзац третій пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“);

5) статусу суддів:

– Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII, зокрема щодо регіональних коефіцієнтів як складової суддівської винагороди (частина четверта статті 135); щодо розміру довічного грошового утримання судді у відставці (окреме положення частини третьої статті 142), щодо гарантії суддів в частині розміру суддівської винагороди (пункт 7 розділу XII „Прикінцеві та перехідні положення“);

6) досудового розслідування:

– Закону України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII, зокрема стосовно строку досудового розслідування щодо відмови у закритті кримінального провадження на підставі пункту 10 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (пункт 4 § 2 „Прикінцеві положення“ розділу 4), щодо відсутності касаційного оскарження у справах незначної складності та віднесення таких справ до спрощеного провадження (окремі положення розділу 3);

7) сплати судового збору:

– Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI, зокрема щодо ставки судового збору (підпункт 7 пункту 2 частини другої статті 4);

8) митного регулювання:

– Митного кодексу України, зокрема щодо відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення товарів та права на індивідуалізацію юридичної відпо-

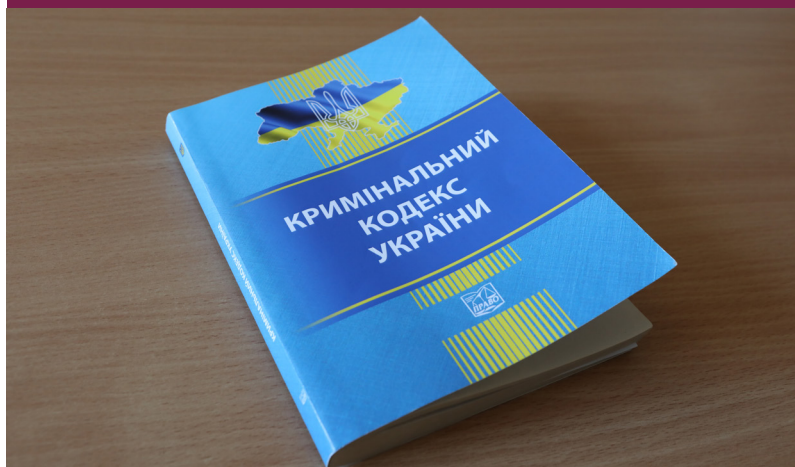
відальності (стаття 481), щодо санкції, передбаченої за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (абзац другий частини першої статті 483);

9) регулювання земельних відносин:

– *Земельного кодексу України*, зокрема щодо відмови у наданні дозволу на розробку проєкту землеустрою на земельну ділянку (абзац перший частини сьомої статті 118); повноваження обласних державних адміністрацій щодо передачі в оренду земельних ділянок (частина п'ята статті 122).

2.2. АНАЛІЗ ЗМІСТУ АКТИВ, УХВАЛЕНИХ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

РІШЕННЯ від 30 червня 2022 року № 1-р/2022

Справа за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації)

Суддя-доповідач – *Олег Первомайський*

Рішенням визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), статті 96¹, 96² Кримінального кодексу України [КК України], якими унормовано питання спеціальної конфіскації.

Розв'язуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходив, зокрема, з того, що Україна є стороною низки міжнародних договорів, що регулюють відносини з конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, а також членом Групи держав із протидії корупції (Group of States against corruption). Крім того, Україна 19 грудня 1997 року розпочала співпрацю з Організацією економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development), метою діяльності якої є передусім просування ринкової економіки та представницької демократії, сприяння зростанню як розвинених країн, так і тих, що розвиваються. У зв'язку з цим відповідними європейськими інституціями Україні було надано низку рекомендацій щодо внесення змін до КК України, у тому числі стосовно запровадження правил щодо конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом, які дозволять уживати заходів щодо прямих і опосередкованих (перетворених) доходів, вартості доходів і доходів третіх осіб. Конституційний Суд України в цьому провадженні також зважав на рекомендацію, що її сформулювала Група з розроблення фінансових заходів протидії відмиванню грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering) у Міжнародних стандартах протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї, згідно з якою країни можуть удатися до запровадження таких заходів, які дозволяли б конфіскацію доходів, або

заходів без потреби кримінального засудження, або які вимагають від правопорушника підтвердження правомірності походження майна, що ймовірно підлягало б конфіскації, тією мірою, якою така вимога є сумісною з принципами їх національного права (рекомендація 4 в редакції 2012 року).

Конституційний Суд України виходив з того, що в преамбулі Конституції України підтверджено „європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України“, та зазначив, що унормування відносин із застосування спеціальної конфіскації оспорюваними статтями КК України було здійснено з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами Європейського Союзу як складниками процесу євроінтеграції України. Своєю чергою, євроінтеграція України вимагає утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей.

Розв'язуючи питання щодо відповідності статей 96¹, 96² КК України статті 8 Конституції України, Конституційний Суд України виходив з того, що принцип домірності (пропорційності) у сфері кримінального права проявляється, зокрема, у тому, що застосовані види покарання та (або) інші заходи кримінально-правового характеру мають бути домірними. Ця вимога є загальною, стосується всіх випадків застосування видів покарань, інших заходів кримінально-правового характеру, у тому числі й спеціальної конфіскації.

Отже, принцип домірності зобов'язує суд у кожному конкретному випадку домірно застосовувати види покарання та (або) інші заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин.

З'ясувавши питання співвідношення конфіскації майна зі спеціальною конфіскацією, Конституційний Суд України виснував, що конфіскація майна як вид покарання і спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру є відмінними за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами, тобто не є тотожними.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні майна, що є власністю засудженого. Унаслідок чого конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цією та іншими особами.

Натомість спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається у особи, яка не є власником або добросовісним володільцем такого майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності. На відміну від конфіскації майна як виду покарання, на застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру не впливають ступінь тяжкості вчиненого умисного кри-

мінального правопорушення, дані, що характеризують особу, яка вчинила таке правопорушення, тощо.

Водночас спільним для конфіскації майна та спеціальної конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування – примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала).

Ураховуючи викладене, твердження суб'єкта права на конституційне подання щодо порушення принципу домірності – одного зі складників принципу верховенства права – у зв'язку з уможливленням застосування до особи на підставі оспорюваних статей КК України одночасно двох видів однакових покарань, а саме конфіскації майна та спеціальної конфіскації, є безпідставними.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать частинам першій, другій статті 8 Конституції України.

Конституційний Суд України зазначив, що застосування спеціальної конфіскації до третьої особи, з одного боку, не пов'язане зі встановленням факту вчинення цією особою умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, з іншого – застосування цього кримінально-правового заходу у спосіб примусового безоплатного вилучення майна може бути кваліфіковане як надмірне втручання у право власності або право добросовісного володіння майном.

Для забезпечення ефектності та дієвості наданих Основним Законом України гарантій та унеможливлення порушення конституційних прав усіх учасників кримінально-процесуальних відносин держава, керована правом та принципом додержання людських прав, зобов'язана відповідним чином організувати систему кримінальної юстиції.

Тому з метою дотримання у процедурі застосування спеціальної конфіскації прав та інтересів третьої особи, тобто особи, яку не підозрюють та не звинувачують у вчиненні умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, в Кримінальному процесуальному кодексі України [КПК України] має бути належним чином унормовано процесуальні відносини за її участю. Унормування належним чином правовідносин за участю такої третьої особи повинно охоплювати надання приписами КПК України їй, передусім, самостійного процесуального статусу та низки відповідних процесуальних прав та обов'язків.

На підставі норм Конституції України, приписів міжнародних актів та практики Європейського суду з прав людини Конституційний Суд України виснував, що спеціальна конфіскація є можливим для правозастосування кримінально-правовим заходом.

З посутнього аналізу приписів законодавства України, що встановлюють спеціальну конфіскацію та визначають суб'єктів, об'єкти та порядок її застосування, слідує, що

спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, тому її застосування, зокрема примусове безоплатне вилучення майна у недобросовісної третьої особи, на підставі судового рішення (вирок, ухвала) не є притягненням до кримінальної відповідальності.

Конституційний Суд України визнав доводи суб'єкта права на конституційне подання щодо обмеження статтями 96¹, 96² КК України прав і свобод людини і громадянина, визначених частиною другою статті 61, частиною першою статті 62 Конституції України, безпідставними та дійшов висновку про те, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать частинам другій та третій статті 22, статті 64 Конституції України.

Ураховуючи приписи Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України, норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (зокрема статті 1 Першого протоколу), а також практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України взяв до уваги, що спеціальна конфіскація застосовується до майна, яке за приписами КПК України на підставі достатніх доказів суд у відповідному рішенні (вирок, ухвала) визнав таким, що одержане внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, було предметом кримінального правопорушення тощо (частина перша статті 96² КК України). Отже, таке втручання держави ґрунтується на законі, повноваження щодо його здійснення надано найбільш кваліфікованому суб'єкту правозастосування – суду, який фіксує це в юридичному акті індивідуальної дії (вирок, ухвала), воно відповідає правомірній меті: припинення використання майна як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності.

Щодо домірності втручання Конституційний Суд України, передусім, виходив з того, що згідно з Основним Законом України право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (частина друга статті 41); кожен зобов'язаний неухильно додержуватись Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68). Посутнє тлумачення цих та інших приписів Основного Закону України дозволило Конституційному Суду України стверджувати, що юридичні інститути будь-якої країни конституційної демократії не є підґрунтям для набуття права власності або права добросовісного володіння внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, оскільки подібне унормування суспільних відносин суперечило би конституційному ладу, порушувало би публічний порядок та права власників і добросовісних володільців, які є потерпілими від такої діяльності.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України стверджував, що жодний припис Основного Закону України не гарантує захисту незаконного та недобросовісного володіння майном, тимчасово набутого внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності.

Оцінюючи конституційність статей 96¹, 96² КК України, Конституційний Суд України виходив з того, що володіння майном, набутим внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, не може бути кваліфіковане ні як „визначений законом“ порядок набуття права власності на майно (частина друга статті 41 Конституції України), ні як „не заборонена законом“ підстава набуття права власності або права добросовісного володіння майном (стаття 328 Цивільного кодексу України).

Окрім того, ухвалене судом на підставі приписів КПК України судове рішення (вирок, ухвала) про застосування спеціальної конфіскації є юридичним актом індивідуальної дії, що встановлює факт незаконності та недобросовісності набуття певною особою конкретного майна і також спростовує презумпцію правомірності набуття права власності, встановлену в частині другій статті 328 Цивільного кодексу України. Унаслідок цього саме судове рішення є підставою для вилучення такого майна в особи, стосовно якої може бути застосовано спеціальну конфіскацію згідно з оспорюваними статтями КК України. Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що застосування спеціальної конфіскації припиняє не право власності або право добросовісного володіння майном, а незаконне та недобросовісне володіння, тимчасово набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, тобто з порушенням приписів Конституції України та законів України, прав та інтересів учасників суспільних відносин.

Таким чином, Конституційний Суд України вказав, що статті 96¹, 96² КК України не порушують конституційних гарантій захисту права власності, а тому не суперечать статті 21, частинам першій, четвертій, шостій статті 41 Конституції України.

Конституційний Суд України також зазначив, що у конституційному поданні не наведено обґрунтованих тверджень, щоб вважати оспорювані статті КК України такими, що поширюють свою дію на діяння, які були вчинені до набрання цими статтями КК України чинності. Окрім того, як констатовано у цьому Рішенні, застосування спеціальної конфіскації не є притягненням особи до кримінальної відповідальності, а тому твердження щодо невідповідності статей 96¹, 96² КК України частині другій статті 58 Конституції України, що викладені у конституційному поданні, не є застосовними у цьому конституційному провадженні.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать статті 58 Основного Закону України.

РІШЕННЯ від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022

Справа за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності)

Суддя доповідач – Віктор Кривенко

Рішенням визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ від 3 вересня 2019 року № 27–ІХ [Законопроект], оскільки конституційну процедуру розгляду, ухвалення та набрання чинності цим законом не було порушено.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що вже досліджував питання конституційного контролю – як передувального (a priori), так і подальшого (a posteriori) – щодо конституційних поправок (рішення від 9 червня 1998 року № 8-рп/98, від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008, від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010; Ухвала від 5 лютого 2008 року № 6-у/2008). Конституційний Суд України зазначив, що зі статті 159 Конституції України випливає, що нею чітко визначено обов’язковість передувального (a priori) конституційного контролю. Це підтвердив і сам Конституційний Суд України у Рішенні від 9 червня 1998 року № 8-рп/98, наголосивши, що звернення „до Конституційного Суду України з метою перевірки відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов’язковим для Верховної Ради України“ (абзац шостий пункту 2 мотивувальної частини). Однак Конституція України не містить чіткої вказівки на те, що Конституційний Суд України може здійснювати подальший (a posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності.

Конституційний Суд України з урахуванням своєї юридичної позиції, висловленої в абзаці третьому підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008, та для забезпечення послідовності своєї судової практики, юридичної визначеності й конституційної стабільності наголосив на тому, що Конституція України не містить застережень щодо можливості здійснення Конституційним Судом

України подальшого (a posteriori) конституційного контролю щодо закону про внесення змін до Конституції України як конституційної поправки після його ухвалення Верховною Радою України. Конституційному Суду України належить здійснювати подальший (a posteriori) конституційний контроль щодо конституційних поправок після набрання ними чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою розгляду та ухвалення відповідних законів, що її визначено приписами розділу XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності або зміну конституційного ладу у спосіб, не передбачений Конституцією України. Не лише дотримання встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення та набрання чинності законами, що як конституційні поправки є актами конституцієдавця, який діє через Верховну Раду України, є неодмінною умовою легітимності установчої влади народу. Як випливає зі статті 157 Конституції України, установча влада експліцитно обмежила себе тим, що не дозволила змінювати ті приписи Конституції України, що захищають „права і свободи людини і громадянина“, „незалежність“ і „територіальну цілісність“.

Проаналізувавши порядок відкликання законопроектів про внесення змін до Конституції України, пропозицій, поправок до них, передбачений статтею 144 Регламенту Верховної Ради України [Регламент], Конституційний Суд України установив, що приписи Регламенту не передбачають можливості відкликання законопроекту про внесення змін до Конституції України після отримання висновку Конституційного Суду України щодо відповідності цього законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України у зв’язку із закінченням строку повноважень Верховної Ради України відповідного скликання. Якщо повноваження Верховної Ради України припинено, але вона не розглянула питання про прийняття відповідно до частини першої статті 156 Конституції України законопроекту про внесення змін до Конституції України, щодо якого є не розглянутий Верховною Радою України висновок Конституційного Суду України, питання про розгляд такого законопроекту включають до порядку денного першої сесії новообраної Верховної Ради України без голосування (частина четверта статті 149 Регламенту).

Конституційний Суд України вказав, що Законопроект обґрунтовано включено до порядку денного першої сесії Верховної Ради України дев’ятого скликання, оскільки він не був у встановленому порядку відкликаний або розглянутий Верховною Радою України попереднього скликання.

Виходячи з аналізу Конституції України та Регламенту, а також урахування власну практику, Конституційний Суд України зазначив, що перша сесія Верховної Ради України нового скликання є черговою сесією, і її починають в інші, ніж зазначено для решти чергових сесій Верховної Ради України, строки.

Дні проведення другої чергової сесії Верховної Ради України та наступних за нею сесій безпосередньо визначені Конституцією України, однак такі сесії можуть і не бути розпочаті першого вівторка лютого або першого

вівторка вересня з установлених у Конституції України підстав (наприклад, дострокове припинення повноважень парламенту). Натомість першу сесію новообраної Верховної Ради України мають почати обов'язково в установленій Конституцією України строк.

Із наведеного вбачається, що чергові сесії Верховна Рада України має почати у визначений Конституцією України строк:

– чергові сесії Верховної Ради України – першого вівторка лютого, першого вівторка вересня кожного року;
– в інший строк, коли неможливо наперед визначити день проведення чергової сесії, оскільки на це впливають: дата оголошення результатів виборів (яка наперед невідома) та воля новообраних народних депутатів України щодо зібрання на першу сесію, яку вони мають проявити в будь-який день упродовж тридцяти днів після офіційного оголошення результатів виборів.

На відміну від чергових сесій Верховної Ради України, позачергові сесії Верховної Ради України скликають не у визначені строки, а на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України в особливих випадках.

Конституція України не визначає дня проведення першої сесії Верховної Ради України нового скликання, проте така сесія є обов'язковою і строки її проведення встановлені.

Визначені сесії Верховної Ради України послідовно проводять одну за одною, вони мають наскрізну нумерацію в межах кожного скликання Верховної Ради України. За останньою сесією Верховної Ради України попереднього скликання обов'язково йде перша сесія Верховної Ради України нового скликання. Отже, перша сесія Верховної Ради України нового скликання є черговою сесією щодо останньої сесії Верховної Ради України попереднього скликання.

Ураховуючи викладене, Конституційний Суд України виснував, що першу сесію Верховної Ради України нового скликання проводять у конституційно визначені строки, із цієї сесії починають відлік роботи новообраної Верховної Ради України, вона є першою черговою сесією Верховної Ради України нового скликання.

Конституційний Суд України також зазначив, що попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України може відбутися на першій сесії новообраної Верховної Ради України. Прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону має відбутися на наступній черговій сесії Верховної Ради України, під якою потрібно розуміти лише чергову сесію Верховної Ради України, яку починають першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Здійснюючи конституційний контроль за дотриманням конституційної процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законами України відповідно до частини першої статті 152 Основного Закону України, Конституційний Суд України перевіряє не тільки дотримання формальних процедур, передбачених у Конституції України.

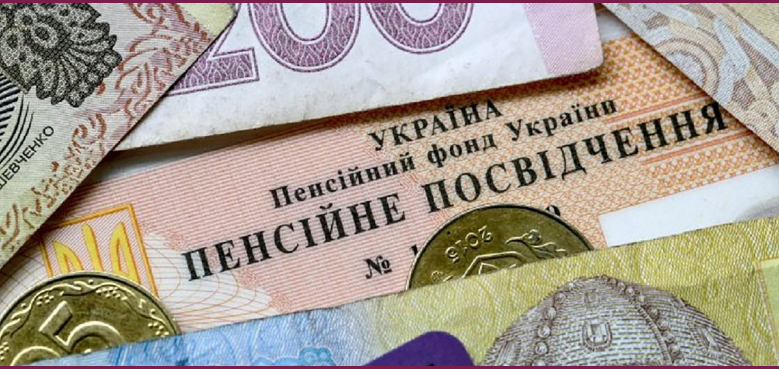
Перевірці також підлягає додержання парламентом як представницьким органом народу своєї демократичної сутності, зокрема зваженість, послідовність та обґрунтованість процесу обговорення рішень, які він ухвалює, реальна можливість народних депутатів України здійснити свої права в цьому процесі.

З огляду на наведене в цій справі Конституційний Суд України зробив конституційне застереження стосовно практики підготовки й ухвалення законів про внесення змін до Конституції України, які не мають належних ознак зваженості та послідовності, що іманентно мають бути властивими для ухвалення конституційних поправок. Зокрема, це стосується реального розведення в часі двох голосувань Верховною Радою України за законопроект, про що неодноразово зазначав Конституційний Суд України у своїх попередніх юридичних позиціях.

Конституційний Суд України зазначив, що приписи частини першої статті 8, статті 19 Конституції України не регулюють питань конституційної процедури розгляду, ухвалення Верховною Радою України законів або набрання ними чинності (щодо розгляду застережень Верховною Радою України застережень Конституційного Суду України), тому не можуть бути застосовними у цій справі.

До Рішення додано окрему думку судді Олега Первомайського та окрему (збіжну) думку судді Василя Лемака. У них судді Конституційного Суду України висловили власні міркування та зауваження, зокрема щодо наведеного в Рішенні мотивування та окремих процесуальних аспектів ухвалення Рішення.

РІШЕННЯ від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022

Справа за конституційною скаргою Мосюряка Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ (щодо гарантій соціального захисту державних службовців)

Суддя-доповідач – Олег Первомайський

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII [Закон № 889] у тім, що він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII зі змінами.

Підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, визнаний неконституційним у зазначеному аспекті, втрачає чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

Верховній Раді України внормувати перерахунок розмірів пенсій суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII зі змінами [Закон № 3723], з урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення.

Оцінюючи конституційність підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, Конституційний Суд України виходив із того, що регулювання пенсійного забезпечення державних службовців залежно від часу призначення пенсій здійснювалося або здійснюватиметься згідно з нормативними актами, насамперед законами України, відповідно до яких зазнавали змін форми, види, підстави та умови пенсійного забезпечення державних службовців.

Конституційний Суд України навів низку нормативних актів, що регулювали або регулюють пенсійне забезпечення суб'єкта права на конституційну скаргу та інших державних службовців, за результатами аналізу яких вказав,

що із дня набрання чинності Законом № 889 пенсійне забезпечення суб'єкта права на конституційну скаргу та інших державних службовців унормовано Законом України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV [Закон № 1058] як загальним законом (lex generalis), що регулює відносини між усіма суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 як спеціального закону (lex specialis) збережено для осіб, визначених у пунктах 10, 12 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889. Проте цим особам не надано права на індексацію та перерахунок розміру призначених їм пенсій.

Аналіз статей 46, 75, 85, пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України, юридичних позицій Конституційного Суду України став підставою для засновку про те, що Верховна Рада України має конституційне повноваження ухвалювати закони, що визначають та змінюють нормативне регулювання пенсійного забезпечення. Реалізуючи це конституційне повноваження, Верховна Рада України має узгоджувати приписи законів, які вона ухвалює, із приписами Конституції України.

Конституційний Суд України вказав, що Верховна Рада України, ухваливши Закон № 889, реалізувала належній як єдиному органіві законодавчої влади в Україні конституційні повноваження щодо визначення в законах основ соціального захисту, форм і видів пенсійного забезпечення державних службовців.

Отже, пенсійне забезпечення державних службовців із 1 травня 2016 року унормовано Законом № 1058 як загальним законом (lex generalis), за винятком осіб, визначених у пунктах 10, 12 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, до пенсійного забезпечення яких може бути застосована стаття 37 Закону № 3723 як норма спеціального закону (lex specialis). Конституційний Суд України також взяв до уваги, що підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 не дає можливості враховувати стаж державної служби, набутий після 1 травня 2016 року, як такий, що відповідає вимогам пунктів 10, 12 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, та для набуття у зв'язку із цим права на призначення пенсії державного службовця на підставі статті 37 Закону № 3723.

Проте розширення кола осіб, яким унаслідок цього було б надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, суперечило б не лише волі законодавця, який уже визначив у Законі № 889 коло таких осіб, а й практиці застосування статті 37 Закону № 3723 як спеціального закону (lex specialis), який не слід тлумачити та застосовувати розширено.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 у зазначеному аспекті не суперечить статтям 3, 21, 24, 46, 75, 85, 92 Основного Закону України.

Зважаючи на власні юридичні позиції, а також на те, як витлумачено поняття юридичної визначеності в міжнародних актах та документах, Конституційний Суд України вказав: „юридичну визначеність в аспекті поняття правомірних (легітимних) очікувань слід розуміти не лише як право особи розраховувати на розумну та передбачну стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків застосування таких приписів, а також як право особи на розумні очікування щодо послідовності та цілісності законотворчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні“.

Конституційний Суд України врахував, що довгочасне, а саме з 1 січня 1994 року до 1 травня 2016 року, унормування пенсійного забезпечення державних службовців приписами Закону № 3723 можна розглядати як законну (легальну) підставу для формування у суб'єкта права на конституційну скаргу та інших державних службовців певних правомірних очікувань стосовно їх пенсійного забезпечення згідно із приписами Закону № 3723.

У цьому аспекті розгляду справи Конституційний Суд України констатував, що стаття 37 Закону № 3723 в чинній на час ухвалення Закону № 889 редакції визначала, зокрема, такі умови призначення пенсії державного службовця: стаж державної служби щонайменше 10 років для осіб, які на час досягнення віку виходу на пенсію працювали на посадах державної служби; стаж державної служби щонайменше 20 років незалежно від місця роботи на час досягнення зазначеного віку. Тобто приписами цієї статті Закону № 3723 було визначено мінімально потрібний строк перебування особи на посаді державної служби як умову для набуття нею права на призначення пенсії державного службовця.

Згідно з оспорюваним приписом підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 як спеціального закону (*lex specialis*) набули особи, які мали 10 років стажу державної служби та перебували на відповідних посадах станом на 1 травня 2016 року (пункт 10); особи, які мали 20 років стажу державної служби незалежно від місця їх роботи на день набрання чинності Законом № 889 (пункт 12).

Конституційний Суд України взяв до уваги, що диференціація прав учасників суспільних відносин за певним часовим (темпоральним) показником [наприклад, за строком перебування на посадах державної служби (стаж служби)] є традиційним та поширеним засобом нормативного регулювання, застосування якого в законодавстві саме по собі не свідчить про дискримінаційний характер подібних приписів.

Отже, правомірні очікування суб'єкта права на конституційну скаргу та інших державних службовців щодо умов призначення їм пенсій могли сформуватися лише з урахуванням того, що набуття права на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 й до набрання чинності Законом № 889 було обумовлено наявністю 10 або 20 років стажу державної служби.

Оцінюючи потребу в урахуванні сформованих у суб'єкта права на конституційну скаргу та інших державних службовців правомірних очікувань, Конституційний Суд України взяв до уваги те, що особам, визначеним у пунктах 10, 12 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, надано право вибору, на підставі якого закону їм має бути призначена пенсія. Тому приписом підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 було збережено право цих осіб на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 як спеціального закону (*lex specialis*).

Водночас суб'єкту права на конституційну скаргу та іншим особам, на яких поширено дію пунктів 10, 12 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889, надано право на призначення пенсії й на підставі Закону № 1058 як загального закону (*lex generalis*), що регулює пенсійне забезпечення. Вибір однієї із зазначених підстав призначення пенсії дає можливість обрати ту пенсію, розмір якої буде більшим.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що правомірні очікування суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723 або на підставі Закону № 1058, зруйновані не були.

Отже, підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 у зазначеному аспекті не суперечить статтям 8, 46 Конституції України.

Приписи статей 3, 24, 46 Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України та практика Європейського суду з прав людини дали Конституційному Суду України підстави стверджувати, що позитивні обов'язки держави у сфері соціального захисту полягають, зокрема, у належному вноормуванні відносин у цій сфері.

Механізм законодавчого регулювання пенсійного забезпечення відповідатиме конституційним приписам у разі, коли він забезпечуватиме ефективне функціонування системи захисту життя, здоров'я й гідності людини та створить легальне підґрунтя для реалізації людиною, яка потребує соціального захисту, її фундаментальних прав і свобод.

Посутній аналіз приписів статей 3, 8, 24, 46, 92 Основного Закону України дає підстави для висновку, що юридичний механізм індексації та перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги є однією з конституційних гарантій дієвості права на соціальний захист. Тому на виконання Конституції України Верховна Рада України має забезпечити розвиток, конкретизацію та деталізацію низки конституційних норм і принципів, визначивши в законах підстави, порядок, умови індексації та перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги для всіх груп пенсіонерів та одержувачів таких виплат та допомоги.

Конституційний Суд України зазначив, що сучасний стан законодавчого врегулювання з перерахунку розмірів пенсій суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, є не звичайною законодав-

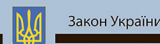
чою прогалиною (лакуною), а законодавчим упущенням (legislative omission), наявність якого є порушенням Конституції України. Для розвитку, конкретизації та деталізації приписів статей 3, 8, 24, 46 Основного Закону України перерахунок розмірів пенсій обов'язково має бути встановлений у законі, ухваленому Верховною Радою України. Незабезпечення державою законодавчого підґрунтя для функціонування ефективного юридичного механізму перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, зокрема у зв'язку із законодавчим упущенням в унормуванні суспільних відносин, свідчить про ілюзорність конституційних гарантій права на соціальний захист та порушення низки конституційних норм і принципів.

Виявлене в підпункті 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивних обов'язків з унормування в законі певного сегмента пенсійних відносин, є дискримінаційним щодо суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, не забезпечує дотримання юридичної рівності як одного зі складників принципу верховенства права (правовладдя) та порушує конституційні гарантії права на соціальний захист.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 суперечить частині другій статті 3, частинам першій, другій статті 8, частині першій статті 24, статті 46 Конституції України в тім, що він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону № 3723.

Втрату чинності підпунктом 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 889 відтерміновано для дотримання балансу приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, і публічного інтересу в збереженні збалансованості Державного бюджету України під час дії в Україні воєнного стану.

РІШЕННЯ від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022

Про свободу совісті та релігійні організації

Справа за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій)

Судді-доповідачі – *Сергій Головатий,*
Олександр Петришин

Конституційний Суд України визнав такими, що відповідають Конституції України (є конституційними):

– **Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України“» від 20 грудня 2018 року № 2662–VIII [Закон № 2662–VIII];**

– **статтю 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ від 23 квітня 1991 року № 987–XII зі змінами [Закон № 987–XII], унесеніми Законом України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 20 грудня 2018 року № 2662–VIII.**

Розв'язуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходив з того, що свобода є фундаментальною цінністю для демократичної держави, та зазначив, що приписи статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, статті 9 Конвенції про захист прав людини і основополож-

них свобод 1950 року щодо свободи думки, совісті та релігії дістали відображення у приписах статті 35 Основного Закону України, згідно з якою „кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність“ (частина перша); „здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей“ (частина друга). Конституційний Суд України взяв до уваги, що розв'язання порушених у конституційному поданні питань вимагає з'ясування мети запровадження обмежень права на свободу світогляду і віросповідання у взаємозв'язку з правом на свободу об'єднання в громадські організації. Конституційний Суд України виходив із того, що конституціодавець ухвалив Конституцію України, „усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями“ (абзац сьомий преамбули Конституції України), та, ухвалюючи це Рішення, врахував не лише ймовірні (гіпотетичні) ризики, що могли існувати під час ухвалення Закону № 2662–VIII, а й реальні наслідки та загрози від діяльності релігійних організацій (об'єднань), керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території, в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, посягання на її суверенітет, територіальну цілісність та життя людей.

Досліджуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України також виходив із того, що гарантоване приписами статті 35 Конституції України право на свободу світогляду і віросповідання – це індивідуальне право, що є відмінним від інституційних прав релігійних організацій (об'єднань).

Конституція України та міжнародні стандарти у сфері свободи релігії захищають право мати, приймати та полишати релігію (*forum internum*), а також право сповідувати релігію як індивідуально, так і колективно (*forum externum*). Внутрішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) (*forum internum*) є абсолютним правом, що жодним чином не підлягає обмеженню. Водночас держава має право обмежити зовнішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) (*forum externum*).

Виходячи зі змісту статті 35 Конституції України держава, гарантуючи зазначене право на свободу світогляду і віросповідання (релігії), зобов'язана створити умови для реалізації цього права, а саме: забезпечити свободу світогляду і віросповідання (релігії) та можливість сповідувати релігію; запобігти посяганням на цю свободу третіми особами; не посягати на цю свободу самостійно. Крім того, держава має право застосувати заходи, що обмежують право на свободу світогляду і віросповідання (релігії), зокрема з міркувань громадського порядку (частина друга статті 35 Конституції України), право на свободу об'єднання в громадські організації з міркувань, зокрема, національної безпеки (частина перша статті 36 Конституції України). Втручання у право на свободу світогляду і віросповідання

(релігії) в аспекті його реалізації зазвичай має форму зобов'язань, що їх держава покладає на конкретного суб'єкта, які спрямовані на досягнення мети, визначеної у законі.

Аналізуючи приписи Закону № 2662–VIII Конституційний Суд України дійшов висновку, що запроваджені зміни не стосуються внутрішнього аспекту права на свободу світогляду і віросповідання (релігії). Обмеження цього права в частині уточнення назви певних релігійних організацій (об'єднань) стосуються виключно його зовнішнього аспекту (*forum externum*).

Конституційний Суд України зауважив, що право релігійної організації (об'єднання) мати назву є складником права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) в поєднанні з правом на свободу об'єднання в громадські організації. Релігійні організації (об'єднання) мають право самостійно вирішувати свої внутрішні справи. Така автономія релігійних організацій (об'єднань) гарантована законодавчою заборонаю державі втручатися в законну діяльність релігійних організацій (частина четверта статті 5 Закону № 987–XII).

Автономія релігійних організацій (об'єднань) означає також і право мати власну назву. Визначення власної назви є посланням релігійної громади *urbi et orbi* – публічним проголошенням суспільству про існування релігійної організації (об'єднання) та про її релігійні вірування. Назва релігійної організації (об'єднання) відображає те, як релігійна громада репрезентує себе перед іншими релігійними суб'єктами, як вона бажає бути сприйнятою людьми і суспільством загалом. Отже, релігійні організації (об'єднання) можуть обрати собі назву, керуючись власними догмами, канонами, принципами тощо. Утім це не означає, що право на власну назву є абсолютним.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що на право релігійної організації (об'єднання) мати власну назву, яке є складником права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) в поєднанні з правом на свободу об'єднання в громадські організації, поширюються обмеження, установлені національними та міжнародними нормами відповідно до правомірної (легітимної) мети.

Згідно з чинним законодавством питання найменувань будь-яких юридичних осіб, громадських об'єднань (організацій) регулюють норми Цивільного кодексу України та інших законів України, а не норми Основного Закону України.

Конституційний Суд України зауважив, що держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким релігійним центрам (управлінням), що діють в Україні та за її межами, і вільну зміну цієї підлеглості у спосіб внесення відповідних змін до статуту (положення) релігійної громади.

Проаналізувавши норми законодавчих актів щодо державної реєстрації релігійної організації як юридичної особи, Конституційний Суд України зазначив, що Закон № 2662–VIII не запроваджує інакшого ставлення до певної релігійної організації (об'єднання), а уточнює загальні вимоги держави до здійснення реєстраційно-облікової ді-

яльності релігійних організацій (об'єднань) у випадку підлеглості такої релігійної організації (об'єднання) керівним центрам (управлінням), що знаходяться в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи розділу I Закону № 2662–VIII у частині уточнення назви релігійних організацій (об'єднань) не порушують конституційного права на свободу світогляду і віросповідання (релігії), права на свободу об'єднання в громадські організації, а отже, права на підлеглість релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості.

Конституційний Суд України зазначив, що відповідно до статті 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року прояв релігії або вірування не має бути рівнозначним пропаганді війни або відстоюванню національної, расової або релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства [Комітет Організації Об'єднаних Націй із прав людини. Загальний коментар № 22: стаття 18 (Свобода думки, совісті і релігії) (перше речення пункту 7) / CCPR General Comment № 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion)].

Тобто законодавець, унормовуючи порядок реєстраційно-облікової діяльності релігійних організацій (об'єднань), які підлегли релігійним центрам (управлінням), які знаходяться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, керуючись приписами частини другої статті 35, частини першої статті 36, частини першої статті 37 Конституції України, мав право застосувати обмеження у вигляді обов'язку таких релігійних організацій (об'єднань) уточнити свою назву в цій частині та відобразити повну назву у своїх установчих документах.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини вкотре наголосив: „Сам факт того, що держава вимагає від релігійної організації, що бажає бути зареєстрованою, узяти назву, яка унеможливіє введення в оману вірян та суспільство загалом і завдяки якій є можливим її відрізнити від уже наявних організацій, у принципі, можна вважати виправданим обмеженням її права вільно обирати свою назву“ [рішення у справі *Ільїн та інші проти України / Ilyin and Others v. Ukraine* від 17 листопада 2022 року (заява № 74852/14), § 77].

Обмеження свободи світогляду і віросповідання (релігії) у поєднанні зі свободою об'єднання в громадські організації [у частині обов'язку уточнення назви релігійних організацій (об'єднань)] Конституційний Суд України вважає правомірними, а отже, допустимими.

Конституційний Суд України взяв до уваги той факт, що ухвалення цього Рішення відбувається в умовах введеного в Україні воєнного стану, під час боротьби Українського народу проти агресії Російської Федерації, що обумовлює висновок Конституційного Суду України про домірність застосованих заходів.

Конституційний Суд України також зазначив, що Консти-

туція України не містить приписів, які прямо або опосередковано забороняли б державі здійснювати релігієзнавчі експертизи статутів (положень) релігійних організацій (об'єднань). Із приписів частин другої, третьої статті 35, частини першої статті 36, частини першої статті 37 Конституції України випливає, що державі належить перевіряти створювання політичних партій, громадських організацій та об'єднань на відповідність вимогам, що їх визначено Конституцією України. Одним із правомірних засобів такої перевірки є експертиза статутів політичних партій, громадських організацій та об'єднань, здійснювана відповідно до закону уповноваженими суб'єктами.

Зі змісту приписів пункту 2 розділу II „Перехідні та прикінцеві положення“ Закону № 2662–VIII випливає, що законодавець, унормувавши порядок реєстраційно-облікової діяльності релігійних організацій (об'єднань), які підлегли релігійним центрам (управлінням), які знаходяться в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, запровадив обов'язкове проведення релігієзнавчої експертизи зареєстрованих статутів (положень) релігійних організацій (об'єднань) для встановлення обставин, визначених частинами сьомою, восьмою статті 12 Закону № 987–XII.

Конституційний Суд України вказав, що установлений пунктом 2 розділу II „Перехідні та прикінцеві положення“ Закону № 2662–VIII порядок здійснення релігієзнавчої експертизи має на меті запобігти будь-яким зловживанням правом на свободу світогляду і віросповідання (релігії), забезпечити достовірне подання релігійними організаціями (об'єднаннями) відомостей про свою повну назву відповідно до вимог розділу I Закону № 2662–VIII. Таку мету Закону № 2662–VIII Конституційний Суд України вважає легітимною. Проведення відповідно до пункту 2 розділу II „Перехідні та прикінцеві положення“ Закону № 2662–VIII релігієзнавчої експертизи не призводить і об'єктивно не може призвести до порушення ні самої свободи віросповідання, ні похідних від неї прав, що їх гарантує Конституція України.

Конституційний Суд України наголосив, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань (перше речення частини четвертої статті 35 Конституції України). Зазначене стосується й релігійних організацій (об'єднань), які за змістом частини десятої статті 5 Закону № 987–XII зобов'язані додержуватися вимог чинного законодавства.

Такий підхід законодавця до врегулювання питання юридичної відповідальності релігійної організації (об'єднання) за відмову виконати свій обов'язок та уточнити у своїй повній офіційній назві свою належність до іноземної організації як її структурної частини, на думку Конституційного Суду України, є виправданим.

Отже, припис пункту 4 розділу II „Перехідні та прикінцеві положення“ Закону № 2662–VIII не суперечить Конституції України.

Конституція України та низка міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України,

які стали частиною національного законодавства України, допускають можливість обмежувати права людини за певних обставин та умов. До таких обставин належать акти збройної агресії, які ставлять під загрозу не лише територіальну цілісність держави, що зазнала збройного нападу, її політичну незалежність, державний суверенітет, а й існування самої держави, що є об'єктом агресії, як такої.

Сучасне міжнародне право кваліфікує збройну агресію як тяжкий міжнародний злочин. Відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй держава, що зазнала збройного нападу, має право на самозахист. Захищаючи себе, вона може вдаватися до застосування щодо держави-агресора збройної сили та обмежувальних заходів, що поширюються як на її громадян, так і на іноземців, з метою підвищення обороноздатності та забезпечення боєздатності своїх збройних сил. Такими заходами слід вважати, зокрема, обмеження доступу священнослужителів, релігійних проповідників, наставників релігійної організації (об'єднання), яка входить до структури іноземної релігійної організації (об'єднання) і підлегла її керівному центрові, у частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України. Вільний доступ таких священнослужителів до частин збройних сил держави, що зазнала агресії, створює істотні ризики, серед яких негативний психологічний вплив на військовослужбовців і поширення серед них дезінформації, одержання інформації про моральний стан особового складу підрозділів збройних сил, витік даних щодо кількісного складу окремих підрозділів збройних сил, місця їх розташування, оснащення зброєю та військовою технікою тощо.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що обмеження, установлене пунктом 5 розділу II „Перехідні та прикінцеві положення“ Закону № 2662–VIII, є правомірним (легітимним) за своєю метою та об'єктивно виправданим, оскільки сприяє забезпеченню обороноздатності держави й боєздатності підрозділів Збройних Сил України в умовах збройної агресії, відповідає критеріям обмежень, дозволених у демократичному суспільстві, а отже, є таким, що не суперечить Конституції України.

Спираючись на свої попередні юридичні позиції, Конституційний Суд України зазначив, що неконституційним у контексті припису частини першої статті 152 Конституції України може бути визнаний той нормативний акт, стосовно якого було порушено процесуальні (процедурні) вимоги, що їх встановлено безпосередньо Конституцією України, а не іншими актами права. На цій підставі Суд залишив без розгляду конституційне подання в тій його частині, що обґрунтована з посиланням на приписи Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ від 10 лютого 2010 року № 1861–VI.

Конституційний Суд України нагадав свою висловлену раніше юридичну позицію, відповідно до якої приписи статті 6, частини другої статті 19 та частини третьої статті 88 Конституції України „нерегламентують процедурних вимог щодо розгляду та ухвалення“ законів, посилання на них „не може вважатися обґрунтуванням твердження щодо

порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення оспорюваного закону“, оскільки вони „не регулюють конституційної процедури розгляду та ухвалення законів“ (абзаци другий, третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Ухвали від 17 вересня 2015 року № 41-у/2015). На цій підставі Конституційний Суд України не вбачає потреби досліджувати питання додержання законодавцем приписів частини другої статті 6, частини другої статті 19, частини другої, третьої статті 88 Конституції України в контексті припису частини першої її статті 152.

Конституційний Суд України підтвердив свою юридичну позицію, згідно з якою особисте голосування народного депутата України означає його безпосередню участь у голосуванні на підставі того, що право голосу належить єдино цьому народному депутатові України, а розпоряджатися цим правом так, що втрачається його виключний (стосовно єдино цього народного депутата України) характер і нівелюється сама природа представницького мандата, заборонено (абзац четвертий пункту 14 мотивувальної частини Рішення від 14 липня 2021 року № 1-р/2021).

Конституційний Суд України взяв до уваги дані, що їх автори клопотання наводять у конституційному поданні та в доданих до нього матеріалах. Послугуючись власними висловленими раніше юридичними позиціями, Конституційний Суд України зазначив, що будь-яке комбінування кількісних даних стосовно реєстрації та голосування народних депутатів України на пленарному засіданні Верховної Ради України під час ухвалення Закону № 2662–VIII вказує на те, що факти порушення вимоги щодо їх особистого голосування, що її встановлено приписом частини третьої статті 84 Конституції України, попри саму наявність таких фактів, не мали істотного впливу на досягнення остаточного результату – ухвалення нормативного акта відповідно до припису статті 91 Конституції України. Тому Конституційний Суд України не вбачає порушення приписів частин другої, третьої статті 84 Конституції України під час ухвалення Закону № 2662–VIII.

Конституційний Суд України також зауважив, що вимога юридичної визначеності як складовий елемент „верховенства права“ стосується якості актів права та їх приписів, а не „передбачуваності ситуацій та правовідносин“. У спеціальному Дослідженні Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“ зазначено, що вимога юридичної визначеності як складовий елемент правовладдя в аспекті передбаченості актів права означає, що їх приписи „мають бути передбаченими за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними“ (CDL-AD(2016)007, пункт II.B.3.58). Такі вимоги щодо якості актів права та їх приписів висунуто з метою забезпечення, зокрема, їх однозначності. Юридичної визначеності будь-якого нормативного акта (або його окремого припису) неможливо досягти, якщо текст акта (його припису) є двозначним (багатозначним).

Дослідивши порушене в конституційному поданні питання в цьому аспекті, Конституційний Суд України ствер-

джує, що приписи Закону № 2662–VIII є чіткими й однозначними, вони є передбаченими за своїми наслідками, їх сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, а саме так, що в релігійних організацій (об'єднань) немає перешкод, щоб відповідно до них упорядкувати свою поведінку. Отже, підстав для визнання Закону № 2662–VIII таким, що суперечить статті 8 Конституції України, немає. Закон № 2662–VIII у цілому має легітимне юридичне підґрунтя, оскільки його ухвалено в конституційний спосіб, він визначає правомірну мету, є потрібним для демократичного суспільства та відповідає нагальній суспільній потребі в Україні.

До Рішення додано збіжну думку судді Сергія Головатого та окрему (частково збіжну) думку судді Василя Лемака. У них судді Конституційного Суду України висловили свої міркування та зауваження щодо Рішення, зокрема щодо мотивування та окремих аргументів, наведених у ньому.

РІШЕННЯ від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців)

Суддя-доповідач – Василь Лемак

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII зі змінами [Закон], відповідно до якого:

„Якщо протягом двох років військовослужбовцю, військовозобов'язаному або резервісту після первинного встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності під час повторного огляду буде встановлено вищу групу інвалідності або більший відсоток втрати працездатності, що дає їм право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата провадиться з урахуванням раніше виплаченої суми.

У разі зміни групи інвалідності, її причини або ступеня втрати працездатності понад дворічний термін після первинного встановлення інвалідності виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку із змінами, що відбулися, не здійснюється“.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив з того, що застосовними у цій справі є встановлені Конституцією України принципи: соціальної держави (стаття 1), прав людини (частина друга статті 3), верховенства права (частина перша статті 8).

Конституційний Суд України вказав, що частину п'яту статті 17 Конституції України викладено так, що реалізація права на соціальний захист осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей потребує якісного і ефективного законодавчого регулювання та запровадження механізмів забезпечення їх державної підтримки.

Таке законодавче регулювання здійснює в межах своїх конституційних повноважень Верховна Рада України, яка, маючи можливість діяти на власний розсуд, визначає обсяг соціального захисту військовослужбовців, втілюючи зміст відповідних конституційних принципів з метою забезпечення справедливого механізму відшкодування за заподіяння шкоди їх здоров'ю чи навіть життю, але не порушуючи самої сутності конституційного права на соціальний захист, особливо в разі втрати такими особами працездатності.

Конституційний Суд України зазначив, що з урахуванням вимог частини п'ятої статті 17 Конституції України метою законодавчого регулювання в цій сфері є як усебічне соціальне забезпечення військовослужбовців, яке компенсуватиме установлені законом обмеження та умови служби, властиві цій категорії громадян, так і підвищення мотивації особового складу Збройних Сил України у виконанні ними покладених на них функцій щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (частина друга статті 17 Основного Закону України). Крім того, предметом законодавчого регулювання соціального захисту військовослужбовців є питання, пов'язані з тим, що статус військовослужбовців обумовлює високий ризик отримання поранення, ушкодження здоров'я чи навіть загибелі під час виконання службових обов'язків під час захисту Вітчизни.

Така позиція відповідає Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо людських прав військовослужбовців від 24 лютого 2010 року CM/Rec (2010)4, відповідно до якої: якщо військовослужбовці отримують поранення під час служби, їм слід надавати належне медичне обслуговування та, за потреби, надбавки; має також існувати система компенсацій і, за потреби, надбавок у разі смерті на службі у збройних силах; для осіб, які залишають збройні сили, та які отримали поранення або захворіли внаслідок служби, має бути доступна відповідна компенсаційна схема (пункти 72, 73).

Урегулювавши Законом порядок реалізації права на отримання спеціальними суб'єктами одноразової грошової допомоги в більшому розмірі внаслідок погіршення стану здоров'я, законодавець забезпечив справедливий, диференційований підхід до відшкодування завданої шкоди їхньому здоров'ю залежно від ступеня її тяжкості. Водночас оспорювані приписи Закону установлюють правоприпиняльний (прекльюзивний) дворічний строк на реалізацію права на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, тобто строк, з яким пов'язано існування (виникнення або припинення) права і закінчення якого спричиняє втрату такого права.

Співвідношення між поставленою метою та засобами її досягнення має відповідати вимогам принципу домірності, який забезпечує справедливий баланс між вимогами захисту загального інтересу та потребою забезпечити індивідуальні права особи, відповідно до якого цілі обмежень прав людини мають бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими та мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежено.

Оспорювані приписи Закону є втручанням держави у встановлене Законом право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, оскільки полягає в обмеженні його реалізації через установлення темпоральних характеристик (часового відрізка), а отже, звужує його реалізацію до кола осіб, які звертаються до уповноважених органів державної влади в межах цього строку.

Установлення часового обмеження для реалізації встановленого законом права особи є питанням розсуду законодавця, однак за умови, що воно не порушує сутності права, має легітимну мету та його досягають домірними засобами, тоді воно є справедливим та об'єктивно виправданим.

Надаючи оцінку такого втручання держави в спосіб, установлений пунктом 4 статті 16³ Закону, Конституційний Суд України дійшов висновку, що законодавче обмеження реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі дворічним строком не посягає на сутність права на соціальний захист військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів у цьому аспекті.

Конституційний Суд України зазначив, що зміст припису частини першої статті 46 Основного Закону України не гарантує встановлення законодавцем одноразової грошової допомоги для зазначеної категорії осіб та, відповідно, її розміру, оскільки ці питання належать до обсягу дискреції Верховної Ради України при реалізації бланкетного конституційного припису („та в інших випадках, передбачених законом“), та дійшов висновку, що в разі запровадження Законом одноразової грошової допомоги та фактичного перерахунку її розміру у зв'язку з погіршенням стану здоров'я особи відповідне законодавче регулювання порядку реалізації цього права має бути сумісним з Конституцією України, зокрема втілювати її засадничі цінності.

З'ясовуючи мету такого законодавчого обмеження реалізації наведеного права особи, Конституційний Суд України вбачає її легітимний зміст у впорядкуванні надання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності, у запобіганні зловживань особами, які претендують на її отримання.

Визначаючи легітимність мети встановленого Законом обмеження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що обраний законодавцем засіб її досягнення (часове обмеження строком у два роки) хоч і є раціонально пов'язаним із нею, однак не може бути визнаним таким, що є домірним для досягнення встановленої мети, оскільки не є підтвердженням того, що погіршення стану здоров'я цієї категорії осіб, спричинене пораненням (контузією, травмою або каліцтвом) під час служби в Збройних Силах України, не може настати після спливу встановленого строку.

При цьому Конституційний Суд України дійшов такого висновку: якщо у разі втручання держави шляхом ухвалення нормативного акта має місце обмеження права військовослужбовців на соціальний захист, то доведення

виправданості такого обмеження покладається на орган публічної влади, який ухвалив такий нормативний акт.

Конституційний Суд України зауважив, що науково виврені знання та досвід роботи закладів охорони здоров'я, як впливає з матеріалів цієї справи, не свідчать на користь того, що погіршення стану здоров'я військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів не може настати після спливу цього строку.

Установлення такого законодавчого обмеження є невинуватим з огляду також на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист.

Аналіз Закону засвідчив, що не врегульованими є випадки пропуску такого строку з виключних підстав, визнання відповідними органами поважними причин його пропуску за наявності об'єктивно непереборних обставин, які пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення відповідних дій та підтверджені належними доказами.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що встановлені оспорюваними приписами Закону обмеження права на одноразову грошову допомогу не відповідають вимогам домірності.

Окрім наведеного, Конституційний Суд України зважив на реалії, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації проти України, роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Відповідні конституційні принципи є осердям конституційного ладу України, тож від їх захисту залежить його втілення загалом, зокрема й гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої 20 лютого 2014 року, частина території України (Автономна Республіка Крим і місто Севастополь) є анексованою, деякі райони Донецької та Луганської областей є тимчасово окупованими. Починаючи з 24 лютого 2022 року збройна агресія Російської Федерації проти України набула повномасштабного характеру. Головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу.

З урахуванням встановленого Конституцією України функціонального призначення Збройних Сил України, в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України законодавче регулювання порядку реалізації права на соціальний захист, гарантованого частиною першою статті 46 Конституції України, має здійснюватися у системному взаємозв'язку з вимогами щодо посиленого соціального захисту військовослужбовців у розумінні частини п'ятої статті 17 Основного Закону України.

Військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'я-

зок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг чи компенсацій. Водночас припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також надання житла та спеціальних підтримчих заходів під час їх переходу до цивільного життя.

Виконання державою конституційного обов'язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту Вітчизни – України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності.

Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України наголосив на тому, що заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України.

В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

Конституційний обов'язок держави щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців (статті 17, 46 Конституції України) є значущішим ніж будь-які цілі, досягнення яких законодавець визначав як підставу для запровадження обмеження права на отримання одноразової грошової допомоги у збільшеному розмірі при зміні групи інвалідності, збільшенні відсотка втрати працездатності часовими рамками.

Отже, установлені оспорюваними приписами Закону обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років є невинуватими та такими, що непропорційно обмежують право на посилений соціальний захист військовослужбовців, гарантований частиною першою статті 46 Конституції України у взаємозв'язку з частиною п'ятою її статті 17.

Конституційний Суд України наголосив, що приписи частини п'ятої статті 17, частини першої статті 46 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку з приписами частини першої статті 3 Конституції України та, зокрема, втілюють ідею про те, що людина, її життя і здоров'я є найвищою цінністю.

Конституційний Суд України зважив на те, що військово-службовці, з урахуванням специфіки служби, піддаються екстремальним критичним навантаженням, які мають значний негативний вплив (екстремальний психогенний вплив) на особистість та за своїми наслідками вимагають надання психологічної допомоги та здійснення реабілітації. Визначено, що посттравматичний стресовий розлад може виникнути як відстрочена або затяжна реакція на кризову подію чи ситуацію загрозливого або катастрофічного характеру та може спровокувати виникнення дистресу (наказ Міністерства оборони України „Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах“ від 9 грудня 2015 року № 702 зі змінами).

Конституційний Суд України зауважив, що згідно з Міжнародною класифікацією хвороб (ICD-10 Version: 2015) посттравматичний стресовий розлад позначається як такий, що „виникає як відстрочена або затяжна реакція на стресову подію або ситуацію (коротку або тривалу) виключно загрозливого або катастрофічного характеру, яка, ймовірно, спричинить поширений дистрес майже у кожного <...>. У невеликій частині випадків стан може мати хронічний перебіг протягом багатьох років з остаточним переходом до стійкої зміни особистості“.

Отже, Конституційний Суд України вважає невідповідним законодавчо обмежувати часовими рамками (строком у два роки) настання причинно-наслідкового зв'язку між пораненням (контузією, травмою або каліцтвом), отриманим особою під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби, та динамікою стану здоров'я. Такий правоприпиняльний (преклюзивний) строк має бути об'єктивно оцінений, обумовлений індивідуальним станом здоров'я кожної особи, яка отримала поранення (контузію, травму або каліцтво) під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням нею обов'язків військової служби, в межах розумного строку.

Наведені підходи в оцінці на відповідність Основному Закону України оспорюваних приписів Закону втілено також в інших законодавчих актах, а також відповідних нормативних актах Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони України, якими, зокрема, встановлено порядок проведення перегляду осіб з інвалідністю з метою підвищення групи інвалідності у строк, який є більшим двох років, або ж такий строк не встановлено (закони України „Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні“, „Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні“, постанова Кабінету Міністрів України „Питання медико-соціальної експертизи“ від 3 грудня 2009 року № 1317 зі змінами, наказ Міністерства оборони України „Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу Збройних Сил України“ від 14 серпня 2008 року № 402 зі змінами).

Таким чином, оспорювані приписи Закону, якими встановлено обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років, не узгоджуються з засадничими конституційними цінностями, зокрема такими, як принцип поваги до захисту прав людини, принцип верховенства права в аспекті домірності та вимог щодо соціального захисту військовослужбовців (статті 3, 8, 17, 46 Конституції України).

До Рішення додано окрему думку (збіжну) судді Василя Лемака з кількох мотивів, найважливішими з яких є не додаткові міркування, що не стали частиною Рішення, а потреба зафіксувати бачення того, якою має бути правозастосовна практика з цього питання і, головне, якою є роль судів в умовах війни, власне, якою є роль конституційного судочинства в період, коли нація перебуває в смертельній небезпеці через збройну агресію проти неї, нації, яка бореться за незалежність і територіальну цілісність своєї держави.

РІШЕННЯ від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України

Суддя-доповідач – Сергій Головатий

Рішенням визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України [Кодекс] в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

Пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 Кодексу, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами [Указ].

Верховній Раді України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом, привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Кодексу, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України зазначив, що приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист. У контексті розгляду конституційної скарги Марго П.О. встановлений законодавцем обсяг судового захисту стосовно оскарження рішення третейського суду має бути забезпечено за допомогою ефективного судового контролю.

Третейські суди не є державними органами, їх не віднесено до системи судоустрою, вони не здійснюють правосуддя. Звернення до третейських судів щодо розгляду та розв'язання юридичних спорів, що належать до їхньої компетенції, яке ґрунтується на вільному волевиявленні

сторін спору, є одним зі способів здійснення гарантованого частиною шостою статті 55 Конституції України права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Право на судовий захист гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України та охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість реалізації цього права без обмежень чи перепон, зокрема гарантує особі право оскаржити в суді рішення третейського суду.

Зміст права на судовий захист, установленого частиною першою статті 55 Конституції України, слід визначати, серед іншого, з урахуванням змісту права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція] та витлумаченого Європейським судом із прав людини, який, зокрема, констатував, що пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, а також, що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд“ з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин [акт], що становить втручання в її права» [рішення у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94), § 36], і водночас наголосив, що право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним, воно за своїм змістом може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги на рішення; однак такі обмеження не можуть обмежувати реалізацію цього права в такий спосіб або до такої міри, щоб саму суть права було порушено; ці обмеження мають відповідати легітимній меті, має бути розумний ступінь домірності між використаними засобами й поставленими цілями [рішення у справі *Мишта проти України* від 18 листопада 2010 року (заява № 8863/06), § 37].

Конституційний Суд України дійшов висновку, що Закон України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року, відповідно до якого Кодекс викладено в новій редакції [Закон], ухвалено, зокрема, з метою підвищення ефективності судового захисту в Україні, у тому числі шляхом усунення законодавчих недоліків, які призводять до обмеження права на доступ до суду.

Ухваливши Закон, законодавець позбавив осіб, які є сторонами, третіми особами у справі, розглянутій третейським судом, гарантії розгляду судом питання про поновлення строку на подання до суду заяви про скасування рішення третейського суду, у разі якщо її подано після закінчення встановленого Кодексом строку, тоді як за приписами Кодексу в редакції до внесення змін Законом вони мали таку гарантію.

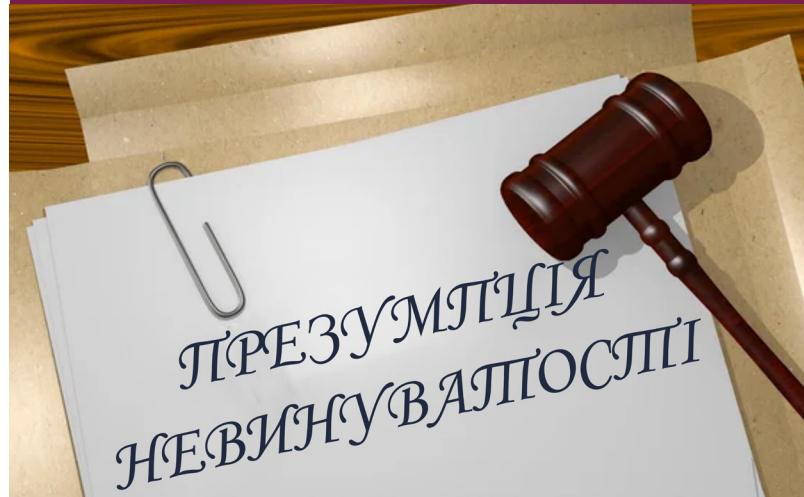
Послуговуючись власними юридичними позиціями, Конституційний Суд України дійшов висновку, що, ухваливши Закон, законодавець знизив рівень доступу до суду осіб,

які є суб'єктами звернення до суду відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 454 Кодексу, чим обмежив їхнє право на судовий захист у тому обсязі, як його гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України. У такий спосіб порушено заборону звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів, установлену в частині третій статті 22 Конституції України, чим знівельовано можливість ефективної реалізації права на судовий захист та дієвість механізму судового контролю за рішенням третейського суду.

Конституційний Суд України також зазначив, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає конечність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У державі, керованій правовладдям, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а додержання загальних принципів рівності громадян перед законом та заборони дискримінації, що їх визначено приписами частин першої, другої статті 24 Конституції України, є неодмінним складником реалізації права на судовий захист.

З огляду на те, що за приписами Кодексу немає можливості поновити судовим порядком пропущений строк на подання фізичною особою – стороною, третьою особою у справі, у якій третейський суд розв'язав спір з цивільних правовідносин, заяви про скасування рішення третейського суду, водночас така можливість (поновлення пропущеного строку для оскарження рішення третейського суду) існує для юридичних осіб за приписами Господарського процесуального кодексу України, є підстави для висновку про відмінність у ставленні законодавця до учасників приватного права, надання їм різних юридичних можливостей процесуального характеру для реалізації гарантованого цим особам статтею 55 Конституції України однакового за змістом та обсягом права на судовий захист. Наведене є достатнім, щоб висувати невідповідність пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Кодексу у їх взаємозв'язку частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 24 Конституції України.

РІШЕННЯ від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості)

Суддя-доповідач – Віктор Городовенко

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України [Кодекс], згідно з яким кримінальне провадження закривається в разі, якщо „набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою“.

Пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Конституційний Суд України вважає, що в розумінні приписів статей 3, 8, 28, 55, 58, 62, пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України у їх взаємозв'язку держава має позитивний обов'язок створювати належні національні організаційно-правові механізми притягнення особи до кримінальної відповідальності, які здатні гарантувати всебічну охорону людської гідності, зокрема забезпечувати функціонування та завершення кримінального провадження таким чином, щоб було дотримано найважливіших конституційних гарантій захисту особи від необґрунтованого кримінального переслідування, а саме базового принципу верховенства права і пов'язаних із ним принципів, як-от: презумпція невинуватості, незворотність дії в часі (заборона ретроактивності) кримінального закону, принцип nullum crimen, nulla poena sine lege („немає закону – немає злочину, немає закону –

немає кари“), а також права викласти свою позицію та права на справедливий судовий розгляд.

Конституційний Суд України зазначив, що конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вироком суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. За частиною першою статті 62 Конституції України лише обвинувальний вирок суду є тим судовим актом, у якому повинна бути встановлена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому інші акти публічної влади не можуть містити жодних позицій щодо винуватості особи, навіть у вигляді припущень стосовно такої винуватості.

Конституційний Суд України взяв до уваги пункт 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція], за яким кожного, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважають невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку, а також розуміння цього пункту в практиці Європейського суду з прав людини, та врахував, що відповідно до спеціального Дослідження Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“ „презумпція безвинності є dokonечною в забезпеченні права на справедливе судочинство. Аби презумпцію безвинності було гарантовано, тягар доведення вини має бути покладено на сторону звинувачення. Правила і практика щодо доказування, яке вимагається, мають бути зрозумілими й справедливими. Не повинен чинитись ненавмисно чи навмисно вплив з боку інших гілок влади на компетентний судовий орган шляхом висловлення заздалегідь своєї оцінки фактів судового рішення. Те саме стосується й певних приватних джерел думки, як-то медійних“ (CDL-AD(2016)007, пункт II.E.2.104).

Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи статей 1, 3, 8, 62 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати дотримання презумпції невинуватості особи на всіх стадіях кримінального провадження та після його завершення аж до спростування такої презумпції в законному порядку судом виключно в обвинувальному вирокі. Це, зокрема, означає, що особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, після закриття стосовно неї кримінального провадження з будь-яких підстав має сприймати вся публічна влада як таку, що не вчиняла кримінального правопорушення, поведження з нею має

відповідати такому сприйняттю та не спричиняти жодного явного осуду чи натяку на нього, не формувати негативного сприйняття суспільством такої особи, не підривати її репутації тощо.

Конституційний Суд України також вказав, що презумпція невинуватості є не лише обов'язковим елементом реалізації конституційного права на судовий захист, без якого справедливий судовий розгляд неможливий, а й важливою конституційною гарантією, яка потребує справедливого судового розгляду й ефективного судового захисту. Зазначене обумовлює потребу в забезпеченні особі можливості висловлювати позицію стосовно своєї невинуватості, доводити цю позицію в судовому порядку, інакше будуть порушені основні засади судочинства, зокрема визначені частиною другою статті 129 Конституції України, як-от: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (пункт 1); змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (пункт 3). Викладені основні засади судочинства є також загальними засадами кримінального провадження (пункти 3, 15 частини першої статті 7 Кодексу).

Необґрунтоване кримінальне переслідування є посяганням на гарантоване статтею 28 Конституції України право кожного на повагу до його гідності (частина перша), тому держава зобов'язана забезпечити можливість реабілітації особи після закриття кримінального провадження, тобто відновлення її честі, доброго імені, репутації, які постраждали у зв'язку з висунутою їй підозрою чи обвинуваченням щодо вчинення кримінального правопорушення, а також гарантувати перевірку в судовому порядку законності й обґрунтованості кримінального переслідування та ухвалених під час його здійснення процесуальних рішень.

Конституційний Суд України зазначив, що закриття кримінального провадження стосовно особи без її на те згоди та ефективного судового захисту, внаслідок чого залишається сумнів у невинуватості особи, унеможливлення реабілітації особи після такого закриття є порушенням конституційного права на судовий захист.

Аналізуючи пункт 1 статті 7 Конвенції, співвідносний зі статтею 58 Конституції України, Конституційний Суд України врахував практику тлумачення цього пункту Європейським судом з прав людини.

У рішенні у справі *Scoppola v. Italy* (№ 2) від 17 вересня 2009 року (заява № 10249/03) Європейський суд з прав людини зазначив, що „гарантія, установлена статтею 7 Конвенції, що є істотним елементом правовладдя (the rule of law), посідає визначне місце в системі захисту [людських прав] за Конвенцією. <...> Цю статтю мають тлумачити та застосовувати, як це впливає з її предмета й цілі, у такий спосіб, щоб забезпечувати ефективний захист від свавільного переслідування, засудження та покарання <...>“ (§ 92); „у пункті 1 статті 7 Конвенції міститься не лише заборона зворотної дії приписів кримінального права на шкоду обвинуваченому. У ньому також втілено принцип, що лише закон може визначати злочин та встановлювати покарання (nullum crimen, nulla poena sine lege). Із цього пункту впливає не тільки заборона ква-

ліфікувати як правопорушення діяння, які на момент їх вчинення не були кримінально караними, у більш загальному розумінні він так само встановлює принцип, згідно з яким кримінальний закон не можна тлумачити широко на шкоду обвинуваченому, наприклад за аналогією” (§ 93); „пункт 1 статті 7 Конвенції гарантує не тільки принцип унеможливлення зворотної дії більш суворих кримінальних законів, але, також, імпліцитно – принцип зворотної дії більш м’якого кримінального закону. Цей принцип втілено в правилі, відповідно до якого, якщо кримінальний закон, чинний на момент вчинення правопорушення, і кримінальні закони, ухвалені пізніше, що набрали чинності до постановлення остаточного вироку, мають відмінності, то суди повинні застосовувати той закон, приписи якого найсприятливіші для підсудного” (§ 109).

Європейський суд з прав людини, розглядаючи питання щодо права особи на перегляд вироку, наголосив, що коли держава у своєму законодавстві чітко встановлює принцип зворотної дії найсприятливішого кримінального закону, то вона має надати підсудним можливість реалізувати це право відповідно до конвенційних гарантій [рішення у справі *Affaire Gouarré Patte c. Andorre* від 12 січня 2016 року (заява № 33427/10), § 35].

Конституційний Суд України вказав, що в розумінні приписів статей 3, 8, 58, 62 Конституції України у їх взаємозв’язку держава зобов’язана забезпечити завершення кримінального провадження стосовно особи в разі набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою. Однак принцип презумпції невинуватості обумовлює необхідність створення таких механізмів юридичного регулювання щодо завершення кримінального провадження, які убезпечать від сумнівів у винуватості особи у вчиненні такого діяння, яке вважалось кримінальним правопорушенням до його декриміналізації.

Ураховуючи приписи статті 2, пунктів 3, 5, 10, 14 частини першої статті 3, статей 7, 17, 284 Кодексу, Конституційний Суд України зазначив, що пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу визначено підставу для обов’язкового й автоматичного закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, якщо набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою, зокрема шляхом ухвалення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного. Тобто правомірною (легітимною) метою оспорюваного припису статті 284 Кодексу є припинення кримінального переслідування стосовно особи за діяння, яке перестало бути суспільно небезпечним і більше не є злочином відповідно до законодавства про кримінальну відповідальність, що за загальним правилом має виключати продовження кримінального провадження й узгоджується з принципами зворотної дії в часі більш м’якого кримінального закону та *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Водночас закриття кримінального провадження має бути здійснене з дотриманням як указаних принципів, так і інших конституційних принципів та прав, зокрема принципу презумпції невинуватості, прав на повагу до людської гідності, на судовий захист.

Конституційний Суд України також зазначив, що підстави для закриття кримінального провадження з огляду на спричинені ними юридичні наслідки для особи, стосовно якої відбувається таке закриття, в теорії права та правозастосовній практиці прийнято класифікувати як реабілітаційні та нереабілітаційні. Втім у національному юридичному регулюванні немає такої чіткої класифікації.

Водночас Конституційний Суд України констатував, що у зв’язку з нереабілітаційним характером підстави для закриття кримінального провадження, встановленої в пункті 4 частини першої статті 284 Кодексу, для осіб, щодо яких застосовано таку підставу, на законодавчому рівні не передбачено можливості відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також визначено певні обмеження для таких осіб. Ідеться, зокрема, про те, що особа, щодо якої було припинено кримінальне провадження з нереабілітуючих підстав, не може бути поліцейським, співробітником розвідувального органу (пункт 4 частини другої статті 61 Закону України „Про Національну поліцію“; пункт 6 частини другої статті 31 Закону України „Про розвідку“); свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, ухваленим на підставі подання Міністерства юстиції України, його територіальних органів, у випадку закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з нереабілітуючих підстав (підпункт „г“ пункту 2 частини першої статті 12 Закону України „Про нотаріат“).

Також Конституційний Суд України звернув увагу на те, що в національній судовій практиці підставу для закриття кримінального провадження, визначену пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, прийнято відносити до нереабілітаційних підстав.

Конституційний Суд України вважає, що пункт 4 частини першої статті 284 Кодексу визначає нереабілітаційну підставу для закриття кримінального провадження, яка в контексті наявного національного юридичного регулювання та правозастосування спричиняє несприятливі наслідки для репутації, честі, гідності особи, стосовно якої відбулося таке закриття, і це певно вказує на ставлення публічної влади до такої особи як до винної, але без обвинувального вироку суду. Тому закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування за нереабілітаційною підставою, визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, обумовлює закономірний сумнів у невинуватості особи, стосовно якої у такий спосіб закрито кримінальне провадження, негативно впливає на її репутацію, честь та гідність, а також спричиняє суперечливе сприйняття такої особи в суспільстві.

Конституційний Суд України наголосив, що особі, стосовно якої закрито кримінальне провадження за визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу нереабілітаційною підставою, має бути гарантоване право на ефективний судовий захист, що полягає в можливості звернутися до суду щодо перевірки та оцінки законності й обґрунтованості ухвалених у кримінальному провадженні процесуальних рішень, у яких зафіксовано висунуті

стосовно особи підозру, обвинувачення у кримінальному правопорушенні. Суд у разі встановлення фактів, що підтверджують незаконність та необґрунтованість кримінального переслідування особи, має вирішити питання про реабілітацію, тобто захист репутації, честі та гідності особи, які були зневажені неправомірними підозрою, обвинуваченням, відновлення її порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди.

Натомість Кодекс не містить механізму, який дозволив би спростувати сумніви в невинуватості особи, стосовно якої закрито кримінальне провадження на підставі пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу, та зобов'язує прокурора здійснити таке закриття без згоди зазначеної особи, навіть коли вона перебуває у статусі підозрюваного, та не допускаючи продовження кримінального провадження за будь-яких обставин.

На думку Конституційного Суду України, згідно з принципом верховенства права надання згоди особою на закриття стосовно неї кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння обов'язкове, оскільки це є умовою здійснення її права викласти свою позицію стосовно власної невинуватості. Відсутність такої можливості не забезпечує дотримання основних конституційних засад, які поширюються й на кримінальне провадження, а саме рівності перед судом і законом, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, а отже, призводить до порушення права на судовий захист.

Водночас урегулювання в Кодексі (пункт 16 частини третьої статті 42, статті 303, 304) питання оскарження рішення, дій та бездіяльності прокурора не гарантує захисту презумпції невинуватості та реабілітації підозрюваного, стосовно якого було закрито кримінальне провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння, оскільки таке врегулювання хоч і дозволяє судово оскарження рішення прокурора про закриття кримінального провадження за оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, однак не надає можливості здійснити вказане оскарження щодо підстави такого закриття, щоб не залишався сумнів у непричетності особи, стосовно якої воно відбулося, до вчинення декриміналізованого діяння.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, за яким кримінальне провадження закривають у разі, якщо „набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою“, відтворено конституційно обумовлену підставу для закриття такого провадження, яка відповідає фундаментальним принципам зворотної дії в часі більш м'якого кримінального закону та *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Ураховуючи невідворотні негативні наслідки для репутації, честі та гідності особи внаслідок закриття стосовно неї кримінального провадження за нереабілітаційною підставою, визначеною оспорюваним приписом статті 284 Кодексу, Конституційний Суд України вважає, що словосполучення „вчинене особою“, яка міститься в цьому приписі, фактично вказує на беззаперечну винуватість такої особи у вчиненні діяння, яке до його декриміналізації вважалось кримінальним правопорушенням. Тим самим на законо-

давчому рівні уможливлено порушення презумпції невинуватості особи, оскільки декриміналізація діяння не спростовує причетності такої особи до вчинення кримінального правопорушення в минулому та не усуває закономірних загроз її репутації, честі та гідності.

Конституційний Суд України констатував, що питання щодо відповідності Конституції України пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу обумовлено насамперед використанням у ньому словосполучення „вчинене особою“. Однак ця словосполучення є складовим елементом юридичної конструкції, яка відтворює цілісний процесуальний припис зазначеного пункту Кодексу як підставу для закриття кримінального провадження, який у чинній редакції уможливорює закриття такого провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння з одночасним виникненням сумнівів у невинуватості особи, стосовно якої відбувається таке закриття. Тому пункт 4 частини першої статті 284 Кодексу є в цілому таким, що суперечить статтям 3, 8, 28, 55, 62 Конституції України, оскільки втілює принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*, але не забезпечує дотримання конституційних прав на повагу до людської гідності, судовий захист, принципу презумпції невинуватості.

РІШЕННЯ від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022

Справа за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності)

Судді-доповідачі – Олег Первомайський,
Галина Юровська

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України [Кодекс], який визначає санкцію за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів.

Абзац другий статті 485 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим статті 485 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

У Рішенні Конституційний Суд України зауважив, що Верховна Рада України має повноваження ухвалювати закони з унормуванням підстав та порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності, дотримуючись конституційних норм і принципів.

Конституційний Суд України взяв до уваги практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово вказував, що визначені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року поняття „кримінальне звинувачення“, „кримінальне правопорушення“ мають „автономне значення“. У зв'язку із цим Європейський суд з прав людини відповідно до сформованих ним критеріїв самостійно визначає, чи належить те або інше діяння до кримінального правопорушення.

За сталою практикою Європейського суду з прав людини такі адміністративні стягнення, як адміністра-

тивний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням [рішення у справах *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), *Гурепка проти України* від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy* від 27 вересня 2011 року (заява № 43509/08)].

Конституційний Суд України, зважаючи на практику Європейського суду з прав людини та враховуючи, що санкція статті 485 Кодексу у вигляді накладення штрафу в розмірі 300 відсотків несплаченої суми митних платежів є співмірною з кримінальним покаранням, дійшов висновку, що попередньо сформульовані підходи до розуміння принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час призначення кримінального покарання є застосовними і в межах цього конституційного провадження.

З огляду на наведене Конституційний Суд України зазначив, що принцип індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 485 Кодексу має виявлятися не лише в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду та розміру покарання з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Конституційний Суд України також зазначив, що правомірною метою встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у сфері митних відносин та притягнення винної особи до відповідальності за порушення митних правил є потреба захисту митних інтересів та митної безпеки України.

Посутній аналіз норм Кодексу і Кодексу України про адміністративні правопорушення, що регулюють відносини з притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, свідчить про те, що загалом ці норми мають розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України.

Оцінюючи на відповідність Основному Закону України оспорюваний припис статті 485 Кодексу, Конституційний Суд України передусім визнав можливість встановлення в актах публічного законодавства (адміністративного, кримінального тощо) абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій, що, безперечно, є позитивним явищем у випадку, коли суб'єктом правозастосування є відмінний від суду орган влади.

Водночас Конституційний Суд України вкотре наголосив, що в законодавчому внормуванні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності.

Таким чином, встановлення в актах публічного законодавства абсолютно визначених та (або) бе-

зальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Оцінюючи оспорюваний припис статті 485 Кодексу на предмет дотримання принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, Конституційний Суд України взяв до уваги, що цей припис установлює відповідальність за низку різних протиправних діянь, визначених в абзаці першому цієї ж статті Кодексу. Ці діяння, хоча й мають основну об'єднувальну ознаку, а саме мету – „ухилення від сплати митних платежів“, є різними за ступенем суспільної шкідливості, змістом тощо.

Незважаючи на таке різноманіття об'єктивної сторони складу цього адміністративного правопорушення, санкція статті 485 Кодексу має ознаки абсолютно визначеної та є безальтернативною, тобто такою, що встановлює лише один вид стягнення – штраф, який до того ж визначається у сталому розмірі відсотків.

Водночас через відсутність в оспорюваному приписі статті 485 Кодексу інших видів стягнень та неможливість зміни розміру відсотків, за якими визначається штраф, унеможливується індивідуалізація юридичної відповідальності з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Потреба в індивідуалізації розміру штрафу є нагальною у випадках, коли цей розмір є істотним, унаслідок чого його застосування може бути надмірним втручанням у низку конституційних прав винної особи.

Позбавлення оспорюваним приписом статті 485 Кодексу суб'єкта накладення адміністративного стягнення (митного органу) можливості індивідуалізації адміністративного стягнення з урахуванням усієї сукупності обставин справи, на думку Конституційного Суду України, унеможливує реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 485 Кодексу та не створює належного законодавчого підґрунтя для застосування домірних заходів до порушника митних правил.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий статті 485 Кодексу суперечить частині другої статті 61 Конституції України.

Конституційний Суд України також зауважив, що визначена Верховною Радою України в межах її конституційних повноважень (стаття 91, пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України) адміністративна відповідальність за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів

чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, установлена статтею 485 Кодексу, безумовно є суспільно потрібною та переслідує правомірну мету – захист митних інтересів та митної безпеки України.

Ще однією умовою відповідності оспорюваного припису статті 485 Кодексу Основному Закону України є забезпечення ним належного нормативного підґрунтя для встановлення справедливого балансу між публічним інтересом у захисті митної безпеки України та захистом права власності особи, на яку накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

Конституційний Суд України констатував, що у 2017–2019 роках (період, у якому на Барсеяна Г.С. та Ліненко Н.М. було накладено зазначені адміністративні стягнення) розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб на місяць змінювався з 1600 грн до 2102 грн, а мінімальна заробітна плата в місячному розмірі – з 3200 грн до 4173 грн. Тобто йдеться про багатократне перевищення розмірами штрафів, накладених на Барсеяна Г.С. та Ліненко Н.М., офіційно визначених державою на один календарний місяць розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати. Джерелом сплати штрафів для Барсеяна Г.С. та Ліненко Н.М., безперечно, були їхні власні кошти. Тому накладення на них штрафів за вчинені правопорушення є втручанням держави в гарантоване Основним Законом України право власності.

Оцінюючи абзац другий статті 485 Кодексу в контексті створення ним передумов для недопущення надмірного втручання у право власності особи з метою забезпечення справедливого балансу між вимогами публічного інтересу в захисті митних інтересів та митної безпеки України, з одного боку, та захистом права власності особи – з іншого, Конституційний Суд України дійшов висновку, що зазначений припис статті 485 Кодексу не забезпечує бажаної гнучкості в діях та рішеннях органу державної влади під час визначення розміру штрафу щодо правопорушника з урахуванням усіх обставин справи. Тому внаслідок застосування оспорюваного припису статті 485 Кодексу не забезпечується справедливий баланс між вимогами публічного інтересу та захистом права власності особи, а сам цей припис є нормативним підґрунтям для надмірного втручання в гарантоване Основним Законом України право власності.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий статті 485 Кодексу суперечить частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

Ураховуючи те, що визнання неконституційним абзацу другого статті 485 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, та з метою недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності абзацом другим статті 485 Кодексу.

РІШЕННЯ від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)

Суддя-доповідач – Василь Лемак

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України [Кодекс], згідно з яким знімають з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, у випадку „виїзду на постійне місце проживання до іншого населеного пункту“.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив з того, що застосовними у цій справі є встановлені Конституцією України принцип соціальної держави (стаття 1), принцип захисту прав людини (частина друга статті 3), принцип рівноправності (стаття 21, частини перша, друга статті 24), та з'ясував як зміст і значення права на житло, так і його взаємозв'язок з іншими гарантованими Конституцією України правами і свободами людини і громадянина.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що гарантоване статтею 47 Конституції України право на житло впливає з права кожного на достатній життєвий рівень (стаття 48 Основного Закону України), оскільки житлом можуть бути визнані лише такі умови для проживання людини, які забезпечують для неї можливість перебувати в безпеці, спокої та гідності.

Реалізація права на житло (стаття 47 Основного Закону України) має ключове значення не лише для реалізації інших економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особисто-го й політичного характеру.

Конституційний Суд України наголосив на особливо тісному зв'язку, що існує між гарантованими Конституцією України правом на житло, з одного боку, і свободою

пересування й вільного вибору місця проживання (частина перша статті 33), з другого боку.

Конституційний Суд України зазначив, що Конституція України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, що є невіддільною складовою більш широкого контексту свободи особи, а саме загальної свободи особи та її діяльності в усіх сферах життя.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що гарантоване Конституцією України право на житло (стаття 47) та його ефективне здійснення істотно взаємопов'язано з реалізацією інших конституційних прав особи, зокрема свободи пересування й вільного вибору місця проживання (частина перша статті 33).

Із зазначеного випливає, що особа, здійснюючи конституційні права і свободи, може мати кілька місць проживання, зокрема водночас у кількох населених пунктах, і це не може призводити до перешкодження ефективній реалізації інших конституційних прав.

Конституційний Суд України також наголосив на конституційному значенні, змісті й обсязі принципів рівноправності, заборони дискримінації, дотримання прав і свобод людини, зокрема захисту права на житло, свободу пересування, у світлі загальноєвропейських цінностей.

Надаючи оцінку змісту законодавчого регулювання пункту 2 частини другої статті 40 Кодексу, Конституційний Суд України перевіряв його на відповідність Конституції України, ураховуючи не лише текстуальний спосіб викладення, а й контекст його значення для реалізації права на житло та інших конституційних прав.

Конституційний Суд України звернув увагу на те, що в частині другій статті 47 Конституції України встановлено: „Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону“, та з огляду на це констатував, що, крім Кодексу, законодавець урегулював питання реалізації конституційного права на житло громадянами, які потребують соціального захисту, Законом України „Про житловий фонд соціального призначення“, що є спеціальним законодавчим актом у цьому питанні в контексті *lex specialis derogat generali*. Зокрема, вказаним законом визначено житловий фонд соціального призначення як сукупність соціального житла, що надається громадянам України, які відповідно до закону потребують соціального захисту, а також запроваджено соціальний квартирний облік – облік громадян України, які користуються правом на соціальне житло й перебувають у черзі на його отримання. Таким чином, держава з метою реалізації громадянами права на житло відповідно до частини другої статті 47 Конституції України створює умови доступу до житла належного (достатнього) рівня шляхом надання права на одержання в користування жилого приміщення в будинках державного чи комунального житлового фонду саме громадянам, які потребують соціального захисту. Конституційний Суд України вкотре наголосив, що до його конституційних повноважень не належить вирішення питань як щодо встановлення фактичних обставин со-

ціального статусу особи, зокрема в аспекті її належності до категорії осіб, які потребують соціального захисту, так і щодо правильності застосування права судами системи судоустрою України, та виснував, що оспорюваний припис статті 40 Кодексу щодо зняття з обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, на підставі „виїзду на постійне місце проживання до іншого населеного пункту“ окремо від змісту спеціального законодавчого регулювання реалізації права на житло громадянами, які потребують соціального захисту, з підстав, зазначених у конституційній скарзі, не може бути визнаний таким, що суперечить припису частини другої статті 47 Конституції України.

Оцінюючи пункт 2 частини другої статті 40 Кодексу, Конституційний Суд України також керувався тим, що запровадження законодавчих обмежень у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина не може суперечити принципів рівноправності, установленому статтями 21, 24 Конституції України.

Зокрема, відповідно до частини другої статті 24 Основного Закону України з-поміж критеріїв, за якими не може бути привілеїв чи обмежень, зазначено „місце проживання“ особи.

Водночас законодавець, установлюючи, що в пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу однією з підстав для зняття громадянина з обліку тих, хто потребує поліпшення житлових умов, є його виїзд на постійне місце проживання до іншого населеного пункту, обумовив наявність зв'язку між реалізацією права на житло в населеному пункті, у якому він перебував на обліку тих, хто потребує поліпшення житлових умов, та дотриманням критерію „постійне місце проживання“. У такий спосіб законодавець запровадив різне правове регулювання щодо двох категорій осіб: тих із них, які виїхали на інше постійне місце проживання з населеного пункту, у якому вони перебували на обліку таких, хто потребує поліпшення житлових умов, і тих, які не змінювали місця постійного проживання. Відмінність, яка виражається в наданні обмежень особам першої категорії, не може бути визнана об'єктивно виправданою, а відтак є дискримінаційною.

Конституційний Суд України дійшов висновку про те, що законодавець у пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу допустив порушення конституційної заборони щодо привілеїв чи обмежень, установлених у частині другій статті 24 Основного Закону України.

Виходячи з розуміння конституційних прав і свобод людини як єдиної й цілісної системи, Конституційний Суд України констатував, що встановлення законодавцем у пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу зв'язку між реалізацією громадянином права на житло в населеному пункті, у якому він перебував на обліку тих, хто потребує поліпшення житлових умов, і виїздом на постійне місце проживання до іншого населеного пункту не узгоджується з гарантованими Конституцією України кожному, хто законно перебуває на території України, свободою пересування, вільним вибором місця проживання (частина перша статті 33 Основного Закону України).

Гарантовані Конституцією України свобода пересування, вільний вибір місця проживання не можуть бути ефективно реалізовані за умови, якщо законодавче регулювання поведінки особи щодо їх здійснення допускає настання несприятливих для особи наслідків, які не можуть бути виправданими з огляду на конституційні цінності.

Зниження внутрішньої мобільності особи в сучасному суспільстві істотно ускладнює реалізацію особою низки її інших прав, гарантованих Основним Законом України, зокрема прав: брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на рівне право доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (стаття 38), на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом (стаття 42), на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43), на соціальний захист (стаття 46), на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49), на освіту (стаття 53).

Конституційний Суд України водночас урахував, що свобода пересування, вільний вибір місця проживання можуть бути обмежені законом, що визначено частиною першою статті 33 Конституції України. Однак таке законодавче регулювання (установлення винятків із цієї свободи) не може бути свавільним, а навпаки – воно має бути узгоджене з конституційними цінностями та виправдане з огляду на суспільний інтерес.

Конституційний Суд України зазначив, що обмеження конституційної свободи пересування, вільного вибору місця проживання, яке міститься в пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу, позбавлене легітимної мети та не є виправданим. Відтак Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 2 частини другої статті 40 Кодексу не узгоджується з частиною першою статті 33 Основного Закону України.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 2 частини другої статті 40 Кодексу суперечить приписам частини другої статті 24, частини першої статті 33 Конституції України.

До Рішення додано окремі думки суддів Галини Юровської та Олега Первомайського, в яких наведено власні міркування щодо Рішення, оспорюваного припису Кодексу та низки супутніх явищ і понять.

РІШЕННЯ від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України

Суддя-доповідач – *Сергій Головатий*

Рішенням визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), припис першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України [Кодекс], згідно з яким „якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов’язаний сплатити грошову суму відповідно до статті 625 цього Кодексу“.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив з того, що порушені в конституційній скарзі питання стосуються права власності, об’єктів, що до нього належать, конституційних гарантій непорушності цього права, та констатував, що головним обов’язком держави у сфері відносин власності є забезпечення захисту прав усіх суб’єктів права власності; одним із механізмів забезпечення такого захисту є законодавче врегулювання, у межах якого чітко та вичерпно встановлено, зокрема, підстави виникнення, припинення права власності, випадки правомірного обмеження права власності, підстави і порядок здійснення такого обмеження.

Конституційний Суд України зауважив, що в приписові частини першої статті 41 Конституції України визначено тріаду правомочностей власника: володіння, користування, розпорядження, які він здійснює щодо певного майна, що йому належить на тій чи тій юридичній підставі, тому в розумінні цього припису власність, якою кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися, стосується майна. Відповідно, конституційний імператив щодо непорушності права приватної власності скеровано насамперед на убезпечення власника від протиправного втручання в здійснення ним своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном вільно та на власний розсуд.

Конституційний Суд України наголосив, що під час розгляду справ слід враховувати чинні міжнародні договори, згоду на обов’язковість яких надала Верховна Рада України, та практику тлумачення й застосування цих договорів

міжнародними органами, зокрема Європейським судом із прав людини, юрисдикцію яких визнала Україна.

Конституційний Суд України зазначив, що приписи статті 41 Конституції України щодо права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, щодо заборони протиправного позбавлення права власності узгіднені з приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція]; Європейський суд із прав людини у своїй практиці щодо захисту власності відповідно до гарантій, що їх визначено статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, застосовує також доктрину правомірних очікувань.

Одним із загальновизнаних принципів міжнародного права є *pacta sunt servanda* (договорів слід додержувати). Цей принцип входить і до системи цивільного права, зокрема він міститься в тих статтях Кодексу, які встановлюють, що зобов’язання має бути виконане належним чином відповідно до умов договору та вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що їх звичайно виставлено (частина перша статті 526); договір є обов’язковим для виконання сторонами (стаття 629).

За кредитним договором у позичальника виникає зобов’язання повернути кредит та сплатити проценти за користування грошовими коштами. Цьому зобов’язанню позичальника відповідає право кредитодавця вимагати повернення кредиту та сплати процентів.

З огляду на приписи частини другої статті 1056¹ Кодексу в кредитному договорі як істотні умови мають бути визначені розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок сплати процентів.

Припис абзацу другої частини першої статті 1048 Кодексу, який застосовується до кредитного договору на підставі частини другої статті 1054 Кодексу, установлює, що за загальним правилом проценти як плату за користування грошовими коштами виплачують щомісяця до дня повернення позики, якщо сторони в договорі не досягли іншої домовленості. При цьому позика вважається повернутою в момент передання позикодавцеві речей, визначених родовими ознаками, або зарахування позиченої грошової суми на його банківський рахунок (частина третя статті 1049 Кодексу).

Банк та Позичальник, укладаючи Кредитний договір, домовились, що проценти як плата за користування грошовими коштами (кредитом) будуть нараховані, а відповідно мають бути виплачені до дня повернення кредиту. Тобто в Кредитному договорі сторони відтворили загальне правило, що його встановлено приписом абзацу другого частини першої статті 1048 Кодексу.

Така домовленість сторін Кредитного договору, на думку Банку, означала, що Банк із дати укладення Кредитного договору очікував на отримання процентів як плати за користування кредитом до дня його фактичного повернення і що в разі неповернення Позичальником кредиту у строк, обумовлений Кредитним договором, Банк мав

право вимагати сплати процентів за користування кредитом, що їх нараховано за прострочений період – після настання дати повернення кредиту до дня його фактичного повернення.

У зв'язку з цим Конституційний Суд України зазначив, що Європейський суд із прав людини при тлумаченні поняття „майно“ послідовно наголошував, що в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції „майно“ може становити і „вимога“, якщо вона достатньо визначена для того, щоб бути виконаною [рішення у справі *Burdov v. Russia* від 4 вересня 2002 року (заява № 59498/00), § 40; у справі *De Luca v. Italy* від 24 вересня 2013 року (заява № 43870/04), § 50].

Європейський суд із прав людини „вимогу“ розглядає як „актив“. У своїх рішеннях він неодноразово наголошував, що якщо майновий інтерес має характер вимоги, його можна вважати „активом“, а особу, якій він належить, можна вважати такою, що має „правомірні очікування“ на його отримання тоді, коли цей майновий інтерес має достатні підстави в національному праві, наприклад, якщо існує ustalена судова практика національних судів, що підтверджує його наявність [рішення у справі *Korecky v. Slovakia* від 28 вересня 2004 року (заява № 44912/98), § 52; у справі *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* від 11 січня 2007 року (заява № 73049/01), § 65].

Оцінюючи підстави, що є в національному праві, для визнання очікувань Банку на отримання процентів як плати за користування кредитом до дня його фактичного повернення правомірними, Конституційний Суд України зазначив, що згідно з частиною першою статті 190 Кодексу майном як особливим об'єктом є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. До майнових прав належать, зокрема, права вимоги (абзац третій частини другої статті 3 Закону України „Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні“). Процент за користування кредитом – це певна грошова сума, яку позичальник має сплатити кредитодавцеві за умовами кредитного договору, а кредитодавець відповідно має право вимагати сплати йому такої суми грошових коштів (процентів). Це право вимоги на отримання процентів за користування кредитом належить до майнових прав і підлягає вираженню в грошовому еквіваленті.

Протягом строку кредитування, що його визначено Кредитним договором, а також протягом 2015–2017 років, коли Банк у судовому порядку стягував з Позичальника та Поручителя заборгованість за Кредитним договором, зокрема проценти за користування кредитом, що їх нараховано після дати його повернення, була сталою судовою практикою щодо правомірності стягнення процентів за користування кредитом, що їх нараховано за прострочений період – після настання дати повернення кредиту до дня його фактичного повернення.

Отже, керуючись принципом *parata sunt servanda* (договорів слід додержувати), ураховуючи приписи частини першої статті 190, абзацу другого частини першої статті 1048 Кодексу, ustalену судову практику національних судів щодо правомірності стягнення процентів за корис-

тування кредитом, що їх нараховано за прострочений період, яка не зазнавала змін протягом 2011–2017 років, Конституційний Суд України дійшов висновку, що як на момент укладення Кредитного договору, так і протягом строку кредитування Банк мав правомірні очікування на отримання процентів за користування грошовими коштами до дня повернення кредиту, а відтак право вимоги Банку щодо сплати йому таких процентів є майном та відповідно об'єктом права власності, захист якого гарантує стаття 41 Конституції України.

Приписами статті 1050 Кодексу встановлено наслідки порушення позичальником умов договору. Зокрема, оспорюваний Банком припис статті 1050 Кодексу визначає, що якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до статті 625 Кодексу.

Конституційний Суд України констатував, що ця норма є відсылною, тому її тлумачення та застосування іманентно потребують застосування норми Кодексу, на яку є безпосереднє посилання в першому реченні частини першої статті 1050 Кодексу.

Так, приписом частини другої статті 625 Кодексу встановлено, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлено договором або законом.

Отже, аналіз сфери застосування приписів статей 625 та 1050 Кодексу свідчить про те, що вони унормовують питання відповідальності за порушення грошового зобов'язання позичальником, тоді як приписи статті 1048 Кодексу визначають загальні умови нарахування, сплати процентів за користування грошовими коштами як істотні умови договору позики, кредитного договору.

Проценти, про які йдеться в приписах статті 1048 Кодексу, є складовим елементом плати за надану позику/кредит, що разом з основною сумою позики/кредиту становить загальну суму боргу, яку боржник повинен сплатити через визначений час після отримання позики/кредиту.

Конституційний Суд України зазначив, що приписи частини другої статті 625, першого речення частини першої статті 1050 Кодексу та частини першої статті 1048 Кодексу регулюють різні за змістом правовідносини, які не є взаємовиключними, адже за загальним правилом (частина перша статті 622 Кодексу), якщо інше не встановлено в договорі або законі, застосування заходів цивільної відповідальності не звільняє боржника від виконання зобов'язань за договором у натурі.

Конституційний Суд України вказав, що застосування припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу як такого, що його скеровано на надання кредитодавцеві права на отримання трьох процентів річних від простроченої суми та інфляційних втрат як заходів цивільної відповідальності за неналежне виконання позичальником грошових зобов'язань, не може впливати

на право кредитодавця на отримання процентів як плати за користування кредитом, тобто на право вимагати від боржника виконання зобов'язань за кредитним договором у натурі.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в аспекті порушених у конституційній скарзі питань оспорюваний припис статті 1050 Кодексу не обмежує права Банку на отримання процентів як плати за користування кредитом. Відповідно, припис першого речення частини першої статті 1050 Кодексу не спричиняє й негативних наслідків для права Банку на ведення підприємницької діяльності, тому цей припис не суперечить частині четвертій статті 13, частинам першій, другій, четвертій статті 41, частині першій статті 42 Конституції України.

Банк стверджував, що оспорюваний припис статті 1050 Кодексу не відповідає частинам першій та другій статті 8 Конституції України, оскільки спричиняє стан юридичної невизначеності в питанні правомірних очікувань кредитодавця на отримання процентів за користування кредитом до дня його повернення, який полягає в тому, що в процесі застосування судами припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу зазнала змін судова практика, унаслідок чого було порушено стабільність становища учасників кредитних правовідносин.

На думку Конституційного Суду України, Банк цими твердженнями висловив незгоду із застосуванням судами в його справі припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу, що не може розглядатись як обґрунтування його неконституційності.

Практика суду касаційної інстанції щодо можливості одночасного застосування приписів частини першої статті 1048 Кодексу та першого речення частини першої статті 1050 Кодексу в системному зв'язку з частиною другою статті 625 Кодексу з березня 2018 року зазнала докорінних змін. Ці зміни зумовлено, по-перше, зміною підходу до тлумачення статті 1048 Кодексу (щодо обов'язку боржника сплачувати проценти до дня повернення позики) у контексті визначення строку виконання зобов'язань за кредитним договором, а по-друге, новим підходом до визначення юридичної природи процентів, що їх встановлено частиною першою статті 1048 Кодексу (плата за надані грошові кошти) і частиною другою статті 625 Кодексу (міра відповідальності за порушення грошового зобов'язання), та різними юридичними підставами для їх застосування.

У зв'язку з наведеним Конституційний Суд України наголосив, що забезпечення сталості та єдності судової практики є основоположною функцією Верховного Суду (частина перша статті 36 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“), яку не може здійснювати інший орган державної влади, зокрема Конституційний Суд України. Конституційний Суд України також зазначив, що конституційна скарга Банку не містить обґрунтування тверджень щодо невідповідності оспорюваного припису статті 1050 Кодексу приписові частини першої статті 19 Конституції України, згідно з якою правопорядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не встановлено законодавством.

Аналіз змісту припису першого речення частини першої статті 1050 Кодексу засвідчив, що він не скерований на те, щоб примусити сторони кредитного договору робити те, що не встановлено законодавством.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що припис частини першої статті 19 Конституції України для цілей розгляду цієї справи не є застосовним.

До Рішення додано окрему думку судді Олега Первомайського, в якій наведено власні міркування щодо Рішення, оспорюваного припису Кодексу й низки супутніх явищ і понять, та окрему думку судді Василя Лемака, яка містить власні міркування стосовно важливого питання доктрини і практики конституційного права: які суб'єкти мають право звернутися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України, тобто яким суб'єктам гарантовано Конституцією України права і свободи людини, а яким – ні.

РІШЕННЯ від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022

Справа за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України)

Судді-доповідачі – Віктор Городовенко,
Володимир Мойсик

Рішенням визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами [Закон № 3668], що поширюють свою дію на Закон України „Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб“ від 9 квітня 1992 року № 2262–XII [Закон № 2262], втім, що вони не забезпечують соціальних гарантій високого рівня, які впливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року. Приписи статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання щодо забезпечення соціальних гарантій високого рівня, які впливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України зазначив, що обов'язок держави забезпечити соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей встановлено частиною п'ятою статті 17 розділу I „Загальні засади“ Конституції України, який визначає основи конституційного ладу в Україні, зокрема суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України, захист яких покладено на Збройні Сили України та інші військові формування, створені відповідно до законів України.

Конституційний Суд України вказав, що зі змісту частин першої, другої, п'ятої статті 17 Конституції України у їх взаємозв'язку з частиною першою статті 46, частиною першою статті 65 Основного Закону України впливає конституційний обов'язок держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня.

Розвиваючи власні висловлені раніше юридичні позиції, Конституційний Суд України наголосив, що встановлений частиною п'ятою статті 17 Основного Закону України обов'язок держави забезпечити соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, поширюється як на громадян України, які безпосередньо перебувають на такій службі, так і на тих, яких звільнено з неї, а також що пенсійне забезпечення як основний складник соціальних гарантій високого рівня стосовно громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року, не може бути скасоване або обмежене.

Відповідно до оспорюваних приписів Закону № 3668 обмежено встановленням максимального розміру пенсії (крім пенсійних виплат, що здійснюються з Накопичувального пенсійного фонду) (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), призначену (перераховану) відповідно до Закону № 2262.

У преамбулі Закону № 2262 вказано, зокрема, що цей „закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію за цим Законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України; держава гарантує гідне пенсійне забезпечення осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, шляхом встановлення

їм пенсій не нижче прожиткового мінімуму, визначеного законом, перерахунок призначених пенсій у зв'язку із збільшенням рівня грошового забезпечення, надання передбачених законодавством державних соціальних гарантій, вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на їх соціальний захист”.

Згідно з пояснювальною запискою до проекту Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ (реєстр. № 7455), ухваленого як Закон № 3668, метою проекту акта „є створення умов для подальшого удосконалення системи пенсійного забезпечення пенсіонерів та повноцінного впровадження багаторівневої пенсійної системи в Україні“; „реалізація проекту акта дозволить відновити соціальну справедливість щодо порядку призначення пенсії незалежно від закону, за яким вона призначається, а також передбачити розумне співвідношення між мінімальним та максимальним розмірами пенсій“.

З огляду на це оспорювані приписи Закону № 3668, що обмежують максимальний розмір пенсії, призначеної (перерахованої) за Законом № 2262, зокрема особам, на яких поширено приписи частини п'ятої статті 17 Конституції України, не відповідають сутності соціальних гарантій високого рівня для таких осіб.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи статті 2 Закону № 3668, що поширюють свою дію на Закон № 2262, не відповідають приписам статей 1, 3, 8, частин першої, другої, п'ятої статті 17, частини першої статті 46, частини першої статті 65 Конституції України в тім, що вони не забезпечують соціальних гарантій високого рівня, які випливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року.

До Рішення додано окрему думку судді Олега Первомайського, який, повністю підтримуючи ухвалене Рішення та з огляду на його значущість, висловив кілька міркувань щодо Рішення в цілому та низки важливих і присутньо пов'язаних із ним явищ і понять.

РІШЕННЯ від 12 жовтня 2022 року № 8-р(І)/2022

Справа за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення

Суддя-доповідач – Ірина Завгородня

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення [Кодекс], а саме „з конфіскацією таких товарів“ (щодо безальтернативності конфіскації таких товарів).

Окреме положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення, визнане неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України з дня ухвалення Рішення, але не пізніше шести місяців із дня його ухвалення, привести нормативне регулювання, установлене окремим положенням абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу, що визнане неконституційним, у відповідність із Конституцією України та Рішенням.

Конституційний Суд України зазначив, що у Конституції України наголошено на важливості гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина. Юридичний склад адміністративного правопорушення та заходи державно-примусового впливу за вчинення правопорушення визначає виключно закон; юридична відповідальність особи має індивідуальний характер; ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не було визнано в законі як правопорушення, та бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Конституційний Суд України наголосив, що Верховна Рада України має повноваження ухвалювати закони з унормуванням підстав та порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності, дотримуючись конституційних норм і принципів.

Конституційний Суд України врахував практику Європейського суду з прав людини, за визначенням якого такі адміністративні стягнення, як адміністративний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням [рішення у справах *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), *Гурепка проти України* від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy* від 27 вересня 2011 року (заява № 43509/08)].

Унормовуючи порядок притягнення особи до юридичної відповідальності, законодавець має виходити також із рекомендацій, які містяться в Мінімальних стандартних правилах стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) (Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 45/110 від 14 грудня 1990 року): поряд з іншими обставинами мають бути враховані, зокрема, характер і ступінь тяжкості правопорушення, відомості про особу правопорушника, а також інтереси захисту суспільства тощо (пункт 2.3). За міжнародними рекомендаціями щодо застосування такого виду покарання (стягнення), як штраф, потрібно враховувати насамперед його адекватність матеріальному стану особи, яку притягають до юридичної відповідальності.

Кодексом встановлено необхідність індивідуалізації адміністративної відповідальності (частина друга статті 33), завдання провадження у справах про адміністративні правопорушення (стаття 245), оцінку доказів (стаття 252), права особи, яку притягають до адміністративної відповідальності (стаття 268), обставини, що підлягають з'ясуванню при розгляді справи про адміністративне правопорушення (стаття 280).

Адміністративну відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції запроваджено у зв'язку з прийняттям Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції“ від 17 липня 2015 року № 649–VIII [Закон № 649].

Як зазначено в пояснювальній записці до проекту Закону України від 17 червня 2015 року (реєстр. № 2109а), ухваленого як Закон № 649, „метою прийняття законопроекту є запровадження механізму контролю за переміщенням товарів до району або з району проведення антитерористичної операції, виявлення порушень порядку їх переміщення, протиправних схем ухилення від проходження встановлених контрольних процедур, осіб, які їх вчинили, притягнення до відповідальності винних у таких порушеннях осіб“.

Держава (орган державної влади), вживаючи відповідних заходів контролю за порядком переміщення товарів до або з непідконтрольних територій України, на думку Конституційного Суду України, має легітимну мету, адже контроль за рухом товарів не лише впливає на стан обороноздатності держави, можливість стримування збройної агресії, а й сприяє зменшенню кількості інших злочинів/

правопорушень. Загальна вимога інформування про переміщення товарів, що застосовується до будь-якої особи, яка перетинає адміністративну межу на контрольних пунктах, запобігає прихованому ввезенню та вивезенню товарів/готівки, а конфіскація унаслідок неповідомлення про них відповідних органів є частиною загальної системи регулювання, створеної для боротьби із цими злочинами/правопорушеннями.

Для досягнення легітимної мети в разі застосування обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод законодавче унормування порядку притягнення особи до юридичної відповідальності обов'язково має ґрунтуватися на конституційному принципі індивідуалізації юридичної відповідальності (призначення особі певного виду та розміру покарання/стягнення з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики винної особи, відшкодування заподіяної шкоди, обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність).

Конституційний Суд України зауважив, що держава встановлює як необхідні ті заходи втручання у право власності, які дають змогу досягти легітимної мети з дотриманням принципів правомірного втручання; законодавець має визначити співмірну міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, а суди – забезпечувати індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи.

Положення статті 41 Конституції України кореспондуються з відповідними положеннями статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Перший протокол], за якими кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший). Конституційний Суд України бере до уваги практику тлумачення Європейським судом з прав людини наведених положень Першого протоколу.

Європейський суд з прав людини, зокрема, зазначав, що захід у виді конфіскації, навіть якщо він передбачає позбавлення власності, підпадає під дію абзацу другого статті 1 Першого протоколу [рішення у справі *Gabrić v. Croatia* від 5 лютого 2009 року (заява № 9702/04), § 33]; будь-яке втручання представників влади в безперешкодне користування особою своїм майном повинно бути „законним“; представники органів державної влади мають право контролювати використання майна лише на підставі законів; таке втручання повинно бути законним і не свавільним [рішення у справі *Viktor Kononov v. Russia* від 24 травня 2007 року (заява № 43626/02), § 42]; щоб втручання було пропорційним, воно має відповідати серйозності вчиненого правопорушення, а санкція – серйозності злочину [рішення у справі *Gyrlan v. Russia* від 9 жовтня 2018 року (заява № 35943/15), § 28]. Європейський суд з прав людини також зауважував, що необхідно визначити, чи дало змогу втручання у право власності досягти необхідного справедливого балансу між захистом права власності та вимогами загальних інтересів, беручи до

уваги межі розсуду, залишені державі-відповідачу в цій сфері; необхідного балансу не буде досягнуто, якщо відповідний власник майна був змушений нести „індивідуальний і надмірний тягар“; крім того, хоч абзац другий статті 1 Першого протоколу не містить процесуальних вимог, Європейський суд з прав людини повинен розглянути, чи дав розгляд у цілому заявникам розумну можливість передати свої справи компетентним органам із метою надання можливості встановити справедливий баланс між конфліктними інтересами [рішення Європейського суду з прав людини у справі *Boljević v. Croatia* від 31 січня 2017 року (заява № 43492/11), §41].

У статті 204³ Кодексу встановлено відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції та визначено їх конфіскацію як безальтернативний вид санкції – „накладення штрафу на осіб, які переміщують такі товари, від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією таких товарів“. Зазначене положення Кодексу має імперативний характер; конфіскація предмета, який став безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, у такому випадку є обов'язковою.

Конституційний Суд України зауважив, що зі змісту частини першої статті 204³ Кодексу випливає, що законодавець не визначив справедливої міри адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, унаслідок чого суди, зважаючи на імперативний характер оспорюваного положення вказаної статті Кодексу, не можуть забезпечити індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи з огляду на неможливість змінити вид адміністративного стягнення з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

Як убачається з матеріалів справи, на Унуковича Р.А. накладено штраф у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією переміщуваного товару – готівкових коштів у загальній сумі 3500 доларів США – без урахування наданих ним доказів правомірності (законності) набуття переміщених грошових коштів з огляду на імперативний характер норми щодо конфіскації переміщуваного товару.

Конституційний Суд України вказав, що застосування положення частини першої статті 204³ Кодексу унеможливає вирішення судом питання доцільності застосування до винної особи стягнення у виді конфіскації товарів та не забезпечує досягнення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, а отже, це положення Кодексу допускає не виправдане позбавлення такого права, оскільки встановлює, що обов'язковій конфіскації підлягає будь-який товар у будь-якому випадку в повному обсязі незалежно від правомірності джерела його походження, мети подальшого використання та негативного впливу такої конфіскації на майновий стан особи.

Незалежно від того, чи конфіскована сума (вартість конфіскованого товару) буде значною для особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, чи завдано шкоди державі, у разі встановлення вини особи питання законності походження коштів не впливають на ухвалення судами рішень про конфіскацію. Відповідно, особа не зможе реалізувати своє право на справедливий суд, а отже, втручання у право власності не можна вважати пропорційним.

Таким чином, окреме положення частини першої статті 204³ Кодексу щодо безальтернативності конфіскації товарів є таким, що суперечить частинам першій, другій статті 8, частинам першій, четвертій статті 41, частині першій статті 64 Конституції України. Втрату чинності окремим положенням абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу відтерміновано з метою недопущення правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління.

РІШЕННЯ від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022

Справа за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства „Одестеплокомуненерго“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ (щодо непорушності права власності)

Суддя-доповідач – Олег Первомайський

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), припис пункту 1 частини сьомої статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ від 1 липня 2004 року № 1952–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству“ від 12 травня 2022 року № 2255–IX [Закон], а саме „скасування рішення державного реєстратора“.

Окремий припис пункту 1 частини сьомої статті 37 Закону, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців з дня ухвалення цього Рішення.

Верховній Раді України протягом шести місяців з дня ухвалення цього Рішення привести нормативне регулювання, установлене пунктом 1 частини сьомої статті 37 Закону, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Для розв’язання питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) оспорюваного припису статті 37 Закону Конституційний Суд України зважав на юридичне значення державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень у контексті набуття та припинення права власності на таке майно.

Ураховуючи норми Закону, Цивільного кодексу України [Кодекс], Конституційний Суд України вказав, що укладення договору або вчинення іншого правочину, спрямованого на набуття особою права власності на нерухоме майно, не є достатнім юридичним фактом для виникнення у неї права власності. Набуття права власності на нерухоме майно ґрунтується на кількох юридичних фактах: підставі виникнення права власності в розумінні статті 11 Кодексу (договір та інший правочин тощо), рішенні щодо державної реєстрації прав, відповідному реєстраційному

записі в Державному реєстрі прав. Зазначені юридичні факти в сукупності є правотвірним складним юридичним фактом.

Отже, за чинним законодавством України особа набуває право власності на нерухоме майно та має змогу повноцінно його здійснювати, зокрема у спосіб розпорядження своєю власністю, після державної реєстрації права власності на нерухоме майно, тобто ухвалення рішення щодо державної реєстрації права власності на нерухоме майно, внесення та подальшого збереження (наявності) відповідного реєстраційного запису в Державному реєстрі прав.

Оцінюючи конституційність оспорюваного припису статті 37 Закону, Конституційний Суд України виходив передусім з того, що право власності є природним правом особи.

На виконання вимог частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, статті 41, пунктів 1, 7 частини першої статті 92 Конституції України держава зобов’язана не лише належним чином унормувати відносини власності, а й, застосовуючи сукупність усіх юридичних засобів, забезпечити функціонування ефективного механізму здійснення та захисту права власності, оскільки гарантування особі державою вільного та на власний розсуд здійснення права власності є передумовою реалізації інших конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Отже, згідно з Конституцією України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція] та практикою Європейського суду з прав людини право власності не є абсолютним і може зазнавати обмежень. Однак будь-яке втручання у право власності має ґрунтуватися на законі, мати правомірну мету та бути домірним.

В оспорюваному приписі статті 37 Закону визначено, що в разі задоволення скарги на рішення, дії або бездіяльність у сфері державної реєстрації прав або підтвердження факту використання ідентифікаторів доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав іншими особами Міністерство юстиції України, його територіальні органи ухвалюють рішення про „скасування рішення державного реєстратора“.

Отже, повноваження Міністерства юстиції України щодо скасування рішення про державну реєстрацію прав ґрунтується на Законі.

З’ясовуючи правомірність мети оспорюваного припису статті 37 Закону, Конституційний Суд України виходить із того, що згідно з Конституцією України держава зобов’язана забезпечувати захист прав усіх суб’єктів права власності і господарювання (частина четверта статті 13); право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (частина друга статті 41).

Визначений у Законі, Кодексі та інших актах права порядок набуття права власності на нерухоме майно має забезпечувати власників від порушення їх прав та від без-

підставного набуття прав недобросовісними набувачами внаслідок, зокрема, учинення злочинних, інших неправомірних та (або) недобросовісних дій, спрямованих на захоплення чужого майна, а також унаслідок ухвалення помилкових або незаконних рішень та дій у сфері державної реєстрації прав тощо.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що встановлені оспорюваним приписом статті 37 Закону та іншими приписами Закону можливості оскарження рішень, дій або бездіяльності у сфері державної реєстрації прав та повноваження Міністерства юстиції України щодо розгляду цих скарг та ухвалення за результатами такого розгляду рішень свідчать про правомірність мети Закону – забезпечення захисту державою права власності як однієї з конституційних цінностей.

Втручання держави в конституційне право можливе на підставі приписів, що відповідають вимозі юридичної визначеності, та лише за допомогою засобів, які є домірними.

Даючи оцінку оспорюваного припису статті 37 Закону в зазначеному аспекті, Конституційний Суд України констатував, що ухвалення Міністерством юстиції України рішення про скасування державної реєстрації права власності на нерухоме майно може бути кваліфіковане як припинення офіційного визнання і підтвердження державою юридичного факту набуття особою такого права, унаслідок чого до Державного реєстру прав уносять запис про скасування державної реєстрації права власності. Отже, унаслідок внесення реєстраційного запису про скасування державної реєстрації права власності до Державного реєстру прав Товариство втрачає можливість вільно та на власний розсуд розпоряджатися нерухомим майном у спосіб його відчуження, оскільки за чинним законодавством України відчуження нерухомого майна можливе лише в разі наявності реєстраційного запису про державну реєстрацію права власності на таке майно. Конституційний Суд України, перевіряючи оспорюваний припис статті 37 Закону на відповідність Конституції України (конституційність), взяв до уваги також те, що в ньому немає чіткої та зрозумілої вказівки на юридичні наслідки ухвалення Міністерством юстиції України рішення про скасування рішення про державну реєстрацію права власності в аспекті визначення особи власника майна.

Застосування Міністерством юстиції України оспорюваного припису статті 37 Закону хоч і не позбавляє Товариство права власності на нерухоме майно, проте внаслідок скасування рішення про державну реєстрацію прав та внесення до Державного реєстру прав реєстраційного запису про скасування державної реєстрації прав держава офіційно не визнає та не підтверджує наявності в Товариства права власності на нерухоме майно. Унаслідок скасування Міністерством юстиції України рішення про державну реєстрацію права власності Товариство, яке набуло право власності на нерухоме майно з моменту державної реєстрації права, не може розумно передбачити юридичні наслідки застосування оспорюваного припису статті 37 Закону щодо припинення або збереження за ним права власності на набуте нерухоме майно, оскільки ухвалення такого рішення Міністерством юстиції України

було результатом розгляду скарги, поданої в інтересах іншого можливого власника цього майна – територіальної громади міста Одеси.

Отже, ухвалення Міністерством юстиції України на підставі оспорюваного припису статті 37 Закону рішення про скасування рішення про державну реєстрацію права власності спричиняє юридичну невизначеність у відносинах власності та обмежує Товариство в розпорядженні майном.

На виконання вимог Конституції України держава має втілювати у своїй діяльності конституційний принцип її відповідальності перед людиною та посутньо пов'язаний із ним принцип „добропорядного врядування“ (good governance), що полягає в обов'язку держави втілити у своїй діяльності фундаментальні засади побудови, організації та реалізації державної влади для утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей.

Ураховуючи приписи Конституції України, Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини, а також висловлені раніше власні юридичні позиції, Конституційний Суд України вказав, що норми-принципи, сформульовані в частині другій статті 3, частині першій статті 8 Конституції України, зобов'язують державу гарантувати і забезпечити права і свободи людини у спосіб та в межах, визначених Конституцією та законами України, а також утриматись від притягнення особи до юридичної відповідальності або застосування до неї інших надмірних санкцій у разі помилкових або незаконних рішень, дій або бездіяльності органів державної влади та інших органів або осіб, які виконують функції держави.

Конституційний Суд України виходив із того, що держава, виконуючи свій головний обов'язок – утвердження і забезпечення прав і свобод людини – та підтримуючи дієвість принципу верховенства права (правовладдя), повинна не лише утриматись від застосування надмірних засобів втручання у право власності та інше добросовісне володіння, але й ужити належних заходів для забезпечення можливості вільно та на власний розсуд здійснювати їх кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, з урахуванням меж здійснення таких прав, що їх встановлено законом, приписи якого відповідають принципу юридичної визначеності, спрямовані на досягнення правомірної мети та є домірними.

З наведених міркувань убачається, що оспорюваний припис статті 37 Закону та інші приписи чинного законодавства України, що регулюють відносини державної реєстрації прав власності, мають відповідати вимогам норм-принципів Конституції України.

Конституційний Суд України зазначив, що скасування Міністерством юстиції України рішення про державну реєстрацію права власності Товариства є втручанням у його право власності, оскільки в разі відсутності відповідного запису в Державному реєстрі прав Товариство не може вільно та на власний розсуд розпоряджатися своєю власністю. Крім того, ухвалення Міністерством юсти-

ції України такого рішення припиняє офіційне визнання і підтвердження державою наявності в Товариства права власності на нерухоме майно та юридичного факту набуття цього права, унаслідок чого сама наявність у Товариства права власності є сумнівною.

Конституційний Суд України констатував правомірність мети втручання у право власності Товариства для захисту публічного інтересу в унеможливленні набуття права власності на нерухоме майно внаслідок помилкових або протиправних дій державних реєстраторів та (або) інших осіб.

Однак держава, втручаючись у право власності Товариства, має враховувати потребу забезпечення під час такого втручання „справедливого балансу“ в захисті зазначеного публічного інтересу та захисті права власності як одного з фундаментальних прав та зобов'язана досягти домірності в застосуванні юридичних засобів, за допомогою яких власника для задоволення певного публічного інтересу або позбавляють, або обмежують у здійсненні належного йому права власності.

Конституційний Суд України також звертав увагу на те, що підставою для скасування рішення державного реєстратора були помилкові дії та рішення самого державного реєстратора, а не помилки або протиправні дії Товариства, а також що оспорюваний припис статті 37 Закону не надає Міністерству юстиції України повноваження ухвалювати рішення, не пов'язане зі скасуванням державної реєстрації права власності Товариства, та (або) рішення щодо виплати Товариству компенсації чи іншого виду належного відшкодування у зв'язку з тим, що втручання в його право власності відбулось унаслідок помилкових дій та рішень державного реєстратора, тобто суб'єкта, який учиняв дії та ухвалював рішення на виконання функцій держави.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вказав, що оспорюваний припис статті 37 Закону всупереч принципам „відповідальності держави перед людиною“ та „добропорядного врядування“ не встановлює домірних засобів втручання у право власності у випадках, коли підставою для скасування рішення про державну реєстрацію прав є помилкові рішення та дії державного реєстратора.

Сукупність інших зазначених у цьому Рішенні міркувань дає Конституційному Суду України підстави для висновку, що оспорюваний припис статті 37 Закону також суперечить юридичній визначеності як складникові конституційного принципу верховенства права (правовладдя).

Отже, оспорюваний припис статті 37 Закону суперечить частині другій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

Втрату чинності оспорюваним приписом статті 37 Закону відтерміновано з огляду на те, що після визнання його неконституційним виникне потреба в тому, щоб Верховна Рада України вноرمувала відповідний сегмент суспільних відносин для удосконалення механізму забезпечення державою захисту права власності у сфері державної реєстрації прав.

* * *

Таким чином, здійснивши конституційний контроль та ухваливши у 2022 році рішення у справах за конституційними поданнями і конституційними зверненнями, Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі приписи Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Митного кодексу України, Житлового кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII, Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII зі змінами, Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ від 1 липня 2004 року № 1952–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству“ від 12 травня 2022 року № 2255–IX.

Приписи законів, визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), порушували конституційні права громадян на судовий захист, на житло, право власності, а також гарантії соціального захисту військовослужбовців та державних службовців, суперечили конституційним принципам презумпції невинуватості та індивідуалізації юридичної відповідальності.

2.3. АНАЛІЗ ПІДСТАВ ДЛЯ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ

I. Кількість ухвал:

У період з 1 січня по 31 грудня 2022 року сенатами та колегіями суддів Конституційного Суду України було постановлено **158** ухвал про відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами: із них Першим сенатом Конституційного Суду України – **2** ухвали, Другим сенатом Конституційного Суду України – **4** ухвали, колегіями суддів Першого та Другого сенатів Конституційного Суду України – **152** ухвали.

Остаточо сенатами та колегіями суддів Конституційного Суду України було постановлено **150** ухвал про відмову у відкритті конституційного провадження, з них Першим сенатом Конституційного Суду України – **2** ухвали, Другим сенатом Конституційного Суду України – **4** ухвали, колегіями суддів Конституційного Суду України – **144** ухвали. Неодностайно було постановлено **8** ухвал (ухвали Першої колегії суддів Першого сенату від 26 квітня 2022 року № 35-1(I)/2022, від 21 вересня 2022 року № 95-1(I)/2022; ухвали Першої колегії суддів Другого сенату від 6 вересня 2022 року № 87-1(II)/2022, від 19 жовтня 2022 року № 146-1(II)/2022; ухвали Другої колегії суддів Другого сенату від 16 червня 2022 року № 76-2(II)/2022, від 19 жовтня 2022 року № 150-2(II)/2022, від 19 жовтня 2022 року № 154-2(II)/2022; ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату від 21 листопада 2022 року № 169-3(II)/2022).

II. У **144** ухвалях, постановлених колегіями суддів Першого та Другого сенатів Конституційного Суду України остаточно у період з 1 січня по 31 грудня 2022 року, відмовлено у відкритті конституційного провадження на підставі таких положень Закону України „Про Конституційний Суд України“ (далі – Закон):

1. Пункт 1 частини першої статті 62 Закону (звернення до Суду неналежним суб'єктом) – **2** ухвали.

2. Пункти 1, 4 частини першої статті 62 Закону (звернення до Суду неналежним суб'єктом; неприйнятність конституційної скарги) – **14** ухвал, якими конституційні скарги визнано неприйнятними у зв'язку з недотриманням у них вимог, передбачених:

1) частиною першою статті 55, абзацом першим частини першої статті 56, пунктом 1 частини першої статті 77 Закону – **3** ухвали;

2) абзацом першим частини першої статті 56, пунктом 1 частини першої статті 77 Закону – **1** ухвала;

3) пунктом 6 частини другої статті 55 Закону – **3** ухвали;

4) пунктом 6 частини другої статті 55, абзацом першим частини першої статті 56 Закону – **3** ухвали;

5) частиною першою, пунктом 6 частини другої статті 55, абзацом першим частини першої статті 56 Закону – **4** ухвали.

3. Пункт 4 частини першої статті 62 Закону (неприйнятність конституційної скарги) – **123** ухвали. Колегіями суддів встановлено, що у конституційних скаргах, щодо яких постановлено ці ухвали, не дотримано вимог, передбачених:

1) частиною першою, пунктом 6 частини другої статті 55 Закону – **4** ухвали;

2) частиною першою статті 55, пунктом 1 частини першої статті 77 Закону – **1** ухвала;

3) частиною першою, пунктом 6 частини другої статті 55, абзацом першим частини першої статті 56 Закону – **8** ухвал;

4) частиною першою статті 55, абзацом першим частини першої статті 56, пунктом 2 частини першої статті 77 Закону – **1** ухвала;

5) частиною першою статті 55, частиною першою статті 56, абзацом першим частини першої статті 77 Закону – **1** ухвала;

6) пунктом 6 частини другої статті 55, частиною четвертою статті 77 Закону – **1** ухвала;

7) частиною першою, пунктами 5, 6 частини другої статті 55 Закону – **1** ухвала;

8) пунктом 6 частини другої статті 55 Закону – **79** ухвал;

9) пунктами 5, 6 частини другої статті 55 Закону – **4** ухвали;

10) пунктами 5, 6 частини другої статті 55, пунктом 2 частини першої статті 77 Закону – **2** ухвали;

11) пунктами 5, 6, абзацом десятим частини другої статті 55 Закону – **1** ухвала;

12) пунктом 6 частини другої статті 55, пунктом 2 частини першої статті 77 Закону – **2** ухвали;

13) пунктом 2 частини першої статті 77 Закону – **10** ухвал;

14) пунктом 6 частини другої статті 55, абзацом першим частини першої статті 77 Закону – **2** ухвали;

15) пунктом 1 частини першої статті 77 Закону – **3** ухвали;

16) пунктами 1, 2 частини першої статті 77 Закону – **2** ухвали;

17) абзацом першим, пунктом 2 частини першої статті 77 Закону – **1** ухвала.

4. Пункти 2, 4 частини першої статті 62 Закону (неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційній скарзі; неприйнятність конституційної скарги) – **1** ухвала.

5. Пункт 5 частини першої статті 62 Закону (втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції

України, крім випадків, передбачених частиною другою статті 8 цього Закону) – 1 ухвала.

6. Пункт 6 частини першої статті 62 Закону (наявність рішення, висновку Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги, а також ухвал Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 частини першої статті 62 Закону) – 2 ухвали.

7. Пункти 4, 6 частини першої статті 62 Закону (неприйнятність конституційної скарги; наявність рішення, висновку Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги, а також ухвал Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 частини першої статті 62 Закону) – 1 ухвала, у якій конституційну скаргу визнано неприйнятною у зв'язку з недотриманням у ній вимог, передбачених пунктом 2 частини першої статті 77 Закону.

III. У 6 ухвалях, постановлених сенатами Конституційного Суду України, відмовлено у відкритті конституційного провадження на підставі таких приписів:

1. В ухвалях Першого сенату Конституційного Суду України: пункт 4 частини першої статті 62 Закону (неприйнятність конституційної скарги) – 2 ухвали, якими конституційні скарги визнано неприйнятними у зв'язку з недотриманням у них вимог, передбачених пунктом 6 частини другої статті 55 Закону.

2. В ухвалях Другого сенату Конституційного Суду України: пункт 4 частини першої статті 62 Закону (неприйнятність конституційної скарги) – 4 ухвали, якими конституційні скарги визнано неприйнятними у зв'язку з недотриманням у них вимог, передбачених:

– пунктом 6 частини другої статті 55 Закону (2 ухвали);

– пунктом 6 частини другої статті 55, частиною четвертою статті 77 Закону (1 ухвала);

– частиною першою, пунктом 6 частини другої статті 55, абзацом першим частини першої статті 56 Закону (1 ухвала).

* * *

1. Найчастіше було відмовлено у відкритті конституційного провадження з підстав **неприйнятності конституційної скарги** (пункт 4 частини першої статті 62 Закону). Про це зазначено у 145 ухвалях сенатів та колегій суддів Конституційного Суду України.

1.1. Про неприйнятність конституційної скарги у зв'язку з недотриманням вимог частини другої статті 55 Закону, а саме:

– пункту 5 (не вказано конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України) зазначено у 7 ухвалях колегій суддів Конституційного Суду України;

– пункту 6 (не наведено обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням порушеного права людини, гарантованого Конституцією України) зазначено у 20 ухвалях сенатів та колегій суддів Конституційного Суду України;

– абзацу десятого (копію остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу не засвідчено в установленому порядку судом, що його ухвалив) зазначено в 1 ухвалі колегії суддів Конституційного Суду України.

1.2. Про недотримання авторами конституційних скарг вимог Закону щодо вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту (пункт 1 частини першої статті 77) зазначено у 10 ухвалях колегій суддів Конституційного Суду України.

1.3. Про порушення строку подання конституційної скарги, а саме про недотримання вимог, передбачених пунктом 2 частини першої статті 77 Закону [сплив трьох місяців із дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення)] зазначено у 19 ухвалях колегій суддів Конституційного Суду України.

1.4. Про те, що оспорювана норма закону України не була застосована в остаточному судовому рішенні (всупереч вимозі частини першої статті 55 Закону), зазначено у 25 ухвалях колегій суддів Конституційного Суду України.

1.5. Про недотримання вимог частини першої (у тому числі абзацу першого частини першої) статті 56 Закону (щодо вимог до суб'єкта права на конституційну скаргу) зазначено у 23 ухвалях колегій суддів Конституційного Суду України.

2. **Про звернення до Суду неналежним суб'єктом** як підставу для відмови у відкритті конституційного провадження у справі (пункт 1 частини першої статті 62 Закону) зазначено у 16 ухвалях колегій суддів.

3. **Про наявність рішення, висновку Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційної скарги, а також ухвал Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 частини першої статті 62 Закону**, як підставу для відмови у відкритті провадження у справі (пункт 6 частини першої статті 62 Закону) зазначено у 3 ухвалях колегій суддів.

Отже, найчастіше сенати та колегії суддів Першого та Другого сенатів Конституційного Суду України постанов-

ляли ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами з підстав неприйнятності конституційної скарги (пункт 4 частини першої статті 62 Закону) у зв'язку з її невідповідністю вимогам, встановленим пунктом 6 частини другої статті 55 Закону [не наведено обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону].

2.4. МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Відповідно до § 77 Регламенту Конституційного Суду України, ухваленого на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018 зі змінами (далі – Регламент), Конституційний Суд України здійснює моніторинг стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України. Збирання інформації про стан виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, узагальнення практики виконання актів Конституційного Суду України за результатами конституційного провадження здійснює Секретаріат Конституційного Суду України у порядку, визначеному розпорядженням Голови Конституційного Суду України.

Згідно з § 78 Регламенту Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання, пов'язані з невиконанням рішень та недодержанням висновків Конституційного Суду України, за наслідками моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України (пункт 1); якщо за результатами моніторингу стану виконання рішень, додержання висновків Конституційного Суду України є інформація про невиконання рішень, недодержання висновків Конституційного Суду України, Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання про вжиття заходів щодо притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності за умисне невиконання ними рішення Конституційного Суду України або умисне недодержання ними висновку Конституційного Суду України, а також про включення відповідної інформації до щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України (пункт 3).

Упродовж 2022 року Конституційним Судом України було ухвалено 13 рішень: 3 – у справах за конституційними поданнями, 10 – у справах за конституційними скаргами. Висновків надано не було.

Згідно з положеннями частини першої статті 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII Конституційний Суд України у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку.

У 3 рішеннях Конституційного Суду України за конституційними поданнями (від 30 червня 2022 року № 1-р/2022, від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022, від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022) та в 1 рішенні Конституційного Суду України за конституційною скаргою (від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022) визнано такими, що відповідають Конституції України, положення законів України без будь-яких рекомендацій щодо виконання вказаних рішень. Водночас у мотивувальній частині Рішення від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 Конституційний Суд України висловив конституційне застереження Верховній Раді України стосовно практики підготовки й ухвалення законів про внесення змін до Конституції України. Станом на 31 грудня 2022 року 3 рішення, ухвалені Конституційним Судом України у справах за конституційними скаргами (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022), виконано у спосіб ухвалення Верховною Радою України відповідних законів України. При цьому 1 рішення (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022) не містило приписів щодо відтермінування втрати чинності законодавчим положенням, що визнано неконституційним, ще у 2 рішеннях було зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через три (від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022) або шість місяців (від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022) із дня ухвалення відповідного рішення.

Не виконано 6 рішень, ухвалені Конституційним Судом України у справах за конституційними скаргами. При цьому:

– 1 рішення (від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022) не містить приписів щодо відтермінування втрати чинності законодавчим положенням, що визнано неконституційним (пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України), а отже, воно втратило чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення;

– у 3 рішеннях (від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022, від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022) зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців з дня ухвалення відповідного рішення;

– у 2 рішеннях (від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022) зазначено, що законодавчі положення, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

Основним суб'єктом виконання рішень Конституційного Суду України є Верховна Рада України. Слід зауважити, що не всі рішення Конституційного Суду України потребують вжиття Верховною Радою України заходів щодо їх виконання, проте інколи внаслідок визнання неконституційними законодавчих приписів виникає прогалина або суперечність у нормативному регулюванні, усунути які може лише законодавець.

У резолютивній частині 6 рішень (від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022, від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022, від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022) та мотивувальній частині 1 рішення (від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022), ухвалених у 2022 році, Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність із Конституцією України та вказаними рішеннями. У мотивувальній частині ще 1 рішення (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022) Конституційний Суд України зазначив, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду, зокрема, Верховної Ради України.

Конституційний Суд України відтермінував строки виконання низки рішень, ухвалених у 2022 році. Водночас значна кількість рішень Конституційного Суду України, ухвалених ним до 1 січня 2022 року, зокрема після внесення у 2016 році до Конституції України змін щодо правосуддя та ухвалення Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII, залишаються невиконаними.

Так, станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Конституційним Судом України рішень до 1 січня 2022 року, а саме: від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018, від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018, від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018, від 20 грудня 2018 року № 13-р/2018, від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019, від 4 червня 2019 року № 2-р/2019, від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019, від 25 червня 2019 року № 8-р/2019, від 13 грудня 2019 року № 7-р(II)/2019, від 20 грудня 2019 року № 12-р/2019, від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020, від 26 березня 2020 року № 6-р/2020, від 15 квітня 2020 року № 2-р(II)/2020, від 11 червня 2020 року № 7-р/2020, від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020, від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020, від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020, від 22 липня 2020 року № 8-р(I)/2020, від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021, від 20 жовтня 2021 року № 7-р(II)/2021.

Разом із тим у 2022 році Верховна Рада України ухвалила закони України, які змінили нормативне регулювання, встановлене положеннями законів України, що їх було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), зокрема відповідно до рішень Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018, від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, від 25 червня 2019 року № 7-р/2019, від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021, від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021, від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022.

Слід також звернути увагу на деякі проблемні моменти практичної реалізації рішень Конституційного Суду України, ухвалених за конституційними скаргами, в аспекті можливості відновлення порушених прав відповідних суб'єктів звернення до Конституційного Суду України.

Згідно з положеннями пункту 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України, пункту 1 частини третьої статті 423 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є однією з підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо рішення суду ще не виконане. При цьому пункт 1 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України містить аналогічні положення без застереження щодо виконання рішення суду, що обумовлено частиною першою статті 58 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Відповідну заяву може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України.

Проте зазвичай на момент ухвалення відповідних рішень Конституційним Судом України судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, а Конституція України та Закон України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII не передбачають можливості зворотної дії рішень Конституційного Суду України у часі, що унеможлиблює відновлення порушених прав таких суб'єктів.

За інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>) суди системи судоустрою України відмовляли у задоволенні заяв про перегляд судового рішення за виключними обставинами суб'єктам права на конституційну скаргу, за клопотаннями яких Конституційний Суд України у 2022 році ухвалив рішення про неконституційність оспорюваних законодавчих приписів (від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022, від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022, від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022). Відмову у здійсненні такого перегляду суди мотивували, зокрема, тим, що рішення суду вже виконане; „в рішенні Конституційного Суду України, на яке захисник посилається як виключну обставину, відсутні положення, які б дозволили зробити висновок про його поширення на правовідносини, які припинилися на момент його ухвалення“.

Суди системи судоустрою України також посилались на постанову Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19, де зазначено, що «аналіз норм розділу XII Конституції України („Конституційний Суд України“) та Закону України від 13 липня 2017 року № 2136–VIII „Про Конституційний Суд України“ дає підстави дійти висновку про те, що рішення Конституційного Суду України має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення Конституційного Суду України, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення Конституційного Суду України.

Тобто рішення Конституційного Суду України поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас чинним законодавством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення.

Встановлена Конституційним Судом України неконституційність окремих положень закону, які були застосовані судом при вирішенні справи, має значення, перш за все, як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, вже встановленої остаточною судовим рішенням».

Отже, відсутність фактичної можливості відновлення порушених прав суб'єкта права на конституційну скаргу після ухвалення Конституційним Судом України рішення на його користь вказує на необхідність розроблення та внесення комплексних змін до Конституції України, Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII та процесуального законодавства стосовно дії актів Конституційного Суду України у часі та можливості повторного розгляду справи судами системи судоустрою України з урахуванням рішення Конституційного Суду України.

ЩОДО СТАНУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, УХВАЛЕНИХ У 2022 РОЦІ У СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ ПОДАННЯМИ

Рішення від 30 червня 2022 року № 1-р/2022

Ухвалено у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), статті 96¹, 96² Кримінального кодексу України“.

Рішення від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022

Ухвалено у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“ від 3 вересня 2019 року № 27–IX, оскільки конституційну процедуру розгляду, ухвалення та набрання чинності цим законом не було порушено».

Разом із тим у мотивувальній частині Рішення Конституційний Суд України висловив конституційне застереження стосовно практики підготовки й ухвалення законів про внесення змін до Конституції України, зазначивши таке:

„Здійснюючи конституційний контроль за дотриманням конституційної процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законами України відповідно до частини першої статті 152 Основного Закону України, Конституційний Суд України перевіряє не тільки дотримання формальних процедур, передбачених у Конституції України. Перевірці також підлягає додержання парламентом як представницьким органом народу своєї демократичної сутності, зокрема зваженість, послідовність та обґрунтованість процесу обговорення рішень, які він ухвалює, реальна можливість народних депутатів України здійснити свої права в цьому процесі.

З огляду на наведене в цій справі Конституційний Суд України робить конституційне застереження стосовно практики підготовки й ухвалення законів про внесення змін до Конституції України, які не мають належних ознак зваженості та послідовності, що іманентно мають бути властивими для ухвалення конституційних поправок. Зокрема, це стосується реального розведення в часі двох голосувань Верховною Радою України за законопроект, про що неодноразово зазначав Конституційний Суд України у своїх попередніх юридичних позиціях“ (абзаци шостий, сьомий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини).

Рішення від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022

Ухвалено у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними):

– Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 20 грудня 2018 року № 2662–VIII;

– статтю 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ від 23 квітня 1991 року № 987–XII зі змінами, унесеніми Законом України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» від 20 грудня 2018 року № 2662–VIII».

ЩОДО СТАНУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ, УХВАЛЕНИХ У 2022 РОЦІ У СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ

Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII зі змінами».

У підпункті 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „виконання державою конституційного обов’язку щодо забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців, військовозобов’язаних або резервістів покликане не тільки забезпечити соціальний захист кожного з них індивідуально, а й сприяти виконанню громадянами України обов’язку щодо захисту Вітчизни – України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності.

Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України також наголошує на тому, що заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, по-

слідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України“ (абзаци п’ятий, шостий).

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 29 липня 2022 року № 2489–IX (далі – Закон № 2489), пунктом 4 розділу I якого пункт 4 статті 16³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII (далі – Закон № 2011) викладено у новій редакції:

„4. Якщо військовослужбовцю, військовозобов’язаному, резервісту або особі, звільненій з військової служби, після первинного встановлення інвалідності під час наступного огляду (переогляду) буде встановлено вищу групу інвалідності або змінено її причинний зв’язок, що дає їм право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата здійснюється з урахуванням раніше виплачених сум (у тому числі внаслідок різних, не пов’язаних між собою, захворювань, поранень, травм, контузій, каліцтв).

У разі встановлення більшого ступеня втрати працездатності без установаження інвалідності у відсотках чи зміни його причинного зв’язку, що дає право на отримання одноразової грошової допомоги в більшому розмірі, виплата допомоги здійснюється з урахуванням раніше виплачених сум (крім випадків поранення, травми, контузії, каліцтва, отриманих у різний період часу, за якими виплата допомоги здійснюється окремо, без урахування раніше виплачених сум).

У разі якщо під час первинного огляду було встановлено інвалідності у відсотках, а під час наступного огляду (переогляду) встановлено інвалідність, виплата одноразової грошової допомоги здійснюється з урахуванням раніше виплачених сум (у тому числі внаслідок різних, не пов’язаних між собою, захворювань, поранень, травм, контузій, каліцтв).

Виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов’язаного або резервіста, чи особи, звільненої з військової служби, смерть якої настала протягом року після звільнення з військової служби, здійснюється без урахування раніше виплачених сум допомоги у зв’язку з частковою втратою працездатності чи встановленням інвалідності“.

Закон № 2489 опубліковано в газеті „Голос України“ 24 серпня 2022 року та набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування – 25 серпня 2022 року (крім пункту 3 розділу I цього закону, який набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та застосовується з 24 лютого 2022 року).

Отже, Верховна Рада України змінила нормативне регулювання, встановлене присаму пункту 4 статті 16³ Закону № 2011, та привела його у відповідність до Рішення.

Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 1 частини п'ятої, частину сьому статті 454 Цивільного процесуального кодексу України в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

2. Пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

3. Верховній Раді України протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами, привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 1 частини п'ятої, частиною сьомою статті 454 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням».

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“.

Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння“ від 1 грудня 2022 року № 2810-IX (далі – Закон № 2810), положеннями пункту 2 частини першої якого внесла зміни до статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема:

«...у статті 284:

у частині першій:

пункт 4 виключити;

доповнити пунктом 4¹ такого змісту:

„4¹) втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння“;

частину другу доповнити пунктом 1² такого змісту:

„1²) з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою“;

у частині четвертій:

в абзаці другому цифру „4“ замінити цифрами „4¹“;

в абзаці третьому слова „крім випадку, передбаченого абзацом четвертим цієї частини“ замінити словами „крім випадку, передбаченого абзацом четвертим або п'ятим цієї частини“;

після абзацу четвертого доповнити новим абзацом такого змісту:

„Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті, здійснюється прокурором, якщо підозрюваний проти цього не заперечує. За відсутності згоди підозрюваного кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, визначених главою 36¹ цього Кодексу“.

У зв'язку з цим абзац п'ятий вважати абзацом шостим; частину сьому доповнити абзацом четвертим такого змісту:

„Ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої або пунктом 1² частини другої цієї статті, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених статтею 479² цього Кодексу“».

Законом № 2810 також було внесено зміни до інших положень Кримінального процесуального кодексу України, змістовно пов'язаних із пунктом 4¹ частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України.

Закон № 2810 опубліковано в газеті „Голос України“ 28 грудня 2022 року та набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування – 29 грудня 2022 року.

Отже, Верховна Рада України змінила нормативне регулювання, встановлене приписами пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України, та привела його у відповідність до Рішення.

**Рішення від 15 червня 2022 року
№ 4-р(II)/2022**

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Барсеяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України.

2. Абзац другий статті 485 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим статті 485 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“.

У пункті 6 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що *„визнання неконституційним абзацу другого статті 485 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів“, та вказав, що вважає за доцільне відтермінування втрати чинності оспорюваним приписом „з метою недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України“ (абзаци другий, третій).*

Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів“ від 16 листопада 2022 року № 2760–ІХ (далі – Закон № 2760), пунктом 1 розділу I якого статтю 485 Митного кодексу України викладено в новій редакції:

„Стаття 485. Дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів

1. Заявлення в митній декларації з метою неправомірного звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру неправдивих відомостей щодо істотних умов зовнішньоекономічного договору (контракту), ваги з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або

одержувача товару, неправдивих відомостей, необхідних для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості, та/або надання з цією ж метою митному органу документів, що містять такі відомості, або несплата митних платежів у строк, встановлений законом, або інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, а так само використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати митних платежів, в інших цілях, ніж ті, у зв'язку з якими було надано такі пільги, – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі від 50 до 150 відсотків несплаченої суми митних платежів“.

Відповідно до пункту 1 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону № 2760 він набрав чинності з 15 грудня 2022 року.

Отже, Верховна Рада України змінила нормативне регулювання, встановлене приписами статті 485 Митного кодексу України, та привела його у відповідність до Рішення.

**Рішення від 22 червня 2022 року
№ 5-р(II)/2022**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України.

2. Пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення“.

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

**Рішення від 22 червня 2022 року
№ 6-р(II)/2022**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), припис першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України“.

Рішення від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, що поширюють свою дію на Закон України „Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб“ від 9 квітня 1992 року № 2262–XII, втім, що вони не забезпечують соціальних гарантій високого рівня, які впливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року.

2. Приписи статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання щодо забезпечення соціальних гарантій високого рівня, які впливають зі спеціального юридичного статусу громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої в лютому 2014 року, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням».

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Унуковича Романа Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме „з конфіскацією таких товарів“ (щодо безальтернативності конфіскації таких товарів).

2. Окреме положення абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу України про адміністративні правопорушення, визнане неконституційним, втрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення».

У пункті 3 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „вважає за доцільне з метою недопущення правопорушень, що посягають на встановлений порядок управління, відтермінувати втрату чинності окремим положенням абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу на шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховна Рада України з дня ухвалення цього Рішення, але не пізніше шести місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення, має привести нормативне регулювання, установлене окремим положенням абзацу другого частини першої статті 204³ Кодексу, що визнане неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“ (абзаци другий, третій).

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства „Одестеплокомуненерго“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ (щодо непорушності права власності).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), припис пункту 1 частини сьомої статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ від 1 липня 2004 року № 1952–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству“ від 12 травня 2022 року № 2255–IX, а саме „касування рішення державного реєстратора“.

2. Окремий припис пункту 1 частини сьомої статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ від 1 липня 2004 року № 1952–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству“ від 12 травня 2022 року № 2255–IX, визнаний неконституційним, втрачає чинність через шість місяців з дня ухвалення цього Рішення.

3. Верховній Раді України протягом шести місяців з дня ухвалення цього Рішення привести нормативне регулювання, установлене пунктом 1 частини сьомої статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ від 1 липня 2004 року № 1952–IV в редакції Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству“ від 12 травня 2022 року № 2255–IX, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням».

Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності оспорюваним приписом „з огляду на те, що після визнання неконституційним оспорюваного припису статті 37 Закону виникне потреба в тому, щоб Верховна Рада України ввормувала відповідний сегмент суспільних відносин для удосконалення механізму забезпечення державою захисту права власності у сфері державної реєстрації прав“ (абзац другий пункту 5 мотивувальної частини Рішення).

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII у тім, що він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII зі змінами.

2. Підпункт 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII, визнаний неконституційним у зазначеному аспекті, втрачає чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами.

3. Верховній Раді України ввормувати перерахунок розмірів пенсій суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону України „Про державну службу“ від 16 грудня 1993 року № 3723–XII зі змінами, з урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення».

Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності оспорюваним приписом „для дотримання балансу приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, і публічного інтересу в збереженні збалансованості Державного бюджету України під час дії в Україні воєнного стану, на підставі аналізу статей 3, 8, 24, 46, 64, 95 Основного Закону України в їх посутньому взаємозв'язку“ (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини Рішення).

Станом на 31 грудня 2022 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

III.

ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

III. ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. ПОДІЇ ТА ЗАХОДИ

Події та заходи, що відбулися в Конституційному Суді України у 2022 році, здебільшого були присвячені пошуку шляхів розв'язання нагальних проблем, які виникли внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, зокрема щодо організації роботи Конституційного Суду України в умовах війни, забезпечення доступу до конституційного судочинства, належної взаємодії Конституційного Суду України з громадянським суспільством та міжнародними партнерами.

Проведені в Конституційному Суді України та за його межами заходи стали важливою складовою комунікаційної діяльності Конституційного Суду України, яка набула особливо важливого значення в умовах воєнного стану. Судді Конституційного Суду України доносили правду про російські військові злочини шляхом участі у національних та міжнародних заходах, що дало очікувані результати, адже міжнародна спільнота не залишилася осторонь ситуації, в якій наша держава опинилася внаслідок військової агресії, рішуче стала на бік українських колег та засудила дії країни-терориста.

Також судді Конституційного Суду України разом із провідними науковцями, європейськими експертами, представниками органів державної влади, міжнародних організацій та громадськості під час низки заходів обговорювали актуальні питання конституційного правосуддя, зокрема щодо захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина в умовах війни. Упродовж 2022 року Конституційний Суд України видав наукові публікації, інформаційні матеріали тощо.

На фото (зліва направо): керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний, судді Конституційного Суду України Галина Юровська, Віктор Городовенко, Сергій Головатий, Оксана Гришук, Віктор Кичун, Василь Лемак, Олег Первомайський

Із нагоди відзначення Дня Конституції України 28 червня 2022 року Конституційний Суд України провів у режимі онлайн Міжнародну конференцію на тему „Роль Конституційного Суду України в реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі“. Захід організовано спільно з Національною академією правових наук України за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Захід об'єднав суд-

дів Конституційного Суду України, суддів Конституційного Суду України у відставці, вітчизняних та міжнародних експертів у галузі конституційного права, представників органів конституційної юрисдикції іноземних держав і міжнародних організацій. Під час проведення конференції її учасники обговорили низку євроінтеграційних викликів, що постали перед юридичною системою України у зв'язку з набуттям нею якісно нового правового статусу – кандидата в члени Європейського Союзу.

Зі вступною промовою до учасників заходу звернувся заступник Голови Конституційного Суду України **Сергій Головатий**.

Він зазначив, що вже упродовж років не тільки територія України, її суверенітет та державність, а й Конституція України була ціллю московської держави, бо вона завжди вбачала в нашій Конституції саме те, що береже Україну. На переконання Сергія Головатого, Росія приречена на невдачу. Україна вистоїть як держава, а Український народ виживе як нація.

Тому „з моменту, коли Україна отримала статус кандидата в членство Європейського Союзу, вже не стоїть на порядку денному питання: чи стане Україна членом ЄС. Натомість стоїть питання, коли вона може ним стати. Україна неодмінно стане повноправним членом Європейського Союзу, як тільки вона буде здатною взяти на себе зобов'язання, що випливають із членства, шляхом виконання, зокрема, політичних умов, які записані в Копенгагенських критеріях“, – наголосив на завершених свого виступу Сергій Головатий.

Заступник Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий

Сергій Головатий наголосив, що Конституційний Суд України у своїй діяльності все більше спирається на європейські стандарти, що їх установлюють європейські інституції. Конституційний Суд України доводить своїми рішеннями відданість європейським цінностям та здатний робити це й надалі.

Голова Верховної Ради України **Руслан Стефанчук** у своїй промові привітав усіх учасників міжнародної конференції з історичним для Українського народу рішенням – наданням Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу.

Голова Верховної Ради України
Руслан Стефанчук

Він також подякував усім тим, хто в той чи інший спосіб доклав зусиль для досягнення цієї проміжної мети. *„Парламент повинен урахувати рішення Конституційного Суду України в законотворчому процесі, Уряд – при ухваленні управлінських рішень, судова система – змінювати практику, зважаючи на аргументи, наведені Конституційним Судом України. Отже, саме рішення Конституційного Суду України мають бути гарантією того, що будь-яка діяльність влади відповідає Конституції України“*, – наголосив Руслан Стефанчук.

До учасників конференції зі вступною промовою також звернулася Президентка Європейської Комісії *„За демократію через право“* (Венеційська Комісія) **Клер Базі-Малорі**. Вона зазначила, що, на жаль, 26-та річниця Конституції України відбувається за трагічних умов, у часи агресії Росії проти України. *„Першого березня 2022 року я офіційно висловила за засудження акту агресії, і всі члени Венеційської Комісії підтримали цю заяву на пленарному засіданні 19 березня 2022 року.“*

Президентка Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Клер Базі-Малорі

Венеційська Комісія висловлює повну солідарність Україні, яка бореться за спільні цінності, принципи демократії, правовладдя та захист людських прав“, – наголосила пані Клер Базі-Малорі.

Вона також зауважила, що надання Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу є визнанням європейської перспективи України.

„Віддаю належне інституціям України: Президентові, Уряду, Верховній Раді України, Верховному Суду, судам загальної юрисдикції, а також і Конституційному Суду України, який завжди працював задля демократичного розвитку українського народу та громадянського суспільства, які гідно проявили себе“.

Голова Офісу Ради Європи в Україні,
Представник Генерального секретаря
Ради Європи з питань координації
програм співробітництва
Ради Європи Стен Ньорлов

Голова Офісу Ради Європи в Україні, Представник Генерального секретаря Ради Європи з питань координації програм співробітництва Ради Європи **Стен Ньорлов** зазначив, що Рада Європи підтримує суверенітет України в межах міжнародно визнаних кордонів і сприяє утвердженню правовладдя, демократії та захисту людських прав в Україні. *„Вітаю весь народ України з тим, що 24 червня 2022 року лідери ЄС надали Україні статус кандидата в члени ЄС, що підтверджує: Україна є членом європейської родини, в якій панують правовладдя, демократія та захист людських прав“*, – додав Стен Ньорлов.

Судді Конституційного Суду України Віктор Кичун,
Василь Лемак, Олег Первомайський

Президент Національної академії правових наук України **Олександр Петришин** наголосив, що ухвалення 28 червня 1996 року Конституції України визначило найголовніше – засади суверенної демократичної правової держави, що, власне, й визначило європейський вектор розвитку нашої держави і нашого суспільства.

Президент Національної академії правових наук України Олександр Петришин

„Беззаперечно, Конституційний Суд України, який є невід’ємною складовою європейської конституційної демократії, покликаний виконувати важливу роль у цьому процесі. Без Конституційного Суду та його активної позиції важко уявити досягнення необхідних результатів у цьому складному процесі руху до стандартів Європи“, – наголосив президент Національної академії правових наук.

Національний радник з юридичних питань Координатора проєктів ОБСЄ в Україні **Олександр Водянніков** зауважив, що Український народ виборює своє право на європейське та демократичне майбутнє. Право на суспільство, де сам народ, а не іноземний диктатор, визначає свою долю, де панує правовладдя, забезпечуються людські права і свободи.

Національний радник з юридичних питань Координатора проєктів ОБСЄ в Україні Олександр Водянніков

„Ворог розраховував, що демократичні інституції України впадуть досить швидко, а країна стане легкою здобиччю, але демократичні інституції довели свою стійкість. Відрадно, що Конституційний Суд України діяв протягом тривожного часу, включаючи битву за Київ. Це явна ознака стійкості демократичного інституту, який покликаний стояти на варті основних цінностей Конституції, основних цінностей демократичного суспільства. Конституційний Суд України ухвалював рішення в час, коли околиці Києва обстрілювалися ворожими градами, коли кияни жили в бомбосховищах та метро. І це – важлива ознака незламності демократії у протистоянні зі злом“, – наголосив Олександр Водянніков.

Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Алдіс Лавінш

Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки **Алдіс Лавінш** зауважив, що Латвійська Республіка та її Конституційний Суд і далі надають підтримку Україні як словами, так і справами. „На жаль, ми зустрічаємося в часи, коли Український народ веде боротьбу зі зброєю в руках за свою Батьківщину, захищає демократію, свої сім’ї, свободу. Свободу самим обирати долю для своєї країни. У ці важкі часи ми солідарні з Україною і з тими, хто підсилює правовладдя в Україні, працюючи над цим останні роки“.

Європейський Парламент одностайно проголосував за надання статусу кандидата Україні, даючи чіткий політичний сигнал і підтверджуючи європейську перспективу України.

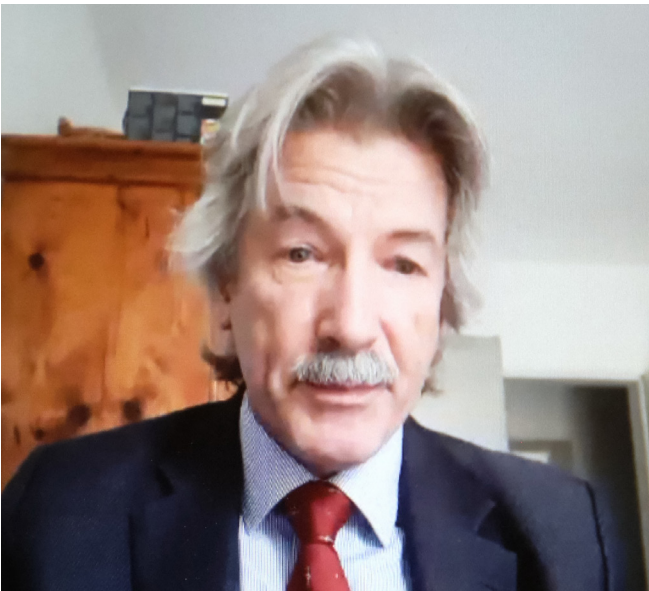

Судді Конституційного Суду України Галина Юровська, Віктор Городовенко, Сергій Головатий

Голова Конституційного Суду Республіки Молдова,
Голова Конференції європейських конституційних судів
Домніка Маноле

Голова Конституційного Суду Республіки Молдова, Голова Конференції європейських конституційних судів **Домніка Маноле** висловила свої вітання стосовно того, що Україна отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу, який українці заслужили кров'ю і болем. Це свідчення рішучості, сили і відваги.

Керівник консульсько-правового відділу Посольства
ФРН в Україні **Карстен Маєр-Віфгаузен**

Керівник консульсько-правового відділу Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні **Карстен Маєр-Віфгаузен** підтвердив підтримку України: „Ми дуже високо цінуємо відданість української влади і українського народу у боротьбі за свободу і незалежність держави. Український народ продемонстрував позицію в частині захисту демократії в Європі. Усе це необхідно регулярно повторювати міжнародному суспільству, зокрема і європейському співтовариству“.

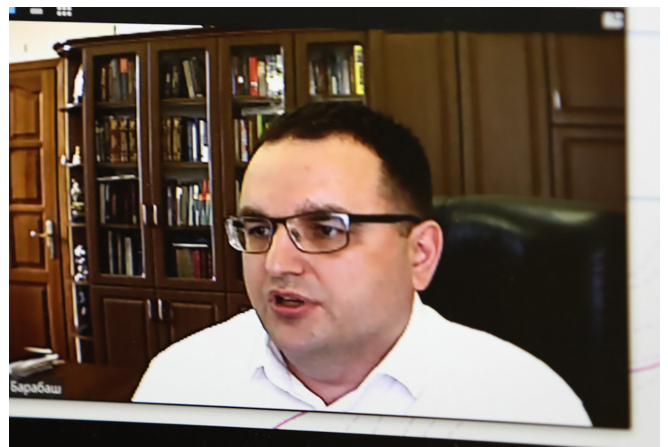
Штефан Хюльсхьорстер, Директор Німецького фонду міжнародного юридичного співробітництва, висловив цілковиту солідарність із Україною, з українськими колегами та усім народом України: „Такі складні часи є своєрідним тестом для демократичних процедур, для правовладдя в Європі в цілому. Конституційний Суд України

є нашим багаторічним і надійним партнером у співпраці в частині посилення правовладдя. Попереду дуже багато роботи, адже процес європейської інтеграції залежить значною мірою від упорядкованих, законодавчо встановлених процедур, і Конституційний Суд України може зробити значний внесок у встановлення та утвердження таких процедур“.

Директор Німецького фонду міжнародного юридичного
співробітництва **Штефан Хюльсхьорстер**

Проректор із науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України **Юрій Барабаш** розповів про деякі зміни 2019 року, зокрема до преамбули Конституції України щодо євроатлантичних прагнень України, а саме: „підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України...“. Він зауважив, що вагомою є юридична позиція Конституційного Суду України, висловлена в його рішеннях, зокрема: „Конституційний Суд України виходить із цілості й неподільності Конституції України, обумовлених системним зв'язком між приписами її преамбули, принципами й нормами інших приписів Конституції України...“.

Проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України **Юрій Барабаш**

За результатами роботи конференції на офіційному вебсайті Конституційного Суду України опубліковано електронний збірник матеріалів, який містить доповіді авторів (https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirnyk_tez_ta_dopovidey_2022.pdf).

Також було опубліковано збірник матеріалів I Маріупольського конституційного форуму „Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій“, який було проведено в місті-герої Маріуполі 13–14 вересня 2021 року з нагоди 25-ї річниці з дня заснування Конституційного Суду України (Київ: ВАІТЕ, 2021. 134 с.)

Збірник матеріалів I Маріупольського конституційного форуму „Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій“

(<https://bit.ly/3vyTBAА>)

Судді Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України впродовж звітного періоду взяли участь у різних **наукових і науково-практичних заходах**, зокрема таких, як:

- круглий стіл „Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: конституційно-правовий вимір“. Участь узяли судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Василь Лемак, Олег Первомайський та Галина Юровська. Захід організував Конституційний Суд України спільно з Національною академією правових наук України, Національною школою суддів України, „Центром правової підтримки осіб, постраждалих внаслідок військового вторгнення“ Національної академії правових наук України та ДВНЗ „Ужгородський національний університет“;

- круглий стіл на тему „Конституційний Суд України в умовах війни“. У заході взяли участь судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Оксана Грищук, Віктор Кичун, Віктор Колісник, Олег Первомайський, Ігор Сліденко, Петро Філюк, Галина Юровська, а також представники Національної школи суддів України, судді, адвокати, студенти вищих освітніх закладів, правники;

Суддя Конституційного Суду України **Петро Філюк**: „Конституційний Суд України в умовах воєнного стану не припиняв здійснювати свої конституційні функції. Суд проводить засідання та вже ухвалено низку рішень, зокрема стосовно посиленого захисту військовослужбовців, щодо реалізації права на судовий захист, презумпції невинуватості, індивідуалізації юридичної відповідальності“.

Суддя Конституційного Суду України **Віктор Колісник** висловив думку, що в умовах воєнного стану приписи Закону України „Про Конституційний Суд України“ щодо

поширення інформації про його діяльність в межах відкритості, гласності тощо мають застосуватися зважено, обережно і помірковано.

Суддя Конституційного Суду України **Оксана Грищук** зазначила, що людська гідність визнана багатьма державами і міжнародним правом основною соціальною цінністю та джерелом прав і свобод людини та відіграє важливу роль у визначенні обмежень конституційних прав. Людська гідність є невід’ємною частиною Конституції України. Суддя Конституційного Суду України **Віктор Городовенко** підкреслив, що держава має конституційний обов’язок перед своїми громадянами і повинна про них піклуватися.

- четверте засідання Науково-консультативної ради Конституційного Суду України та наукова дискусія. Учасники обговорили форми співпраці між Науково-консультативною радою і Конституційним Судом України, конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України. Участь взяли судді Конституційного Суду України, судді Конституційного Суду України у відставці, члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, а також працівники Секретаріату Конституційного Суду України;

- зустріч у межах фахового обміну досвідом із питань конституційного права між суддями Конституційного Суду України та представниками Німецького фонду міжнародного юридичного співробітництва (IRZ). Учасниками заходу були судді Конституційного Суду України Сергій Головатий, Василь Лемак, Олег Первомайський, Галина Юровська, Оксана Грищук, Віктор Кичун, Олександр Петришин, Директор Фонду IRZ Штефан Хюльсхорстер та судді Федерального Конституційного суду Німеччини у відставці Райнгард Ґайер та Удо Штайнер;

- засідання Президії НАН України на тему „Українська мова в сучасних реаліях державотворення в Україні“. Участь у заході, присвяченому Дню української писемності та мови, взяв суддя Конституційного Суду України Сергій Головатий.

Суддя Конституційного Суду України, член-кореспондент НАПрН України, голова Постійної комісії Конституційного Суду України з правничої термінології **Сергій Головатий** наголосив на значенні Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року „Про забезпечення функціонування української мови як державної“.

„Українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокіївської доби. Мовне питання постійно було присутнє в національно-культурній та політичній боротьбі українців за власну державу. У бездержавний період саме українська мова заступала собою відсутність Української держави як основної форми інтегрування й буття етнонації“, – йдеться у Рішенні.

- онлайн-діалог „Конституціоналізм в екстремальних умовах“, що відбувся за участі судді Конституційного Суду України Василя Лемака;

- зустріч „Здійснення правосуддя та конституційного контролю в умовах війни. Рекомендації та поради європейських інституцій“. Учасниками зустрічі були судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Оксана Гришук, Галина Юровська, а також ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук та суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, член Ради суддів України Єгор Краснов;

- всеукраїнський конкурс із правового просвітництва „Конституція для всіх: і великих, і малих“. Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська долучилася до проведення та була однією із членів журі конкурсу. Захід організовано з нагоди 26-ї річниці Конституції України Національною бібліотекою України для дітей та Громадською організацією „Асоціація розвитку суддівського самоврядування України“;

- науково-практична дискусія, присвячена вдосконаленню національного законодавства щодо інтелектуальної власності, участь у якій взяла суддя Конституційного Суду України Галина Юровська. Захід організовано Міністерством фінансів України, Державною митною службою України за сприяння Програми USAID „Конкурентоспроможна економіка України“;

- семінар „Конституційне судочинство в екстремальних умовах“. Захід відбувся в рамках проекту „Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції“, що реалізується Координатором проектів ОБСЄ в Україні у співпраці з Конституційним Судом України. Участь у семінарі взяли працівники Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Конституційного Суду України;

- вебінар із питань виконання рішень Європейського суду з прав людини для працівників Секретаріату Конституційного Суду України та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, організований Департаментом виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи;

- семінар-тренінг „Практичні аспекти реалізації законодавства про доступ до публічної інформації“. Семінар проходив за участю експертів із питань застосування законодавства про доступ до публічної інформації, працівників Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Конституційного Суду України;

Суддя Конституційного Суду України **Галина Юровська** впродовж року провела для суддів місцевих загальних судів, суддів окружних адміністративних судів та широкої громадськості 20 відкритих лекцій щодо актуальних питань сьогодення. У своїх виступах Галина Юровська розповідала про знакові рішення Конституційного Суду України та акцентувала на правах громадян в умовах воєнного стану, зокрема, йшлося про: право на житло, право на працю, право на освіту, право на судовий захист, свободу думки і слова, збирання і поширення інформації.

3.2. НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Відповідно до положень статті 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ основна мета діяльності Науково-консультативної ради – це підготовка наукових висновків із питань діяльності Конституційного Суду України, що потребують наукового забезпечення.

Незважаючи на воєнний стан, співпраця Конституційного Суду України та Науково-консультативної ради Конституційного Суду України (далі – Рада) активно продовжується.

Так, протягом року тривала наукова взаємодія з членами Ради, відбувалися консультації та участь членів Ради у спільних проєктах, семінарах, конференціях тощо, де обговорювали питання діяльності Конституційного Суду України і актуальні проблеми в умовах війни. До цих заходів мали змогу долучатись науковці, працівники Секретаріату Конституційного Суду України, а також студенти й аспіранти вищих навчальних закладів.

Частина вищих навчальних закладів опинилася в межах окупованих територій або зонах активних військових дій. Попри ці випробування та технічні обмеження члени Ради надавали консультації в онлайн-форматі.

Кількість запитів суддів-доповідачів до членів Ради залишається на високому рівні. Так, у 2022 році вона склала 53 запити порівняно з 65 у 2021 році. Загалом від квітня 2019 року до кінця 2022 року судді-доповідачі надіслали 274 запити членам Ради. Також члени Ради активно долучалися до наукових заходів, організованих Конституційним Судом України, зокрема у 2022 році взяли участь у 23 заходах.

Кожен науково-юридичний висновок – це ґрунтовне дослідження, яке містить виважені та обмірковані висновки. Іноді під час розгляду справи виникає питання, що потребує достатньо специфічних або вузькогалузевих знань, тому такі наукові висновки створюють колективно і до їх підготовки залучають й інших фахівців наукових установ.

У 2022 році відбулися деякі зміни у складі Ради, і тепер вона налічує 83 науковці. До її складу включено чотири науковці Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, а також професора юридичного факультету Національного авіаційного університету.

Із нагоди річниці Конституції України, а також отримання Україною 23 червня 2022 року офіційного статусу кандидата на членство в Європейському Союзі Конституційний Суд України 28 червня 2022 року провів у режимі онлайн Міжнародну конференцію на тему „Роль Конституційного Суду України в реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі“.

Із головною доповіддю на тему „Конституція, європейська інтеграція, національна ідентичність: нові виклики

для української конституційної юстиції” виступив Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, проректор із науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Юрій Барабаш**. Він наголосив на важливості європейської інтеграції та її співвідношенні з національною ідентичністю, доктрину якої сформував Конституційний Суд України. Правник відзначив переваги конституційної юстиції в процесі євроінтеграції України, оскільки саме Конституційний Суд України має всі можливості для вироблення доктрини „національної (конституційної) ідентичності”, що не дозволить „розчинитися” в європейській сім’ї, та сприяння євроінтеграції через просування в національній юридичній простір „Копенгагенських критеріїв” („стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин”).

У Конституційному Суді України 25 жовтня 2022 року відбулося четверте засідання Науково-консультативної ради Конституційного Суду України за участю суддів Конституційного Суду України.

Із вітальним словом до учасників заходу звернувся суддя Конституційного Суду України, Голова Постійної комісії з питань наукового забезпечення Конституційного Суду України **Віктор Колісник**. Він зазначив, що наразі Україна перебуває на дуже складному етапі свого державотворення і знову змушена виборювати право на існування, боротися за свою незалежність та державний суверенітет. У таких умовах є дуже важливою роль усіх органів державної влади, які мають продемонструвати, що Україна функціонує як держава належним чином. Відтак, за його словами, роль Ради зростає, адже її діяльність має сприяти підвищенню якості й обґрунтованості рішень та висновків Конституційного Суду України. Суддя застеріг, що сьогодні, коли країна перебуває у стані війни, до інформації треба ставитися обережно, і посадовці, і журналісти повинні мати відчуття самоцензури, а науковці і члени Ради мають ґрунтовно обговорити ці питання і дати свої рекомендації, щоб зрозуміти, де межа поширення інформації. Віктор Колісник подякував членам Ради за надані ними наукові висновки та висловив сподівання на поглиблення подальшої співпраці.

У своїй доповіді суддя Віктор Колісник основну увагу приділив організаційним питанням діяльності Ради, а також формам і форматам співробітництва її членів і суддів Конституційного Суду України у процесі підготовки наукових висновків.

Суддя Конституційного Суду України **Оксана Грищук** на засіданні представила доповідь на тему „Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану”. Вона розповіла про роботу Конституційного Суду України в умовах воєнного стану, зазначивши, що Конституційний Суд України відповідає на виклики, які постають перед ним, та продовжує свою діяльність. Також доповідачка наголосила на концепції „демократії, здатної захистити себе” та зазначила, що демократія ґрунтується на компромісі, що вимагає певних поступок для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому. Зокрема, суддя роз-

повіла про деякі рішення Конституційного Суду України, які були ухвалені для захисту демократичного конституційного ладу держави.

Судді Конституційного Суду України **Ольга Совгіря** і **Олександр Петришин** обговорили питання розширення форм співробітництва між членами Ради та суддями Конституційного Суду України.

Свою доповідь також представив заступник Голови Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, проректор із науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці Львівського національного університету імені Івана Франка **Сергій Різник**.

У виступі першого заступника керівника Секретаріату Конституційного Суду України **Лариси Бірюк** йшлося про здійснення моніторингу виконання рішень Конституційного Суду України та визначення маркерів, які мають свідчити про їх виконання.

Подальша взаємодія Конституційного Суду України з Науково-консультативною радою набуватиме розвитку, а онлайн-обговорення питань надаватимуть більше можливостей науковцям донести свою думку до суддів Конституційного Суду України і суспільства загалом.

3.3. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

2022 рік був непростим для України, її державних інституцій та всіх українців загалом. Упродовж усього часу повномасштабного російського вторгнення Конституційний Суд України жодного дня не припиняв своєї роботи, ухвалював важливі для держави, суспільства і громадян рішення, підтримував постійний діалог із міжнародною спільнотою і з громадянським суспільством.

Роль комунікації у відносинах між Конституційним Судом України та громадянами у цей складний для країни час набула особливого значення, водночас Конституційний Суд України був змушений шукати нові форми організації роботи та взаємодії.

Задля формування ефективного та змістовного діалогу Конституційного Суду України з громадянським суспільством було затверджено Комунікаційну стратегію Конституційного Суду України на 2022–2025 роки.

Комунікаційна стратегія Конституційного Суду України на 2022–2025 роки (<https://cutt.ly/n8zh39c>)

Конституційний Суд України постійно висвітлював інформацію про його діяльність та інші події через власні канали комунікації: офіційний вебсайт, Facebook, Twitter, Telegram, Youtube; шляхом проведення брифінгів, інтерв'ю, тощо.

Для кращого сприйняття та розуміння значення Конституції України та ролі Конституційного Суду України в її захисті створено презентаційні відеоматеріали з нагоди 26-ї річниці Конституції України, річниці Конституційного Суду України та за підсумками його роботи у 2022 році:

„Конституція України. Рішення Конституційного Суду України“ (<https://cutt.ly/uKF33lq>)

„Конституційному Суду України 26 років“ (<https://cutt.ly/wBSn297>)

„Про роботу Конституційного Суду України у 2022 році“ (<https://cutt.ly/k8zjDII>)

Задля забезпечення кращої обізнаності українського суспільства з ухваленими рішеннями Конституційного Суду України судді Конституційного Суду України **Сергій Головатий** та **Олександр Петришин** провели брифінг щодо ухваленого Конституційним Судом України Рішення від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 у справі щодо повної назви релігійних організацій, під час якого розповіли працівникам засобів масової інформації та громадськості деталі цього рішення. Відеозапис брифінгу оприлюднено на офіційних каналах комунікації Конституційного Суду України: (<https://cutt.ly/g8zji72>)

Брифінг щодо ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 4-р/2022

Брифінг на YouTube-каналі Конституційного Суду України щодо ухвалення Рішення № 4-р/2022

Конституційний Суд України у 2022 році долучився до відзначення знаменних та пам'ятних історичних дат і державних свят України. У такі дні в Конституційному Суді України урочисто було піднято Державний Прапор України.

Конституційний Суд України не залишав поза увагою й сумні події української історії, створював інформаційні та просвітницькі матеріали про ці трагічні періоди, а світлу пам'ять загиблих вшановував хвилиною мовчання.

• **Загальнонаціональна хвилина мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України** (<https://cutt.ly/N8zkIRU>);

• **Увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни, воєнних злочинів, депортацій та злочинів проти лю-**

дності, скоєних у роки Другої світової війни – День пам'яті та примирення (<https://cutt.ly/l8zkHOJ>);

• **День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні** (<https://cutt.ly/M8zkTIP>).

Упродовж 2022 року судді Конституційного Суду України та працівники його Секретаріату долучалися до низки благодійних та гуманітарних акцій.

Так, за доброю традицією у Конституційному Суді України до Міжнародного дня захисту дітей та Всесвітнього дня батьків було організовано конкурс малюнків дітей на тему „Із мрією в майбутнє“, які опубліковано на сторінках у соціальних мережах. У 2022 році для українських дітей та їхніх батьків цей день став особливо актуальний. У центрі Європи проблеми захисту життя, здоров'я та благополуччя дітей – знову на порядку денному, адже через страшну війну Росії проти нашої держави Україна втратила сотні своїх маленьких громадян, ще майже тисяча дітей зазнали поранення. Мільйони матерів із дітьми змушені покинути рідні міста та шукати прихистку в безпечних місцях.

Крім цього, працівники Секретаріату Конституційного Суду України долучилися до благодійної акції „Українська книга маленьким переселенцям“ та зібрали книги для дітей, які через війну змушені були покинути рідні домівки. „Нещодавно Центральна публічна бібліотека міста Хмельницький отримала чудовий подарунок – понад пів сотні яскравих дитячих видань примандрували однією посилкою. Це переважно художня література. Серед подарованого – казкові історії, захопливі пригоди, оповідання та повісті. Всі книги сучасні, барвисті й у відмінному стані. Їх книгозбірні передав Секретаріат Конституційного Суду України у межах благодійної акції, яку організували до Міжнародного дня захисту дітей“, – опубліковано на вебсайті бібліотеки.

Звично у День вишиванки судді Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України разом з усіма свідомими громадянами одягнули вишиванку, щоб підтримати патріотичний дух, любов до рідної України та повагу до національних традицій.

Від початку повномасштабної війни Росії проти нашої держави судді Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України брали участь у спільній боротьбі проти агресора, зокрема, надаючи допомогу Збройним Силам України, їх окремим підрозділам, територіальній обороні, добровольцям, волонтерам та переселенцям. Також працівники Секретаріату Конституційного Суду України стали донорами крові, організували волонтерську діяльність, збирали і передавали кошти на потреби військових частин.

На потреби Збройних Сил України і сил територіальної оборони судді Конституційного Суду України здійснювали перерахунок коштів, закуповували та передавали автотранспорт, паливе, засоби зв'язку, квадрокоптери, військову амуніцію та багато іншого. Деякі судді Конституційного Суду України та працівники Секретаріату Конституційного Суду України долучилися до складу добровольчого підрозділу „Мрія“.

Судді Конституційного Суду України: „Суд не залишається осторонь тих подій, що відбуваються в Україні. Судді надають постійну суттєву допомогу Збройним Силам України, їх окремим підрозділам, сім'ям військовослужбовців, переселенцям, пересічним громадянам“.

3.4. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Як одна із форм позасудової діяльності органу конституційної юрисдикції міжнародне співробітництво суттєво доповнює та збагачує змістовий аспект діяльності Конституційного Суду України, оскільки використання різноманітних інструментів міжнародної комунікації сприяє оперативнішому й ефективнішому обміну досвідом з актуальних питань конституційного судочинства.

Окрім коронавірусної інфекції (COVID-19) та відповідних профілактичних обмежень, новим серйозним викликом 2022 року, що суттєво вплинув на роботу органів державної влади, у тому числі й Конституційного Суду України, стала збройна агресія Росії проти України. Заходи, вжиті задля стабілізації безпекової ситуації в державі, вплинули і на зовнішню діяльність Конституційного Суду України, оскільки підтримання стабільних контактів із міжнародними партнерами та зарубіжними колегами суттєво утруднилося. Відтак участь представників Конституційного Суду України у значній кількості міжнародних заходів (і в Україні, і за її межами) було скасовано з міркувань безпеки та з метою економії бюджетних коштів.

Від самого початку повномасштабного вторгнення військ країни-агресора на територію суверенної та незалежної України Конституційний Суд України отримав листи підтримки на свою адресу від органів конституційного контролю зарубіжних країн та міжнародних організацій. Крім того, на знак солідарності з Українським народом судді та працівники Конституційного Суду Грузії зробили грошову пожертву на спеціально відкритий рахунок у Посольстві України в Грузії.

Попри постійні загрози застосування Росією ракетного озброєння по об'єктах військової та цивільної інфраструктури на всій території України, Конституційний Суд України продовжував розвивати свій зовнішній двосторонній та багатосторонній порядок денний і був повністю залучений до міжнародного судового діалогу.

Активну міжнародну діяльність Конституційного Суду України відзначив Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук під час складення присяги суддею Конституційного Суду України Оксаною Грищук на спеціальному пленарному засіданні 19 травня 2022 року. Спікер подякував за те, що Конституційний Суд України приєднався

до відстоювання інтересів України на міжнародній арені, зокрема в частині ініціювання припинення членства так званих „органів конституційного контролю“ Росії та Республіки Білорусь у глобальних і регіональних організаціях конституційного правосуддя. Голова парламенту підкреслив, що така важлива ініціатива є демонстрацією всьому світові єдності та консолідації українського суспільства та всієї державної влади в Україні у безкомпромісній боротьбі з ворогом.

На додаток до традиційних каналів міжнародної співпраці Конституційний Суд України активно використовував сучасні комунікаційні інструменти, що дозволило зберегти сталу взаємодію вітчизняного органу конституційної юрисдикції зі своїми багаторічними партнерами.

Для зміцнення та поглиблення партнерських зв'язків у сфері конституційної юстиції Конституційний Суд України співпрацює із зарубіжними органами конституційної юрисдикції, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями іноземних держав. Основною метою такої міжнародної співпраці є обмін досвідом та позитивною практикою у сфері здійснення конституційного правосуддя.

Отже, виконання завдань, спрямованих на забезпечення та розвиток міжнародного співробітництва Конституційного Суду України у 2022 році, здійснювалося за трьома основними напрямками:

- 1) участь Конституційного Суду України в глобальних та регіональних організаціях конституційного правосуддя (Всесвітня конференція конституційного правосуддя, Конференція європейських конституційних судів);
- 2) співробітництво Конституційного Суду України з міжнародними організаціями, проектами та фондами (ОБСЄ, Рада Європи, Німецький фонд міжнародного юридичного співробітництва (IRZ));
- 3) участь представників Конституційного Суду України в міжнародних заходах за кордоном.

Участь Конституційного Суду України в глобальних та регіональних організаціях конституційного правосуддя

У 2022 році невідкладною місією Конституційного Суду України в контексті збройної агресії Росії проти нашої держави стало звернення уваги представників міжнародних організацій, а також зарубіжних колег, до необхідності цілковитого відлучення конституційних судів Росії та Республіки Білорусь від міжнародної спільноти у зв'язку з їхнім свідомим потуранням збройній агресії та відвертою зневагою до європейських та міжнародних стандартів здійснення конституційного контролю.

Щонайперше, 2 березня Конституційний Суд України своєю Постановою № 3-п/2022 припинив дію Меморандуму про співробітництво між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Білорусь від 22 липня 2008 року, оскільки збройна агресія проти Укра-

їни здійснюється також і з території цієї країни.

Із метою повної інституційної ізоляції конституційних судів країн-агресорів від регіональних та глобальних об'єднань органів конституційної юрисдикції Конституційний Суд України виступив ініціатором низки відповідних звернень.

Так, 1 березня Конституційний Суд України звернувся до Конференції європейських конституційних судів (далі – КЄКС, Конференція) щодо позбавлення членства конституційних судів Росії та Республіки Білорусь.

Ініціативу Конституційного Суду України підтримали інші члени КЄКС. Зокрема, 2 березня Голова Конституційного Суду Чеської Республіки Павел Рихецькі звернувся до Головуючої Конференції європейських конституційних судів про виключення конституційних судів країни-агресора та його військового сателіту з Конференції. Наступного дня (3 березня) аналогічні звернення до Головуючої КЄКС надійшли від очільників конституційних судів Литовської Республіки, Латвійської Республіки та Верховного Суду Естонської Республіки (у форматі колективного листа), а також від Голови Конституційного Суду Словацької Республіки Івана Фіачана, до яких згодом приєдналися очільники органів конституційної юрисдикції Республіки Австрія та Королівства Бельгія. У цих зверненнях зарубіжні колеги не тільки висловили свою солідарність і єдність з усім народом України та беззаперечно засудили акти російської агресії проти незалежної держави Україна та її територіальної цілісності, а й також наголосили, що судова практика цих органів конституційного контролю викликає обґрунтовані сумніви щодо дотримання судами загальноєвропейських конституційних принципів правовладдя, демократії та захисту прав людини. У результаті спільних зусиль Конституційного Суду України та його іноземних колег конституційні суди Росії та Республіки Білорусь втратили членство в КЄКС (10 і 15 березня відповідно).

Крім цього, Конституційний Суд України рішуче виступив за припинення членства зазначених вище органів конституційного контролю в Усесвітній конференції конституційного правосуддя (далі – ВККП, Усесвітня конференція).

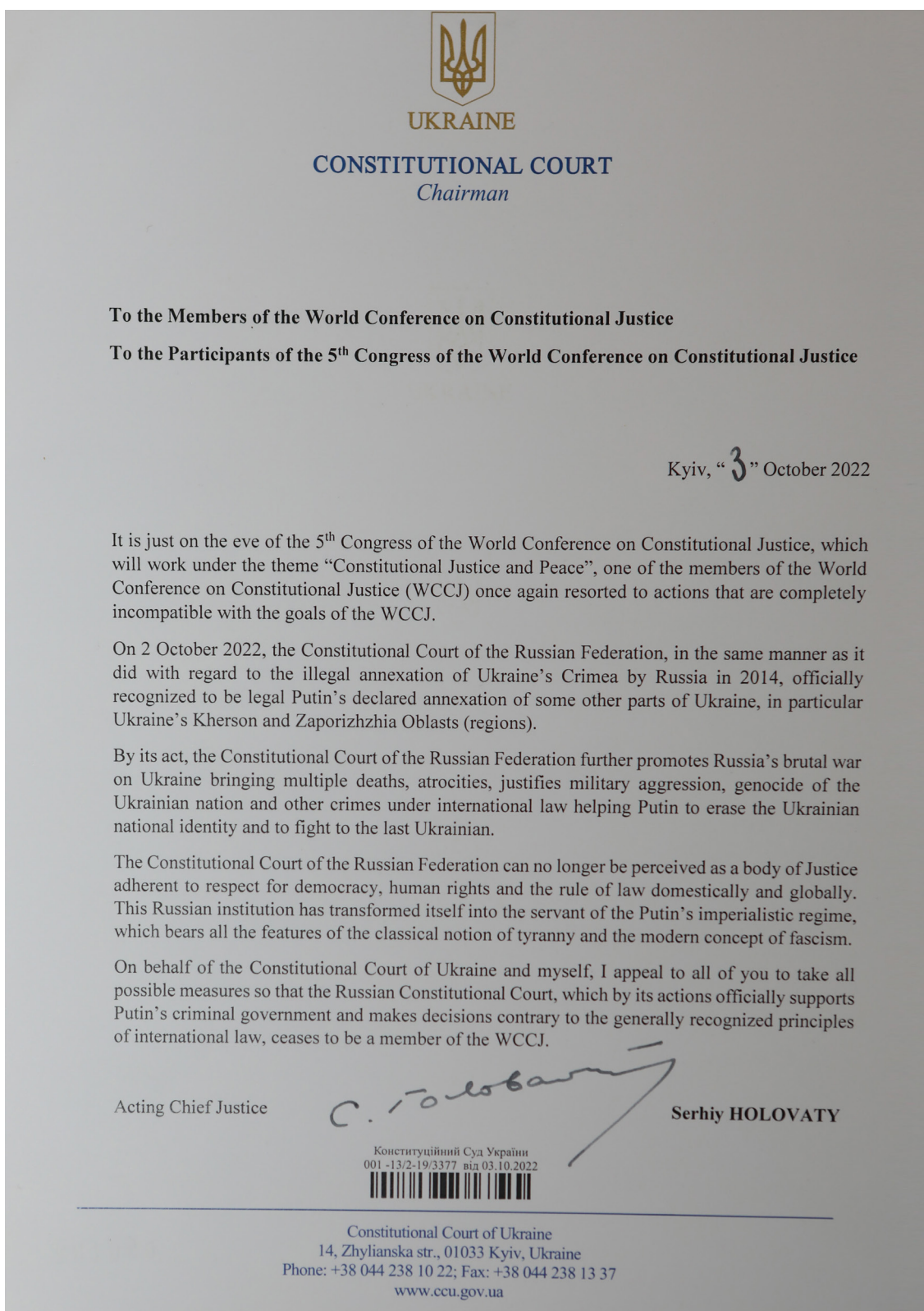
Із відповідним листом (від 4 березня) до Бюро Всесвітньої конференції і його Секретаріату звернувся в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий. У зверненні було наголошено, що метою створення органів конституційного контролю на території будь-якого континенту нашого світу є забезпечення не лише верховенства конституції та її безпосередньої дії на території відповідної держави, а також і передовсім забезпечення відповідності державної діяльності приписам засадничого закону, утвердження ідеалів правовладдя й людських прав. Оскільки конституційні суди країн-агресорів реалізацію зазначеної мети нівелюють, їхнє членство в Усесвітній конференції не є припустимим.

Відповідна ініціатива Конституційного Суду України була розвинена і продовжена європейськими органами конституційного контролю. Від початку вторгнення російських військ на територію незалежної України до моменту проведення 5-го Конгресу Всесвітньої конференції на

тему „Конституційне правосуддя та мир“ (4–7 жовтня) Конституційний Суд Литовської Республіки як член Бюро ВККП спільно з конституційними судами Латвійської Республіки та Республіки Молдова неодноразово порушували питання про зупинення членства конституційних судів Російської Федерації та Республіки Білорусь у ВККП. За результатами голосування у КЄКС Голову Конституційного

Суду Російської Федерації Валерія Зорькіна було вилучено з числа ключових доповідачів 5-го Конгресу Всесвітньої конференції.

Оскільки на час запланованого проведення Конгресу Всесвітньої конференції конституційні суди зазначених країн залишалися членами цієї організації та продовжу-

*Лист Конституційного Суду України членам
Всесвітньої конференції конституційного правосуддя*

вали свідоме узаконення протиправних дій своїх урядів, в.о. Голови Конституційного Суду України підготував відповідну заяву про відмову від участі в 5-му Конгресі Всесвітньої конференції (30 вересня), а також Конституційний Суд України звернув увагу Бюро Всесвітньої конференції на необхідність внесення змін до Статуту ВККП. Актуалізація цього питання була активно підкріплена низкою ініціатив з боку Конституційного Суду Литовської Республіки. Так, оскільки положення чинного Статуту ВККП не передбачають жодної можливості виключення з цієї організації члена, який не відповідає основним конституційним принципам, на яких заснована організація, Конституційний Суд Литовської Республіки подав пропозицію внести зміни до положень Статуту ВККП таким чином, щоб вони передбачали можливість припинення членства в Усесвітній конференції тих конституційних судів чи еквівалентних їм установ, які не дотримуються зазначених принципів, за письмовою пропозицією Бюро ВККП або за ініціативою однієї п'ятої членів Усесвітньої конференції.

З огляду на подальшу участь органів конституційної юрисдикції країн-агресорів у легітимізації агресивних дій своїх урядів, перед початком 5-го Конгресу Всесвітньої конференції (3 жовтня) в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий також звернувся безпосередньо до членів Усесвітньої конференції та учасників Конгресу із проханням ужити всіх можливих заходів, щоб членство конституційного суду Росії, який своїми діями офіційно підтримує злочинну владу та ухвалює рішення, що суперечать загальноновизнаним принципам міжнародного права, в Усесвітній конференції було припинено.

Варто зазначити, що під час 5-го Конгресу ВККП питання агресії Росії проти України неодноразово поставало на найвищому рівні. Так, під час урочистої церемонії відкриття Конгресу Міністр закордонних справ Республіки Індонезія **Ретно Марсуді** зауважила:

„Як припускає теорія демократичного миру, демократичні держави, як правило, не воюють одна проти одної. Таким чином, як охоронець конституційного правосуддя, конституційні суди відіграють вирішальну роль у зміцненні основ демократії та захисті прав людини... Колеги, ми маємо залишити парадигму співпраці та миру після Другої світової війни, в якій взаємодія між країнами базується на недовірі та стримуванні. Конфлікт в Україні є лише симптомом. Хаос і війни можуть виникнути всюди. Якщо ми будемо йти цим шляхом, глобального миру та стабільності буде неможливо досягти“.

У своєму виступі Почесний президент, Спеціальний представник Венеційської Комісії **Джанні Букіккіо** нагадав:

„Однак для багатьох із нас у Європі, а також на інших континентах, коли говорять про мир, ми одразу згадуємо війну, яка триває в Україні, вплив якої відчувається далеко за межами Європи. Я нагадую та підтверджую заяву Венеційської Комісії, яка засуджує агресію, що триває проти України, та висловлює повну солідарність з українським народом“.

У своїй промові Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки **Алдіс Лавіньш** привернув увагу до символу Всесвітньої конференції. У цьому зв'язку він зауважив:

„Це – голуб миру і карта нашого улюбленого світу. У центрі нашого символу – Україна, де зараз точиться жорстока війна. Каткування та вбивства мирних українських жителів – буденна справа Росії у цій війні. Оскільки я маю говорити про звернення до Конституційного Суду, я хотів би запитати у цієї високоповажної аудиторії: яке саме звернення розглядає Конституційний Суд Російської Федерації? Відповідь дав сам Суд. Буквально три дні тому цей Суд, порушуючи міжнародне право, схвалив анексію частини території України. При цьому цей Суд перетворився на «політичну інституцію легітимізації» амбіцій авторитарного режиму і йому байдуже до соціального миру як в Україні, так і у своїй країні. Такий суд більше не є судом у розумінні статті 1 Статуту Всесвітньої конференції конституційного правосуддя. Метою цієї статті є об'єднання всіх конституційних судів світу, які справді віддані таким загальним цінностям, як правова держава, демократія, права людини та людська гідність. Якщо мої шановні колеги з інших континентів справді вірять, що Конституційний Суд Російської Федерації досі виконує статтю 1 Статуту, то я хотів би поставити запитання: що ще має статися у світі, щоб слугувати реальною підставою для виключення Конституційного Суду держави-агресора зі складу всесвітньої родини конституційних судів?“.

З-поміж цього, протягом року Конституційний Суд України брав активну участь у вирішенні робочих питань, пов'язаних із підготовкою та проведенням наступного XIX Конгресу КЄКС. Так, 25 травня в. о. Голови Конституційного Суду України **Сергій Головатий** взяв участь у підготовчому засіданні Кола президентів XIX Конгресу. Учасниками підготовчого засідання було спільно погоджено тему прийдешнього Конгресу – „Форми та межі прояву суддівської стриманості: приклад конституційних судів“. Додатково учасники планують дослідити тему „Конституційне правосуддя та поділ влади“.

Співробітництво Конституційного Суду України з міжнародними організаціями, проектами та фондами

Багаторічним партнером Конституційного Суду України є **Координатор проєктів ОБСЄ в Україні**. Співпраця з цим партнером відбувається у форматі річних проєктів і має велике значення для Конституційного Суду України, оскільки передбачає як створення нових технічних можливостей його розвитку, так і вивчення досвіду діяльності органів конституційної юрисдикції зарубіжних держав задля вдосконалення механізму захисту прав людини на національному рівні.

У червні відбулася зустріч в.о. Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та Координатора проєктів ОБСЄ в Україні Посла Генріка Вілладсена. Під час зустрічі сторонами обговорено план проведення заходів, які були передбачені спільними річним та трирічним проєктами „Допомога у сприянні доступу до конституційного пра-

восуддя“ та „Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції“ відповідно. Зокрема, серед актуальних тем для обговорення постали питання оновлення офіційного вебсайту Конституційного Суду України (для вдосконалення його роботи та покращення доступу користувачів до інформації про діяльність Конституційного Суду України), а також розроблення тезауруса з конституційної термінології.

На фото (зліва направо): в.о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, Координатор проєктів ОБСЄ в Україні Посол Генрік Вілладсен, головний політичний помічник Координатора проєктів ОБСЄ в Україні Марк Фосетт

Незважаючи на те, що реалізація частини запланованих спільних заходів залежала від безпекової ситуації в Україні, а також те, що Росія заблокувала продовження мандата Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, останній активно вживав заходів щодо визначення напрямів подальшої взаємодії з національними партнерами у новій формі.

Відповідно, Конституційний Суд України напрацював документ щодо можливих напрямів співпраці Конституційного Суду України та Координатора проєктів ОБСЄ в Україні у 2022–2025 роках. Серед таких напрямів, зокрема:

- 1) співпраця у сфері посилення інституційної спроможності Конституційного Суду України, його подальший інституційний розвиток;
- 2) співпраця у сфері комунікаційної політики та просвітницької діяльності Конституційного Суду України, укріплення рівня суспільної довіри до Конституційного Суду України, зміцнення його іміджу та авторитету в епоху інформаційної відкритості суспільства;
- 3) технічна допомога, необхідна для покращення реалізації Конституційним Судом України своїх функцій.

Суттєву експертну допомогу надано Конституційному Суду України через інститут спеціальних радників, що імплементований у Конституційному Суді України ще у 2019 році через проєкт „Підтримка захисту прав людини через покращення доступу до конституційної юстиції“. Так, у межах проєктної діяльності у 2022 році спеціальними радниками Конституційного Суду України надано два висновки *amicus curiae*:

– у справі за конституційним поданням 99 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення Конституційним Судом України першого речення статті 4 Конституції України в аспекті положення про єдине громадянство;

– у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 3, 4 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення конституційних принципів у сферах енергетики та комунальних послуг“, деяких указів Президента України.

У грудні 2022 року Конституційний Суд України звернувся до Координатора проєктів ОБСЄ в Україні за наданням спеціальним радником Конституційного Суду України висновку *amicus curiae* стосовно питань, порушених у конституційних скаргах:

– Оніщенко Руслана Ілліча щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України;

– Бурми Кирила Андрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 51 Цивільного кодексу України.

Висновки очікуються у першій половині 2023 року.

Крім того, у червні за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні спецрадниками Конституційного Суду України Александру Тенасе та Георгієм Папуашвілі презентовано спеціальне аналітичне дослідження „Концепція *amicus curiae* у сучасному правосудді“. У документі розкрито ключові аспекти інституту консультативного висновку *amicus curiae* як ефективного способу надання конституційному суду економічних, соціальних та політичних даних, необхідних для ухвалення інформованого рішення.

В аспекті співпраці Конституційного Суду України із Координатором проєктів ОБСЄ в Україні належну увагу приділено також і підвищенню кваліфікації працівників Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Конституційного Суду України. До прикладу, у травні відбувся онлайн-семінар „Конституційне судочинство в екстремальних умовах“. У заході взяли участь спеціальні радники Конституційного Суду України Александр Тенасе та Георгій Папуашвілі. Під час семінару міжнародні та національні експерти надали відповіді на запитання, які постали перед вітчизняним конституційним судочинством внаслідок російської збройної агресії проти України.

За сприяння Координатора проєктів ОБСЄ в Україні протягом червня звітного року відбулася участь працівників Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва в тренінгах-воркшопах зі стратегічних та кризових комунікацій. Працівники Секретаріату Конституційного Суду України отримали вичерпні відповіді та розглянули низку важливих питань, безпосередньо пов'язаних зі сферою кризових комунікацій, зокрема щодо особливостей формування відповідних

стратегій у ділянці функціонування органів судової влади, цифрових продуктів, які можуть допомогти у роботі з кризовими комунікаціями, тощо.

У контексті збройної агресії Росії проти України на особливу увагу заслуговує підтримка Конституційного Суду України Координатором проектів ОБСЄ в Україні у межах проекту надання гуманітарної допомоги органам державної влади України, що його реалізує Координатор.

Упродовж поточного року тривала співпраця з **Радою Європи**. Так, за підсумками засідання Постійного комітету з імплементації Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 роки, що відбулося в Міністерстві закордонних справ України в лютому 2022 року, Конституційний Суд України долучився до роботи з розроблення Плану дій Ради Європи щодо України на 2023–2026 роки.

У світлі актуальних форм співпраці з Радою Європи Конституційний Суд України запропонував Європейську Комісію „За демократію через право“ (Венеційську Комісію) та Департамент виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи як основних партнерів Конституційного Суду України.

14 грудня 2022 року під час свого 1452-го засідання Комітет міністрів Ради Європи ухвалив вказаний План дій, що дозволить розпочати його імплементацію вже з початку 2023 року.

2022 рік позначився конструктивною та результативною співпрацею з Європейською Комісією „За демократію через право“ (далі – Венеційська Комісія, Комісія).

На початку березня на офіційному вебсайті Комісії оприлюднено заяву, що її зробила Президентка Комісії Клер Базі-Малорі щодо „агресії Російської Федерації проти України“.

Під час свого 130-го пленарного засідання Комісія заслухала лист-звернення Сергія Головатого, члена Бюро Венеційської Комісії, який не мав можливості взяти участь у пленарному засіданні внаслідок війни в Україні, та ухвалила Заяву на підтримку України. Зокрема, Комісія висловила свою неподільну солідарність із Україною, котра веде бій за захист спільних європейських принципів і цінностей – демократії, людських прав і правовладдя.

У листопаді відбулася онлайн-зустріч в. о. Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого, суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка, Віктора Кичуна, Олега Первомайського, Олександра Петришина, Ольги Совгірі, Галини Юровської із членами Венеційської Комісії Паоло Кароццою, Крістофом Грабенвартером, Срдьяном Дармановічем та Мартою Картабією. Зазначена зустріч відбулася у контексті підготовки Комісією термінового висновку на запит Голови Верховної Ради України щодо проекту Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах“.

У грудні в. о. Голови Конституційного Суду України, член Бюро Венеційської Комісії Сергій Головатий взяв участь у 133-му пленарному засіданні Венеційської Комісії та засіданнях її підкомісії. Серед питань, що постали на порядку денному Комісії, були, зокрема, питання подальших кроків щодо попередніх висновків Венеційської Комісії, а також прийняття або ухвалення її висновків.

У 2022 році Конституційний Суд України отримав висновки *amicus curiae* у справах:

– за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу тринадцятого пункту 23¹ розділу III „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798–VIII, абзаців першого, шостого, одинадцятого пункту 4 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя“ від 14 липня 2021 року № 1635–IX;

– у справі щодо конституційного контролю змін до Конституції України, що набрали чинності, за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)“.

Також у грудні 2022 року Конституційний Суд України звернувся до Комісії з проханням надати висновок *amicus curiae* у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 106 Конституції України щодо порядку призначення на посади та звільнення з посад Директора Національного антикорупційного бюро України та Директора Державного бюро розслідувань (реєстр. № 5133) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Висновок очікується у 2023 році.

Конституційний Суд України у 2022 році продовжив плідну співпрацю із Департаментом виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи.

До прикладу, на початку лютого відбувся вебінар для працівників Секретаріату Конституційного Суду України та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України з питань виконання рішень ЄСПЛ. Програма дводенного заходу включала обговорення ролі національних конституційних судів у юриспруденції ЄСПЛ, а саме якості закону, конституційні звернення як засіб правового захисту, Протокол 16 до Європейської конвенції з прав людини, перспективи консультативних висновків щодо конституційної процедури тощо. Окремо учасники проаналізували деякі аспекти виконання рішень ЄСПЛ та Конституційного Суду України, питання активізації діалогу між Комітетом міністрів Ради Європи та Конституційним Судом України.

У грудні за участю працівників Секретаріату Конституційного Суду України відбулася онлайн-зустріч мережі експертів із питань виконання рішень ЄСПЛ. Під час заходу його учасники мали змогу обговорити поточний стан та перспективи виконання рішень ЄСПЛ, у тому числі щодо групи справ „Зеленчук і Цицюра проти України“ (заява № 846/16).

У звітному році Конституційний Суд України продовжив експертний діалог із Німецьким фондом міжнародного юридичного співробітництва (IRZ).

Зокрема, у лютому 2022 року було проведено робочу зустріч в.о. Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та суддів Конституційного Суду України з представниками Фонду, на якій сторони обговорили та визначили перспективи на актуальні напрями двостороннього співробітництва.

Також у контексті співпраці Конституційного Суду України з Німецьким фондом міжнародного юридичного співробітництва (IRZ) у листопаді 2022 року відбувся німецько-український фаховий онлайн-обмін досвідом з питань конституційного права. У заході взяли участь судді Конституційного Суду України, а також судді Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Райнгард Гайер та Удо Штайнер. Особливу увагу під час заходу було приділено питанням, пов'язаним із проблемами своєчасного й ефективного виконання рішень конституційного суду, дисциплінарною відповідальністю суддів конституційного суду, процедурою відбору та призначення суддів Федерального Конституційного Суду Німеччини.

Участь представників Конституційного Суду України в інших міжнародних заходах за кордоном

У 2022 році представники Конституційного Суду України взяли участь у низці міжнародних заходів за межами України.

Зокрема, за підтримки зарубіжних колег судді Конституційного Суду України взяли участь у Міжнародній конференції „Сталість як конституційна цінність: майбутні виклики“ з нагоди 100-ї річниці з дня ухвалення Конституції Латвійської Республіки та 25-річчя Конституційного Суду Латвійської Республіки (м. Рига, Латвійська Республіка, 14–16 вересня).

Українська делегація була представлена в. о. Голови Конституційного Суду України Сергієм Головатим, суддями Конституційного Суду України Оксаною Гришук та Галиною Юровською.

Одним із основних доповідачів на конференції став в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, який представив учасникам конференції доповідь на тему „Відвертаючи загрози демократії: зигзаги України“.

У межах цього робочого візиту відбулася двостороння зустріч представників Конституційного Суду України та Конституційного Суду Латвійської Республіки, на якій сто-

рони розглянули актуальні питання здійснення конституційного судочинства (зокрема питання виконання рішень конституційних судів України та Латвійської Республіки). Під час перебування делегації Конституційного Суду України в Латвійській Республіці в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий презентував рідкісне видання „Конституція Української Гетьманської держави“ і передав його до фонду Національної бібліотеки Латвійської Республіки, а також залишив запис у Книзі почесних гостей Бібліотеки.

На фото (зліва направо): Надзвичайний і Повноважний Посол України в Латвійській Республіці Олександр Міщенко, в.о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, директор Департаменту Національної бібліотеки Латвії Катріна Кукайне, Голова Конституційного Суду Латвійської Республіки Алдіс Лавіньш

Судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко та Петро Філюк були учасниками Міжнародної конференції „Роль конституційних судів у нових демократіях“ з нагоди 30-ї річниці Конституційного Суду Республіки Албанія (м. Тирана, Республіка Албанія, 20–21 жовтня).

На фото (зліва направо): суддя Конституційного Суду України Петро Філюк, Голова Конституційного Суду Республіки Албанія д-р Віторе Туша, суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко

Судді Конституційного Суду України взяли активну участь в обговоренні питань обміну актуальною інформацією між конституційними судами та впливу такої взаємодії органів конституційного контролю на захист і розвиток основоположних прав та свобод, а також ролі конституційної практики в гарантуванні зміцнення правовладдя та розвитку фундаментальних цінностей суспільства.

Під час однієї з панелей пленарного засідання конференції суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко виступив із доповіддю на тему „Роль Конституційного Суду України в захисті прав і свобод людини під час збройної агресії Російської Федерації в Україні: практика Конституційного Суду України“, у якій розповів учасникам конференції про діяльність Конституційного Суду України в умовах війни.

21 жовтня в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий взяв участь онлайн у *Міжнародній конференції „Міжнародне право проти геноциду. Міжнародна конференція про війну росії проти України“*, організованій Центром ліберальної сучасності спільно з Центром прав людини імені Рауля Валленберга, Атлантичною Радою та Українською Єврейською Зустріччю.

Конференцію організовано для привернення уваги до російської загарбницької війни в Україні та обговорення відповідної реакції міжнародної спільноти. Її учасники обговорили російські військові злочини, вчинені на території нашої держави, в аспекті Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Йшлося також про відповідальність Росії за неодноразове порушення нею міжнародного права.

Виконувач обов'язів Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий взяв участь у *Міжнародній конференції „Від національної конституції до транснаціонального конституціоналізму“*, присвяченій 100-й річниці ухвалення Конституції Литовської Держави 1922 року та 30-й річниці ухвалення Конституції Литовської Республіки 1992 року (м. Вільнюс, Литовська Республіка, 24–26 жовтня).

На фото (зліва направо): Спікер Сейму Литовської Республіки Вікторія Чміліте-Нільсен, в.о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий

Учасники та гості конференції дискутували про значення конституції як вищого закону у вирішенні конституційних проблем, що виходять за межі національних кордонів, а також про те, як офіційне тлумачення конституції сприяє вирішенню цих проблем і який досвід мають держави в подоланні сучасних загроз правовладдю. В. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий на одній із тематичних панелей конференції виступив із доповіддю „Конституційні уроки з минулого та з майбутнього“.

У межах зазначеного візиту відбулася зустріч зі Спікером Парламенту Литовської Республіки Вікторією Чміліте-Нільсен, а також суддями Конституційного Суду Литовської Республіки. Крім того, під час перебування у відрядженні в. о. Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий відвідав Литовську національну бібліотеку імені Мартінаса Мажвідаса, де представив рідкісний примірник Конституції 1710 року – „Конституція Української Гетьманської держави“. Зазначене видання написано чотирма мовами – старослов'янською, латинською, українською та англійською.

Упродовж 2022 року суддя Конституційного Суду України, член Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) Віктор Городовенко взяв участь у *43-й зустрічі робочої групи КРЕС* (м. Берлін, Федеративна Республіка Німеччина, 11–13 травня), де, серед іншого, поінформував колег про стан здійснення правосуддя в Україні під час війни з Росією; та у *23-му пленарному засіданні КРЕС* (м. Страсбург, Французька Республіка, 30 листопада – 2 грудня), присвяченому обговоренню сучасних викликів незалежності національної судової системи та актуальних питань підвищення довіри громадян до своєї системи правосуддя.

Конституційний Суд Турецької Республіки спільно з Центром навчання та розвитку людських ресурсів Асоціації азійських конституційних судів та еквівалентних установ організував *10-ту Літню школу на тему „Тлумачення конституції у контексті захисту основоположних прав і свобод“* (м. Анкара, Турецька Республіка, 21–23 вересня). Захід об'єднав делегації з понад 20 країн і мав за мету здійснення обміну національними юридичними практиками з окресленого питання. За підтримки турецьких колег представники Секретаріату Конституційного Суду України отримали можливість взяти участь у вказаній програмі особисто та виступити з доповіддю на тему „Одна нація? Одна мова? Людські права в мовній сфері: приклад України“. За результатами роботи Літньої школи планується публікація доповідей у спеціальному виданні Конституційного Суду Турецької Республіки.

Конституційний Суд України продовжить розвивати свою міжнародну комунікацію для забезпечення інтернаціональної складової принципу інституційної безперервності.

3.5. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Наукове забезпечення діяльності Конституційного Суду України є одним із важливих напрямів позасудової діяльності його працівників. У 2022 році судді Конституційного Суду України опублікували понад 10 наукових публікацій, які становлять вагоме наукове та інформаційно-аналітичне підґрунтя для діяльності Конституційного Суду України. У поточному році наукові праці суддів Конституційного Суду України, які охоплюють монографії, фахові статті, тези доповідей на наукових заходах, було спрямовано на висвітлення правових проблем за такими напрямками: застосування судами Конституції України, захист людських прав, насамперед в умовах воєнного стану, аналіз конституційних цінностей та принципів у рішеннях Конституційного Суду України, конституційна ідентичність та її зв'язок із установчою владою тощо. Серед зазначених публікацій інформуємо про такі:

„Застосування судами Конституції України: доктрина і практика“ (Київ: ВАІТЕ, 2022. 603 с.). Публікацію, співавторами якої є судді Конституційного Суду України Оксана Гришук, Василь Лемак та Ольга Совгіря, відзначено дипломом за I місце у Конкурсі імені Святого Володимира на краще науково-правниче видання у номінації „Конституційне право; муніципальне право“. Видання охоплює розвідки максимально широкого діапазону теоретичних і практичних питань, які постають під час застосування судами Конституції України – акта найвищої юридичної сили, норми якої є нормами прямої дії. Окрему увагу присвячено функціональній взаємодії судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України в контексті судового захисту конституційних прав і свобод особи.

„Основні права людини: німецько-український правовий вимір“ (Одеса: Гельветика, 2022. 403 с.). У монографії, співавтором якої є суддя Конституційного Суду України Оксана Гришук, висвітлено низку теоретичних і практичних питань у царині прав людини. У виданні запропоновано авторський погляд на сталі наукові концепції та конструкції, які піддано фаховому переосмисленню. У підґрунтя роботи покладено німецьку доктрину прав людини, яку було адаптовано до українських реалій праворозуміння та правозастосування.

„Єдиний медичний простір України: правовий вимір“ (Національна академія правових наук України, Національна академія медичних наук України, Київський регіональний центр НАПрН України, Центр медико-правових досліджень; Харків: Право, 2022, С. 494–497). У параграфі 6.8 „Захист прав пацієнтів у системі єдиного медичного простору: зарубіжний досвід і пропозиції для України“, співавтором якого є суддя Конституційного Суду України *Віктор Городовенко*, виокремлюються два шляхи вноормування та захисту прав пацієнтів. Перший шлях не пов'язаний із розробленням і прийняттям будь-яких нових чи специфічних законів і положень щодо прав пацієнтів. У цьому випадку процес розвитку прав пацієнтів відбувається залежно від судових рішень, що ухвалюються компетентними судовими органами. За таким принципом діє так звана практика прецедентного права, наприклад, у Великій Британії. Другий шлях пев-

ною мірою є більш демократичним і полягає у створенні законодавства про права пацієнтів, використанні парламентської законодавчої процедури. Результатом її стає або розроблення та прийняття окремого закону щодо прав пацієнтів, або введення таких норм у різні закони. Але і в першому, і в другому випадку останнє слово залишається за національним законодавчим органом. Зазначено, що для розроблення окремого закону про права пацієнтів і способи їхнього захисту, як правило, потрібно більше часу й ресурсів. Саме тому країни, які здійснюють реформи в інших галузях, часто включають різні положення та норми щодо прав пацієнтів у закони, що вже існують, замість того, щоб створювати нові. Однак, як свідчить міжнародний досвід, якщо такі норми вносяться в один правовий документ, це допомагає більше знати свої права як споживачам медичних послуг, так і тим, хто покликає їх контролювати і перевіряти. Резюмовано, що в Україні доцільно запровадити інститут медичного омбудсмена – Уповноваженого з питань охорони здоров'я. Це підвищить проблематику охорони здоров'я на загальнодержавному рівні, актуалізує питання забезпечення та захисту прав пацієнтів, зробить більш реалістичною можливість для пересічного пацієнта захистити свої права у відносинах із лікувально-профілактичною установою.

„Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей“ (*Вісник Конституційного Суду України*, 2022, № 3–4. С. 115–128). У статті судді Конституційного Суду України *Віктора Колісника* наголошено, що світова спільнота за участі українських дипломатів і правознавців має встановити юридичний механізм впливу на будь-якого агресора, що розпочав агресивну війну, продовжує проведення агресивної війни проти незалежної держави або відмовляється припинити таку агресію. Цей механізм має включати, зокрема, такі складові: 1) запровадження широких економічних санкцій, спрямованих насамперед на унеможливлення виробництва, фінансування або придбання державою-агресором будь-якого озброєння, боєприпасів, бойової та військової техніки, засобів зв'язку, військового обладнання, військової амуніції та будь-яких матеріалів, обладнання і продовольства, що може використовуватися для підтримання боєздатності збройних сил і нерегулярних військових формувань, зокрема й приватних військових організацій держави-агресора; 2) запровадження індивідуальних санкцій до посадовців та інших суб'єктів, діяльність яких пов'язана із плануванням, організацією та проведенням агресивної війни або спрямована на її підтримку; 3) запровадження економічних санкцій до тих посадовців, держав та інших суб'єктів, які надають державі-агресору допомогу, сприяють їй у здійсненні агресії проти незалежної держави, а також створюють можливості для посилення держави-агресора або подолання впливу санкцій хоча б щодо одного виду санкційних обмежень. Резюмовано, що список санкцій, а також інших заходів впливу на державу-агресора та її посадовців, може бути розширений, як і перелік умов можливого зняття санкцій із держави-агресора у майбутньому, та бути відкритим. При цьому щодо Росії як держави-агресора світова спільнота має запровадити кілька важливих додаткових вимог та обмежень, без виконання яких жодні санкції та обмеження не можуть бути скасовані чи пом'якшені:

1) виведення всіх російських військ, російських спецслужб та посадовців із усіх окупованих Росією територій; 2) передача всіх окупованих Росією територій державам, яким ці території належать відповідно до норм міжнародного права; 3) повна демілітаризація Росією Чорного, Азовського, Балтійського і Каспійського морів; 4) заборона Росії проводити військові навчання, розміщувати постійні чи тимчасові військові табори, військові полігони чи стрільбища або розташовувати будь-які військові частини, військові центри, військові заклади, склади боєприпасів та будь-які інші військові об'єкти ближче, ніж за двісті кілометрів від українського державного кордону та державного кордону будь-якої сусідньої держави (за винятком розташування обмеженої кількості прикордонних постів та контрольно-пропускних пунктів прикордонної служби, що можуть мати на озброєнні лише легку стрілецьку зброю); 5) заборона Росії проводити військові навчання, розміщувати військові бази, постійні чи тимчасові військові табори, військові полігони чи стрільбища або розташовувати будь-які військові частини, склади боєприпасів та будь-які інші військові об'єкти на території інших держав поза межами державного кордону Росії. На думку автора, російська держава має публічно принести офіційні вибачення (у тому числі на засіданні Генеральної Асамблеї ООН) перед жертвами російської агресії 2014–2022 років і взяти на себе зобов'язання щодо відмови від будь-яких територіальних претензій до України та будь-яких інших держав. Такі вимоги й обмеження мають бути затверджені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді відповідної резолюції за рекомендацією міжнародної конференції держав, прихильників миру, соціального прогресу, міжнародного правопорядку і загальної безпеки.

„Конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України: особливості в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці“ (*Вісник Конституційного Суду України, 2022, № 5–6, С. 96–106*). У статті судді Конституційного Суду України Оксани Гришук йдеться про те, що періоди кризи зумовлюють підвищену вразливість конституційного ладу та фундаментальних людських прав, у зв'язку з чим постає питання можливих легітимних заходів захисту конституційної демократії. Одним із найефективніших, як засвідчила юридична практика, визнано механізм, запропонований концепцією „войовничої демократії“, або „демократії, здатної захистити себе“. Таку концепцію було запроваджено для обґрунтування заборони політичних партій, програма яких спрямована на усунення демократії, проте згодом вона набула подальшого розвитку як превентивний засіб для запобігання тероризму та зловживаннями демократією. Наголошується, що практично важливим аспектом концепції войовничої демократії є з'ясування критеріїв її застосування, з-поміж яких виокремлюють тест „очевидної і нагальної загрози“ („*clear and present danger*“), розроблений Верховним Судом США, і тест „очевидної і неминучої загрози“ („*clear and imminent danger*“), запроваджений Європейським судом з прав людини. Апробація останнього послугувала методологічною основою для вирішення Конституційним Судом України низки справ, пов'язаних із захистом стабільності демократичного конституційного ладу України, її незалежності, територіальної цілісності, зокрема коли йшлося про засудження комуністичного та націонал-соці-

алістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні, які заперечували цінність людського життя та людської гідності, становили реальну загрозу для української державності, та заборону їх символіки; про захист інформаційного простору як складника національної безпеки Української держави. На думку авторки, такі приклади засвідчують процес захисту демократії в кризові періоди за допомогою конституційних цінностей. При цьому практика Конституційного Суду України є яскравим свідченням і зворотного зв'язку, що комплексно відображає сутність конституційної демократії: збереження та утвердження конституційних цінностей у періоди загроз національній безпеці держави завдяки можливостям демократії. Ілюстративними у цьому контексті є рішення Конституційного Суду України, що стосуються підвищення рівня соціального захисту військовослужбовців, посилення соціальних гарантій для захисників і захисниць України, збереження національної ідентичності та її основних складників (як-от мови, освіти), а також утвердження нормативності конституційних цінностей, їх високої регулятивної значущості у процесі забезпечення засадничих людських прав. Резюмується, що конституційні цінності в кризових умовах становлять основу збереження демократії, і навпаки, їх захист у таких умовах уможливується сталими процедурами демократії, вартівником і реалізатором яких є Конституційний Суд України.

„Конституційна ідентичність як втілення установчої влади“ (*Вісник Національної академії правових наук України, 2022, № 3, С. 69–88*). У статті, співавтором якої є суддя Конституційного Суду України Віктор Колісник, з'ясовано сутність концепції конституційної ідентичності, а також її зв'язок із установчою владою. Виокремлено два основні підходи до розуміння конституційної ідентичності: широкий і вузький. У першому випадку йдеться про сталість певних принципів, інститутів і традицій, що втілюються на нормативному і правозастосовному (судовому) рівнях, у юридичних звичаях і практиці реалізації конституції. У другому випадку йдеться про наявність незмінюваних положень конституції, що поєднуються із судовим контролем за змінами до конституції, а також конституційним контролем положень права Європейського Союзу. Багато конституцій захищають свою ідентичність, встановлюючи незмінювані конституційні положення або значно ускладнюючи внесення змін щодо певних принципових позицій. Вочевидь, ці правила покликані захистити конституції від встановленої (*constituted power, pouvoir constitué*) влади. Натомість саме установча (*constituent power, pouvoir constituant*) влада і призначена таку ідентичність конституції створювати або змінювати. За вузького підходу мова може йти іноді також про конституційний судовий контроль права Європейського Союзу. Зроблено висновок, що концепція конституційної ідентичності, маючи на меті захистити основні конституційні цінності держав, може стати наріжним каменем взаємовідносин держав-членів із Європейським Союзом, особливо у випадку приходу до влади популістських сил. Останнім часом з'являється дедалі більше критиків концепції конституційної ідентичності, проте стверджується, що альтернативи конституційній ідентичності не існує. Формули „вічності“ („*eternity clause*“) продовжуватимуть існувати в конституціях як втілення установчої влади народу, який ухвалив конституцію, і Європей-

ський Союз має з цим рахуватися. Зловживання цією концепцією є скоріше закономірним наслідком правління популістських партій і урядів, проте не причиною для відмови від конституційної ідентичності повністю.

„Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції“ (*Вісник Національної академії правових наук України, 2022, № 3. С. 89–107*). У статті, співавтором якої є суддя Конституційного Суду України *Олександр Петришин*, із позицій теоретико-правового аналізу висвітлено аспекти трансформації правової культури населення України під впливом процесів європейської інтеграції. Запропоновано зміст низки основних вимірів, які розкривають сутність трансформацій правової системи України, що відбуваються через активну участь України у процесах європейської інтеграції. Акцентовано на особливому значенні сприйняття універсальних цінностей Європейського Союзу у процесі європейської інтеграції. Зауважено, що поступова, але цілеспрямована політика держави щодо втілення універсальних цінностей права Європейського Союзу сприяє їх засвоєнню населенням України на ментальному рівні зі збереженням національно-культурних особливостей. Обґрунтовано висновок про те, що втілення на рівні індивідуальної поведінки кожного громадянина України універсальних європейських правових постулатів є важливою гарантією прискорення системних проєвропейських реформ в Україні, зміни ментальних орієнтацій населення у напрямі наближення до загальноєвропейського культурно-правового простору. У зв'язку з цим запропоновано перспективні напрями досліджень означеної проблематики сучасною юридичною наукою, а саме: поглиблений аналіз організаційно-правових аспектів адаптації досвіду здійснення європейськими державами політики у сфері правового виховання населення, проблематики правової охорони на території європейських держав і України універсальних цінностей Європейського Союзу, пошук оптимальних стратегій підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян України відповідно до кращих європейських стандартів, удосконалення нормативних засад налагодження ефективної співпраці держави й інститутів громадянського суспільства в частині реалізації заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у формуванні високого рівня правової культури молоді, тощо.

„Проблема поновлення прав особи після припинення окупаційного режиму“ (*Український конституціоналізм: виклики, народжені свободою*: збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 23 грудня 2022 р). Харків: Права людини, 2022. С. 109–111). Автор, суддя Конституційного Суду України *Віктор Колісник*, наголошує, що після звільнення окупованих територій від російських військ постала проблема поновлення конституційних прав людини і громадянина та, насамперед, забезпечення для них доступу до води, харчів, житла, тепла, зв'язку, медичних, телекомунікаційних, транспортних та інших послуг. Для багатьох громадян звільнених сіл, містечок і міст й надалі гостро стоїть питання збереження життя та здоров'я через перебування поблизу лінії фронту, наявності численних вибухових пристроїв та вибухонебезпечних предметів. Резюмується, що до життя в окупації ніхто не готувався,

і мирні жителі перебували в окупації в дуже вразливому становищі, й саме тому держава має надати їм належну допомогу для поновлення своїх конституційних прав, а українське суспільство має виявляти до них людяність, гуманізм і толерантність.

„Обмежене правління за Українською Конституцією під час війни та після її завершення“ (*Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 21 жовтня 2022 р.). Чернівці, 2022. С. 193–198). Автор, суддя Конституційного Суду України *Віктор Колісник*, зазначає, що в умовах війни та запровадження воєнного стану виникає об'єктивна й нагальна потреба у посиленні ролі держави та військового керівництва. Це є виправданим з огляду на виклики і загрози, що їх принесла за собою та поглибила російсько-українська війна, яка насправді розпочалася у 2014 році, а в лютому 2022 року набула повномасштабного характеру. Саме тому, на думку автора, важливо віднайти оптимальний баланс між зміцненням держави, з одного боку, посиленням повноважень та ролі військового керівництва в забезпеченні функціонування і державного механізму, і економіки та, з другого боку, обмеженням прав громадян, адже навіть за таких умов є неприпустимою надмірна концентрація влади, що може призвести до такого розширення владних повноважень окремих інституцій, коли, подолавши ворога, громадяни можуть потрапити в лещата тривалого надмірного адміністративного тиску. Йдеться про небезпеку авторитаризму та адміністративної сваволі, й саме тому посилення держави під час війни не означає відмови від конституційних принципів. Таке посилення має бути достатнім для організації оборони, гарантування національної безпеки та поновлення територіальної цілісності, однак не надмірним, щоб не становити загрози для громадян після завершення війни. Резюмується, що головне завдання на сьогодні – це і подолати агресора, і залишитися демократичною державою, у якій дотримано прав людини та унеможливується сваволя з боку держави.

IV.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ
УКРАЇНИ**

IV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

4.1. СЕКРЕТАРІАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Секретаріат Конституційного Суду України (далі – Секретаріат) здійснює повноваження, визначені Законом України „Про Конституційний Суд України“. До повноважень Секретаріату належить організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Конституційного Суду України.

Серйозним викликом у звітному році стало запровадження заходів щодо забезпечення виконання основних завдань і функцій Секретаріату в умовах воєнного часу. Із введенням воєнного стану Законом України «Про затвердження Указу Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“» від 24 лютого 2022 року № 2102–ІХ основні зусилля Секретаріату було спрямовано на створення достатньо безпечних умов для роботи суддів Конституційного Суду України та працівників Секретаріату, а також на належне виконання функцій у сферах організаційного, аналітичного, юридичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення.

Для гарантування безперебійного функціонування Конституційного Суду України, захисту життя і здоров'я його працівників із урахуванням безпекової ситуації та з метою економії державних коштів було розроблено комплекс заходів щодо організації роботи Конституційного Суду України в умовах воєнного стану, зокрема дистанційної роботи й оформлення простою. Окремих працівників Секретаріату було увільнено від виконання посадових обов'язків на час виконання завдань територіальної оборони у складі добровольчих формувань територіальних громад.

Також було налагоджено систему внутрішньої та зовнішньої комунікації працівників Секретаріату й систему горизонтальних зв'язків і між самостійними підрозділами Секретаріату, і між їх структурними підрозділами із використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

У звітному періоді значну увагу було приділено інформаційно-аналітичному забезпеченню діяльності Конституційного Суду України; забезпеченню гласності та відкритості діяльності Конституційного Суду України та активізації його комунікації з громадянами, громадськими й експертними об'єднаннями; організації взаємодії та співпраці з органами конституційної юрисдикції іноземних держав.

Задля формування конструктивного, ефективного та змістовного діалогу Конституційного Суду України з громадянським суспільством і засобами масової інформації, зміцнення авторитету Конституційного Суду України як незалежного та відкритого до співпраці органу конституційної юрисдикції в Секретаріаті було розроблено комунікаційну стратегію Конституційного Суду України

на 2022–2025 роки, затверджену Розпорядженням Голови Конституційного Суду України від 8 лютого 2022 року № 7/01/2022-ОД. Також було підготовлено План заходів із реалізації Комунікаційної стратегії Конституційного Суду України на 2022–2025 роки. Відповідний документ затверджено, він передбачає чітко визначені завдання й індикатори їх виконання для покращення комунікації Конституційного Суду України з цільовими аудиторіями.

Секретаріат у звітному періоді приділив окрему увагу здійсненню заходів з упровадження в Конституційному Суді України сучасних систем технічного захисту інформації та телекомунікацій, забезпечував юридичний аналіз конституційних подань, конституційних звернень і конституційних скарг, що надійшли до Конституційного Суду України, проводив моніторинг стану виконання актів Конституційного Суду України, а також готував інші інформаційно-аналітичні матеріали.

У взаємодії з Управлінням державної охорони України та Державної служби з надзвичайних ситуацій України Секретаріат здійснив комплекс заходів щодо посилення надійності охорони будівлі та території Конституційного Суду України, підвищення пожежної безпеки та оперативності реагування на можливі надзвичайні ситуації.

Із урахуванням загроз пошкодження внаслідок ракетно-терору з боку російського агресора інфраструктурних об'єктів у м. Києві підрозділи Секретаріату та Автобази Конституційного Суду України забезпечували резервні ресурси для підтримання у працездатному стані основних інженерно-технічних та інформаційно-технологічних систем і мереж.

Для збереження життя і здоров'я суддів Конституційного Суду України та працівників Секретаріату в умовах постійних ракетних ударів по Україні і м. Києву розроблено та впроваджено «Рекомендований порядок дій після оголошення повітряної тривоги», «Пам'ятку для відвідувачів адміністративної будівлі Конституційного Суду України після оголошення повітряної тривоги».

Таким чином, усвідомлюючи важливість захисту конституційних прав і свобод людини, Секретаріат створив усі необхідні умови для забезпечення надійної та безперебійної роботи Конституційного Суду України у 2022 році для того, щоб, незважаючи на безпрецедентні труднощі, Конституційний Суд України не зупинив своєї діяльності та продовжував виконувати основне завдання – забезпечення верховенства Конституції України.

Виконання відповідних завдань в умовах воєнного стану вимагало злагодженої роботи працівників усіх структурних підрозділів Секретаріату, удосконалення професіоналізму та ефективності їх роботи.

СКЛАД СЕКРЕТАРІАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

У складі Секретаріату діють:

- Департамент організаційної роботи;
- Правовий департамент;
- Адміністративно-фінансовий департамент;
- Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва;
- Управління документального забезпечення;
- Управління роботи з персоналом;
- Відділ попередньої перевірки конституційних скарг;
- Бухгалтерська служба Конституційного Суду України;
- Архів Конституційного Суду України;
- Бібліотека Конституційного Суду України;
- Режимно-секретний сектор.

Станом на 31 грудня 2022 року загальна штатна чисельність Конституційного Суду України становила **298** штатних одиниць, з них суддів – **18**, працівників патронатних служб – **54**, державних службовців – **214**, працівників, які виконують функції з обслуговування, – **12**.

Фактична чисельність Конституційного Суду України на 31 грудня 2022 року становила 245 осіб, з них суддів – 13, працівників патронатних служб – 39, державних службовців – 184, працівників, які виконують функції з обслуговування, – 9.

Серед працівників Секретаріату:

- у віці до 35 років – 34 державних службовці;
- у віці від 36 до 60 років – 135 державних службовців;
- у віці старше 60 років – 15 державних службовців;
- науковий ступінь кандидата наук мають 20 державних службовців та 9 працівників патронатних служб;
- науковий ступінь доктора юридичних наук – 2 державних службовці, 1 працівник патронатної служби;
- державні нагороди та почесні звання – 38 державних службовців, 4 працівники патронатних служб;
- базову вищу освіту – 4 державних службовці;
- вищу освіту – 180 державних службовців (у тому числі 83 магістри), 39 працівників патронатних служб (у тому числі 22 магістри);
- вищу юридичну освіту – 114 державних службовців, 37 працівників патронатних служб;
- закінчили Національну академію державного управління при Президентові України – 25 державних службовців; 2 працівники патронатних служб.

Науковий доробок із конституційного права та інших дочірних галузей права працівників Конституційного Суду України є суттєвою складовою наукового забезпечення діяльності Конституційного Суду України. У 2022 році працівники Конституційного Суду України опублікували **20 наукових праць**, серед яких **1 монографія**, присвячена конституційному юрисдикційному процесу в Україні, **6 статей** у провідних фахових виданнях, тези доповідей на науково-практичних заходах. Наукова проблематика, досліджена у зазначених працях, була присвячена діяльності Конституційного Суду України, розвитку цифрового конституціоналізму, запровадженню партисипативної

демократії в Україні, новелізації Конституції України та іншим актуальним конституційно-правовим питанням.

„Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні“ (Філософські та методологічні проблеми права, 2022, № 2. С. 9–26). У статті, співавтором якої є керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний, зазначається, що за останні двадцять років у галузі цифрових технологій відбувся перехід від ліберальної перспективи до конституційної стратегії, яку визначають сьогодні як цифровий конституціоналізм. Цифрова трансформація суспільства спричинила зміни парадигми через те, що державна влада вже не є монопольним регулятором щодо дотримання конституційних принципів. Сучасні інтернет-платформи переважно перебирають на себе регуляторні функції, породжуючи застереження щодо захисту прав користувачів від автономного розсуду приватних компаній, адже їхня діяльність не регламентована на конституційному рівні. Це зумовлює потребу в розробленні нових концептуальних підходів щодо розвитку конституційної демократії в умовах конкурентного протистояння між державною владою та приватним сектором. У статті розглянуто поняття „цифровий конституціоналізм“, вивчено причини, що зумовили його розвиток, позначено перспективи можливого нормативного врегулювання відносин у цифровому середовищі. Здійснено комплексний аналіз світоглядних, правових й етичних проблем, які виникають у контексті цифрового конституціоналізму. Висвітлено питання щодо захисту фундаментальних прав і демократичних цінностей від викликів, пов'язаних із владою онлайн-платформ. Розглянуто формування нової конституційної парадигми, яка охоплює питання реалізації та захисту цифрових прав людини. Сформульовані принципи й особливості цифрового конституціоналізму та можливі напрями його розвитку сприятимуть вітчизняним доктринальним розробкам цього питання та подальшому розвитку відповідної законодавчої бази.

„Людська гідність у практиці Конституційного Суду України: реалії сьогодення“ (Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 23–26). Автор публікації, керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний, аналізує юридичні позиції Конституційного Суду України щодо сутності права на людську гідність та окремих аспектів його реалізації. Резюмується, що Конституційний Суд України розглядає людську гідність через призму міжнародних та європейських стандартів і підходів, які послідовно відстоює у своїх юридичних позиціях, що є вагомим внеском у забезпечення євроінтеграційного курсу Української держави.

„Конституційні засади організації та здійснення публічної влади в Україні в практиці Конституційного Суду України (окремі аспекти)“ (Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора,

академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 40–43). Автор публікації Віктор Бесчастний акцентує, що навіть в умовах воєнного стану організація та здійснення публічної влади в Україні мають ґрунтуватися на відповідних конституційних принципах та цінностях, зокрема вимозі щодо можливості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина виключно в межах приписів частини другої статті 64 Конституції України. Водночас ключовою гарантією захисту конституційних прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності є функціонування незалежного Конституційного Суду України та розгляд ним справ у порядку конституційного провадження на засадах правовладдя.

„Доступ до правової інформації в Україні в контексті європейських принципів партисипативної демократії“ (Право України, 2022, № 9. С. 43–60). У статті, співавтором якої є Лариса Бірюк – перший заступник керівника Секретаріату Конституційного Суду України – керівник Департаменту організаційної роботи, здійснено аналіз прийнятих у Європейському Союзі принципів партисипативної демократії та розкриття правових механізмів їх запровадження в Україні, насамперед на центральному рівні; напрацювання цілісного уявлення про запроваджені в Європі стандарти зазначених принципів та особливості їх реалізації в українських умовах, їхні форми, способи і методи впровадження, а також викладення власного бачення забезпечення найбільш ефективних шляхів і способів імплементації зазначених принципів в українське суспільне життя у процесі забезпечення доступу громадян до правової інформації.

„Загальнодозвільний тип юридичного регулювання і практика Конституційного Суду України“ (Вісник Національної академії правових наук України, 2022, № 4. С. 66–92.). У статті, співавтором якої є науковий консультант судді Конституційного Суду України Наталія Раданович, визначено юридичні засоби забезпечення верховенства права та досліджено інституційну роль конституційного судочинства у цьому процесі. З'ясовано інструментальний потенціал загальнодозвільного типу юридичного регулювання для реалізації ідеї правовладдя загалом та правообмежувальної діяльності зокрема як таких, що перебувають під опікою органу конституційної юрисдикції. Під час аналізу рішень Конституційного Суду України на предмет гарантування прав і свобод суб'єктів права встановлено прояви загальнодозвільного типу юридичного регулювання: 1) змістовний (права/свободи, законні інтереси особи та інших суб'єктів, їх підставні обмеження); 2) формальний (юридичні дозволи, юридичні зобов'язування і юридичні заборони, які самостійно або у певному співвідношенні утворюють конструкцію загального дозволу). Виявлено та охарактеризовано сфери такого регулювання: а) предметну, яка визначається через об'єктивацію свободи та її конкретизацію у суб'єктивних правах; б) функціональну, зумовлену різними способами здійснення свободи, задекларованими Конституційним Судом України; в) суб'єктну, що охоплює не лише окремих фізичних осіб, а й інших суб'єктів права (політичні партії, громадські організа-

ції, Український народ) і спонукає досліджувати конкуренцію загальних дозволів цих суб'єктів. Обґрунтовано можливості конструкції загального дозволу (юридичних дозволів, зобов'язувань, заборон, що здатні виконувати функцію обмежувачів, підсилювачів, гарантій свободи) в ролі додаткової методології оцінювання Конституційним Судом України сутнісного змісту прав і свобод суб'єктів права з метою його максимального збереження і захисту.

„Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення“ (Київ: КНТ, 2022. 245 с.). У монографії Олександри Спінчевської, заступника завідувача відділу попередніх висновків Управління опрацювання конституційних подань та конституційних звернень Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України, обґрунтовано теорію та практику сучасного стану та перспектив удосконалення конституційного юрисдикційного процесу в Україні, зокрема його доктрини та методології дослідження, правової регламентації, поняття, особливостей, принципів, стадій, суб'єктів, проблем реалізації, ефективності як засобу захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також розроблено на цій основі положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції, спрямовані на його оптимізацію, зокрема шляхом внесення низки змін до національного законодавства з питань юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України. Монографію відзначено дипломом за II місце у Конкурсі імені Святого Володимира на краще науково-правниче видання у номінації „Конституційне право; муніципальне право“.

„Діяльність Секретаріату Конституційного Суду України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина“ (Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 14–17). На думку авторки, заступника завідувача відділу юридичного супроводження розгляду конституційних скарг Управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України Дар'ї Барвіцької, конституційне право на звернення з конституційною скаргою не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Тому в цей непростий час Конституційний Суд України, а разом з тим і Секретаріат, продовжує захищати конституційні права людини і громадянина в Україні. Так, станом на 21 листопада 2022 року до Конституційного Суду України з початку року надійшло 224 конституційні скарги, з яких 93 розподілені суддям-доповідачам. Секретаріат також продовжує опрацьовувати запити на публічну інформацію та звернення громадян. Резюмується, що, окрім організаційного, аналітичного, юридичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення діяльності Конституційного Суду України, діяльність Секретаріату насамперед спрямована на сприяння діяльності Конституційного Суду України задля захисту прав і свобод людини і громадянина, що відповідає цінностям демократичного європейського суспільства.

„Науково-консультативна рада при Конституційному Суді України як суб’єкт наукового забезпечення його діяльності“ (Інформація і право, 2022, № 4 (43). С. 149–155). У статті Тетяни Корж, головного консультанта Управління опрацювання конституційних подань та конституційних звернень Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України, досліджено особливості правового статусу Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України, механізмів і напрямів її функціонування, розкрито унікальність цієї інституції для наукового забезпечення діяльності Конституційного Суду України. З’ясовано зміст і характер роботи Науково-консультативної ради, яку можна визначити як наукову діяльність робочого органу, в межах якої ухвалюється спільне рішення; як персональну наукову діяльність, у межах якої висвітлюється індивідуальна позиція члена Науково-консультативної ради. Зазначено, що повноваження Науково-консультативної ради, напрями діяльності її членів є похідними від повноважень Конституційного Суду України та унормовані на рівні внутрішнього акта Конституційного Суду України. Підкреслено, що діяльність Науково-консультативної ради є відкритою та прозорою.

„Правова інформація як база для ухвалення окремих юридично значимих рішень“ (Інформація і право, 2022, № 2 (41). С. 18–27). У статті, співавтором якої є Тетяна Корж, досліджено питання значення та застосування правничої інформації для прийняття окремих юридично значимих актів, таких як управлінське рішення, а також розкривається процедура здійснення конституційного провадження для подальшого ухвалення рішень Конституційного Суду України. Надано авторське визначення терміна „конституційне провадження“ та визначено місце правової інформації в ньому.

Основні напрями діяльності Секретаріату Конституційного Суду України

Упродовж 2022 року Секретаріат виконував завдання, визначені статтею 44 Закону України „Про Конституційний Суд України“ та Регламентом Конституційного Суду України.

Зокрема, було опрацьовано вхідних службових документів – **1225**, вихідних службових документів – **4638**, звернень громадян – **347**, запитів на публічну інформацію – **189**, звернень до Конституційного Суду України (конституційних скарг) – **248**.

Секретаріат забезпечив безперебійну роботу Бібліотеки Конституційного Суду України та упорядкування і схоронність Архіву Конституційного Суду України.

Попереднє перевіряння конституційних скарг

Особливості попереднього перевіряння конституційних скарг

Конституційна скарга як національний засіб юридичного захисту спрямована на ефективний захист прав людини, які зазнали порушення внаслідок застосу-

вання тих приписів закону України, що суперечать основоположним конституційним засадам і принципам. Водночас законодавець, надаючи фізичним і юридичним особам можливість доступу до конституційної юстиції, визначив порядок звернення до Конституційного Суду України, механізм здійснення конституційного провадження, а також повноваження органів Конституційного Суду України та його Секретаріату.

Так, відповідно до приписів статті 44 Закону „Про Конституційний Суд України“ (далі – Закон) Секретаріат здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Конституційного Суду України, зокрема здійснює реєстрацію та попередню перевірку всіх форм звернень, що надійшли до Конституційного Суду України (пункт 6 частини другої статті 44).

Частина третя статті 57 Закону визначає, що у разі якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам цього Закону, керівник Секретаріату повертає її суб’єктові права на конституційну скаргу.

Попереднє перевіряння звернень до Конституційного Суду України здійснює Секретаріат згідно із вимогами § 39 Регламенту Конституційного Суду України, зокрема: конституційні скарги за формою і змістом повинні відповідати вимогам, встановленим статтями 55, 56, частиною першою статті 74 Закону, та вважаються прийнятними за умов, визначених статтею 77 Закону (пункт 4). Секретаріат перевіряє конституційні скарги на відповідність за формою вимогам Закону впродовж одного робочого дня з дати їх реєстрації (пункт 8).

Відповідно до приписів § 40 Регламенту Конституційного Суду України керівник Секретаріату повертає конституційну скаргу суб’єктові права на конституційну скаргу, якщо:

- 1) конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону;
- 2) конституційна скарга щодо справи, остаточне судове рішення в якій набрало законної сили раніше 30 вересня 2016 року.

Конституційні скарги, які за формою не відповідають вимогам Закону і повертаються суб’єктам права на конституційну скаргу керівником Секретаріату, між суддями Конституційного Суду України не розподіляються (абзац другий пункту 2 § 41 Регламенту).

Такий механізм законодавчого врегулювання порушених питань та існуючі підходи до попереднього перевіряння конституційних скарг не стільки допомагають уникнути перевантаження Конституційного Суду України скаргами, які не відповідають за формою вимогам Закону, як надають можливість суб’єктам права на конституційну скаргу усунути формальні недоліки клопотання та привести його у відповідність до вимог Закону, що є необхідною умовою для подальшого розгляду конституційної скарги.

Аналіз отриманих та опрацьованих конституційних скарг протягом 2022 року

За період з 1 січня по 31 грудня 2022 року до Конституційного Суду України надійшло 248 конституційних скарг, щодо яких Секретаріат здійснив попереднє перевіряння на відповідність за формою вимогам Закону.

Із 248 конституційних скарг, що надійшли до Конституційного Суду України протягом звітного року, 108 (43,55 %) за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Конституційного Суду України відповідно до Закону та у порядку, встановленому Регламентом Конституційного Суду України, а 140 (56,45 %) були повернуті суб'єктам права на конституційну скаргу як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону (із відповідними роз'ясненнями із зазначенням, з-поміж іншого, щодо можливості повторного звернення з дотриманням вимог Закону).

Варто зазначити, що у 2022 році надійшло значно менше конституційних скарг порівняно з аналогічним періодом у 2021 році¹. Це зумовлено військовою агресією Російської Федерації проти України, введенням відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (зі змінами) воєнного стану, обмеженням режимом роботи відділень поштових операторів, особливостями організації роботи судів та здійснення судочинства в Україні, а також іншими об'єктивними чинниками, пов'язаними з перебуванням осіб у районах проведення воєнних (бойових) дій, у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), тощо. Водночас є обґрунтовані очікування щодо зростання кількості конституційних скарг, зважаючи на позитивну динаміку їх надходження у другій половині 2022 року.

Крім того, у 2022 році суб'єкти права на конституційну скаргу подали повторно до Конституційного Суду України 60 конституційних скарг. Із цих скарг 30 за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Конституційного Суду України; за 3² з них відкрито конституційне провадження.

У 2022 році було ухвалено 13 рішень Конституційного Суду України, із яких 10 рішень – за 12 конституційними скаргами. Водночас два³ рішення з цих 10 рішень Конституційного Суду України ухвалені за двома конституційними скаргами, які надійшли до Конституційного Суду України повторно у 2017, 2020 роках: Мосюрчака Василя Івановича (вх. № 18/5462 від 7 грудня 2017 року) та Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ (вх. № 16/455 від 21 вересня 2020 року).

Аналіз конституційних скарг, які надійшли до Конституційного Суду України протягом 2022 року, дає можливість визначити типові помилки, які допускають автори клопотань під час оформлення та подання скарг.

Так, із 140 клопотань, що були повернуті заявникам у зв'язку з невідповідністю за формою вимогам Закону:

– у 76 не дотримано вимог частини першої статті 55 Закону (порушено питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги, зокрема: оскарження рішень судів у системі судоустрою України та незгода з ними, скарги на дії державних органів та їх посадових осіб, відповідність приписам Основного Закону України підзаконних актів, положень законодавчих актів, які в остаточному судовому рішенні у справі особи не застосовувалися, тощо);

– у 10 не дотримано вимог пункту 1 частини другої статті 55 Закону (не зазначено прізвища, ім'я, по батькові особи та/або адреси зареєстрованого місця проживання особи; у разі звернення юридичних осіб до Суду – повної їх назви та/або місцезнаходження такої юридичної особи);

– у 3 не дотримано вимог пункту 2 частини другої статті 55 Закону (зазначаючи в конституційній скарзі про необхідність участі в його справі представника, суб'єкт права на конституційну скаргу не навів відомостей про таку особу);

– у 71 не дотримано вимог пункту 3 частини другої статті 55 Закону (не наведено короткого викладу остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України, зокрема і у випадках, коли

¹ За період з 1 січня по 31 грудня 2021 року до Конституційного Суду України надійшло 484 конституційні скарги, щодо яких Секретаріат здійснив попереднє перевіряння на відповідність за формою вимогам Закону. Із цих 484 конституційних скарг 239 (49 %) за формою відповідали вимогам Закону, а 245 (51 %) було повернуто авторам клопотань.

² Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 17 лютого 2022 року № 23-2(II)/2022 про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою громадянки України Гальченко Ірини Василівни (вх. № 18/14 від 17 січня 2022 року) щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини третьої статті 142 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402-VIII; Ухвала Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 9 листопада 2022 року № 163-2(II)/2022 про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Оніщенко Руслана Ілліча (вх. № 18/205 від 20 жовтня 2010 року) щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України; Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 23 листопада 2022 року № 174-1(II)/2022 про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Старченко Миколи Петровича (вх. № 18/191 від 23 вересня 2022 року) щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX.

³ Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича (вх. № 18/5462 від 7 грудня 2017 року) щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців); Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 22 червня 2022 року № 6-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ (вх. № 16/455 від 21 вересня 2020 року) щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України.

заявники порушували питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у 57 не дотримано вимог пункту 4 частини другої статті 55 Закону (відсутній опис перебігу розгляду відповідної справи в судах);

– у 92 не дотримано вимог пункту 5 частини другої статті 55 Закону (не визначено предмета перевірки на конституційність, тобто не зазначено конкретних положень закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та/або конкретних положень Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України, зокрема у випадках, коли заявники порушували питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у 76 не дотримано вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону (відсутні будь-які аргументи саме щодо неконституційності закону України (його окремих положень) та/або не зазначено гарантоване Конституцією України право людини, яке зазнало порушення внаслідок застосування оспорюваних положень закону; зокрема і у випадках, коли заявники порушили питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у 72 не дотримано вимог пунктів 7 та 8 частини другої статті 55 Закону (не зазначено відомостей про документи і матеріали, на які посилалися особи, не надано їхніх копій, а також не наведено їх у переліку документів і матеріалів, що додаються);

– у 53 не дотримано вимог абзацу десятого частини другої статті 55 Закону (копія остаточного судового рішення у справі особи не засвідчена в установленому порядку судом, що його ухвалив);

– у 8 не дотримано вимог частини другої статті 56 Закону (конституційна скарга не підписана особою взагалі, підписана її представником тощо);

– у 9 не дотримано вимог частини третьої статті 56 Закону (до конституційних скарг юридичних осіб не долучено їх установчі документи та/або акти про призначення (обрання) на посаду уповноважених осіб, які підписали відповідні конституційні скарги);

– у 1 не дотримано вимог частини першої статті 74 Закону (конституційну скаргу подано не державною мовою);

У 2022 році до Конституційного Суду України не надходило конституційних скарг щодо справ, остаточне судове рішення в яких набрало законної сили раніше 30 вересня 2016 року.

Зі змісту поданих до Конституційного Суду України протягом 2022 року 248 конституційних скарг вбачається, що в них порушувалися такі питання:

– у 167 – щодо відповідності Конституції України (конституційності) законодавчих актів України, які застосовувалися в остаточному судовому рішенні у справі авторів клопотань;

– у 17 – щодо відповідності Конституції України (конституційності) законодавчих актів України, які не застосовувалися в остаточному судовому рішенні;

– у 20 – щодо оскарження судових рішень у справі (перевіряння їх на відповідність Конституції України та законам України, правильність застосування судами положень законодавчих актів України);

– у 2 – щодо оскарження підзаконних актів органів державної влади (актів Кабінету Міністрів України, указів Президента України тощо);

– у 43 – щодо оскарження дій органів державної влади та інші питання, які не належать до повноважень Конституційного Суду України.

Аналіз конституційних скарг щодо питань, які порушували заявники

Із аналізу опрацьованих конституційних скарг вбачається, що суб'єкти права на конституційну скаргу найчастіше оспорювали такі законодавчі акти:

- Цивільний процесуальний кодекс України – 29 конституційних скарг;
- Кримінальний процесуальний кодекс України – 20 конституційних скарг;
- Господарський процесуальний кодекс України – 18 конституційних скарг;
- Кодекс адміністративного судочинства України – 12 конституційних скарг;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення – 12 конституційних скарг;
- Кодекс законів про працю України – 7 конституційних скарг;
- Митний кодекс України – 7 конституційних скарг;
- Цивільний кодекс України – 6 конституційних скарг;
- Кримінальний кодекс України – 4 конституційні скарги;
- Земельний кодекс України – 3 конституційні скарги;
- Сімейний кодекс України – 3 конституційні скарги;
- Податковий кодекс України – 2 конституційні скарги;
- Житловий кодекс України – 1 конституційна скарга;
- Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–ІХ – 19 конституційних скарг;
- Закон України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб“ від 23 лютого 2012 року № 4452–VI – 10 конституційних скарг;
- Закон України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI – 8 конституційних скарг;
- Закон України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII у редакції Закону України „Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи“ від 14 січня 2020 року № 440–ІХ – 7 конституційних скарг;
- Закон України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII – 6 конституційних скарг;
- Закон України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесу-

ального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII – 5 конституційних скарг;

– Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII та Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584–ІХ – 5 конституційних скарг;

– Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV – 5 конституційних скарг;

– Закон України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту“ від 5 жовтня 2005 року № 2939–IV – 4 конституційні скарги;

– Закон України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402–VIII – 4 конституційні скарги;

– Закон України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII – 3 конституційні скарги;

– Закон України „Основи законодавства України про охорону здоров'я“ від 19 листопада 1992 року № 2801–XII – 3 конституційні скарги;

– Закон України „Про дорожній рух“ від 30 червня 1993 року № 3353–XII – 3 конституційні скарги;

– Закон України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI – 3 конституційні скарги;

– Закон України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII – 3 конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення житлом громадян“ від 11 червня 2009 року № 1510–VI – 2 конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до Кодексу законів про працю України“ від 12 грудня 2019 року № 378–ІХ – 2 конституційні скарги;

– Закон України „Про Національну поліцію“ від 2 липня 2015 року № 580–VIII – 2 конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ“ від 15 січня 2020 року № 460–ІХ – 2 конституційні скарги;

– Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України „Про попереднє ув'язнення“ щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2111–IX – 2 конституційні скарги;

– Закон України „Про політичні партії в Україні“ від 5 квітня 2001 року № 2365–III – 1 конституційна скарга.

Заявники найчастіше порушували питання щодо перевіряння на відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) у таких галузях:

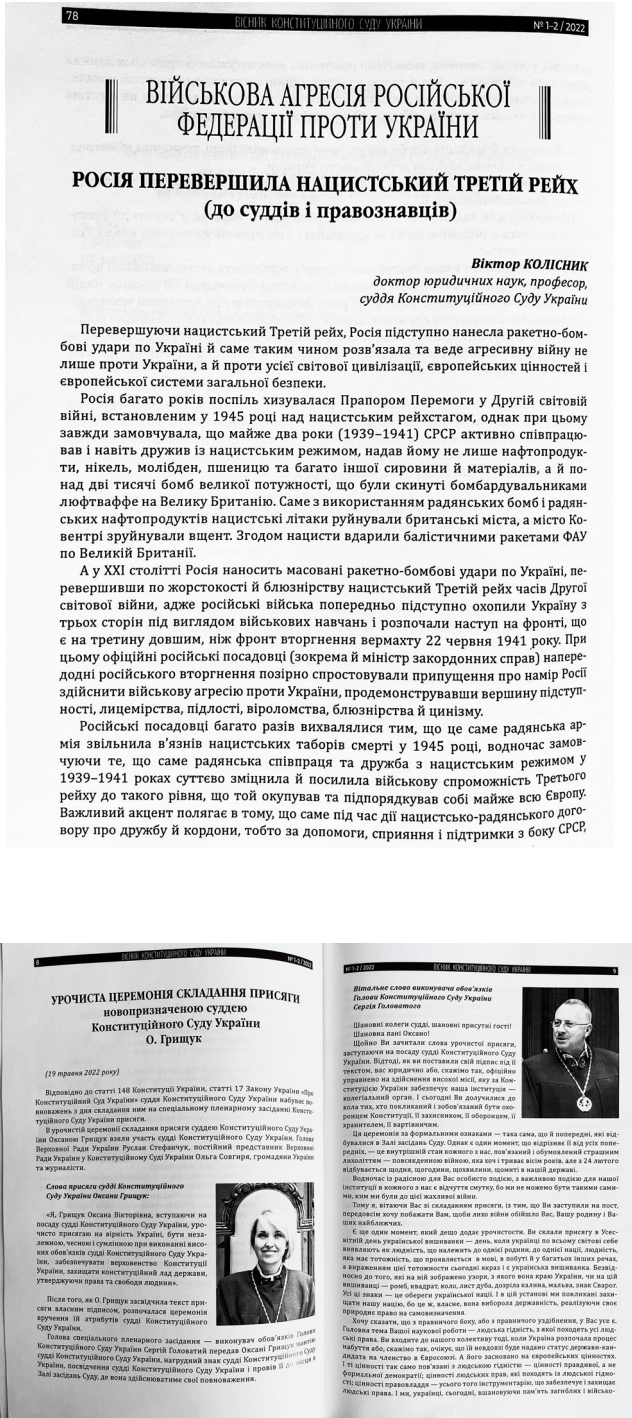
- цивільне процесуальне право – 29 конституційних скарг;
- право соціального забезпечення (нарахування, перерахунок пенсій / соціальні виплати) – 28 конституційних скарг;
- кримінальне процесуальне право – 23 конституційні скарги;
- адміністративне судочинство – 13 конституційних скарг;
- адміністративне право – 11 конституційних скарг;
- господарське процесуальне право – 10 конституційних скарг;
- трудове право – 8 конституційних скарг;
- цивільне право – 6 конституційних скарг;
- кримінальне право – 5 конституційних скарг;
- земельне право – 3 конституційні скарги;
- фінансове право (державний бюджет України, податки, мито, судовий збір тощо) – 3 конституційні скарги;
- сімейне право – 2 конституційні скарги.

У 127 конституційних скаргах заявники порушували питання щодо перевіряння на відповідність Конституції України (конституційність) положень законодавчих актів, які не належать до зазначених галузей права, та з інших питань (оскарження судових рішень у справі, оскарження підзаконних актів органів державної влади, оскарження дій органів державної влади тощо).

Отже, найчастіше у конституційних скаргах порушували питання щодо права на оскарження в апеляційному та касаційному порядку судових рішень (відсутності можливості оскарження, підстав допуску справ до розгляду, порядку такого розгляду тощо); звільнення прокурорів у процесі реформування органів прокуратури; підстав звільнення від сплати судового збору; продовження Фондом гарантування вкладів фізичних осіб проведення процедури ліквідації банку після скасування судами рішень Національного Банку України про неплатоспроможність банку, запровадження тимчасової адміністрації; припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення; соціального забезпечення різних категорій громадян (призначення, індексація, перерахунок пенсій тощо).

4.2. ОФІЦІЙНЕ ВИДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Упродовж 2022 року вийшли друком три об'єднаних номери „Вісника Конституційного Суду України“. Попри суттєве обмеження бюджетних видатків було дотримано періодичності випуску журналу протягом року, примірники кожного номера надіслано до органів державної влади, національних бібліотек України задля інформування якомога ширшої аудиторії громадян про діяльність Конституційного Суду України та висвітлення актуальних питань конституційної юстиції України.

Оскільки відповідно до статті 47 Закону України „Про Конституційний Суд України“ „Вісник Конституційного Суду України“ є офіційним виданням Конституційного Суду України, на його сторінках було опубліковано рішення та ухвали Конституційного Суду України, а також окремі думки суддів Конституційного Суду України стосовно цих актів. До рішень Конституційного Суду України додано резюме англійською мовою. Постійні рубрики представляли матеріали науково-практичних конференцій, організованих Конституційним Судом України; реферативні огляди джерел із конституційно-правової тематики; інформацію про зовнішні зв'язки Конституційного Суду України тощо. Також оперативно було висвітлено урочисті церемонії складення присяги новопризначеними суддями Конституційного Суду України та опубліковано їхні біографії.

Упродовж року судді та працівники Конституційного Суду України наповнювали рубрику «Військова агресія Російської Федерації проти України» аналітичними матеріалами щодо війни проти України. Читачі мали змогу поміркувати про сучасні світові виклики в аспекті забезпечення миру і безпеки людства, конституційні цінності та принципи в рішеннях Конституційного Суду України в умовах воєнного стану та загроз національній безпеці, історичні паралелі повномасштабного російського вторгнення в Україну, юридичний механізм дієвого гарантування міжнародної безпеки та впливу світової спільноти на агресора.

4.3. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції України „держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови“ (стаття 148¹).

Відповідно до частини першої статті 48 Закону України „Про Конституційний Суд України“ видатки на фінансове забезпечення діяльності Суду не можуть бути скорочені в поточному бюджетному періоді, а обсяг видатків на фінансування діяльності Суду в наступному році не може бути меншим за обсяг видатків у попередньому фінансовому році.

Утім при формуванні Державного бюджету України на 2022 рік потребу Конституційного Суду України у видатках не задоволено на 144 556,8 тис. грн.

Розмір відповідних бюджетних призначень на 2022 рік був на 4 555,3 тис грн менший за затверджений Законом України „Про Державний бюджет України на 2021 рік“.

Законом України „Про Державний бюджет України на 2022 рік“ Конституційному Суду України за кодом програмної класифікації видатків та кредитування 0801010 „Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні“ затверджено бюджетні призначення за загальним фондом державного бюджету в сумі 313 797,8 тис. грн, у тому числі – видатки споживання у сумі 313 797,8 тис. грн, з них на оплату праці – 255 109,1 тис. грн і на комунальні послуги та енергоносії – 4 501,7 тис. грн.

Протягом року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2022 року № 401 „Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету“ Конституційному Суду України скорочено видатки загального фонду державного бюджету на 2022 рік за кодом програмної класифікації видатків та кредитуван-

Надходження та використання Конституційним Судом України коштів Державного бюджету України

Затверджено з урахуванням змін за звітний рік, тис. грн

↓

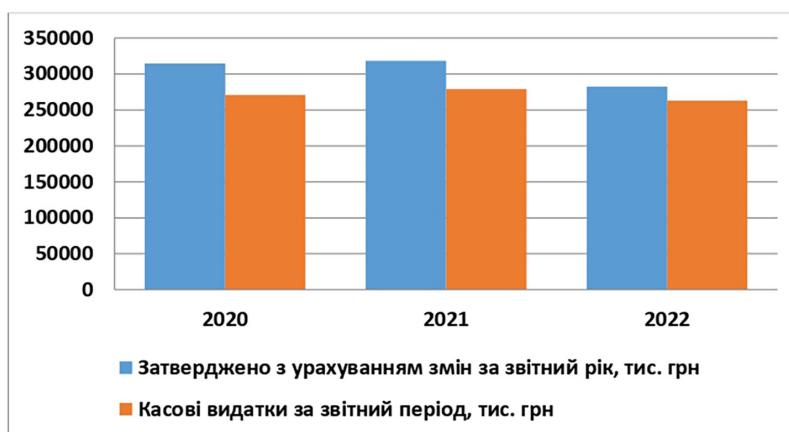
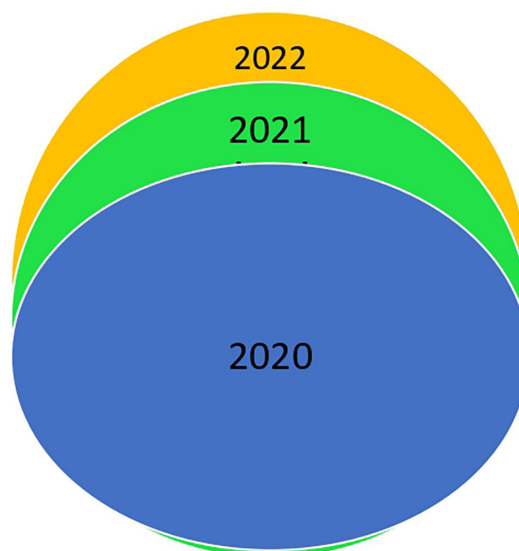
2020 рік	314 445,5	271 095,8
----------	-----------	-----------

2021 рік	318 353,1	279 076,4
----------	-----------	-----------

2022 рік	282 418,0	262 915,8
----------	-----------	-----------

↑

Касові видатки за звітний період, тис. грн

ня 0801010 „Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні“ на суму 31 379,8 тис. грн (видатки споживання, з них оплата праці – 25 510,9 тис. грн, оплата комунальних послуг та енергоносіїв – 450,2 тис. грн).

Зменшення відповідних видатків, зокрема для оплати праці, зумовили внесення змін до структури та штатного розпису Конституційного Суду України, а саме: скорочення посад державної служби, переведення працівників на нижчі посади зі змінами істотних умов державної служби, запровадження системи простоїв.

Варто зауважити, що через обмежені фінансові ресурси на забезпечення діяльності Конституційного Суду України у 2022 році, а також вплив інших чинників, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України та запровадження воєнного стану (Указ Президента України „Про введення воєнного стану в Україні“ від 24 лютого 2022 року № 64/2022), у 2022 році було забезпечено фінансування лише найпріоритетніших потреб Конституційного Суду України. Державна казначейська служба України проводила видатки з урахуванням вимог Постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 590 „Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану“ та застосовувала черговість відкриття асигнувань і здійснення платежів за видатками загального фонду державного бюджету.

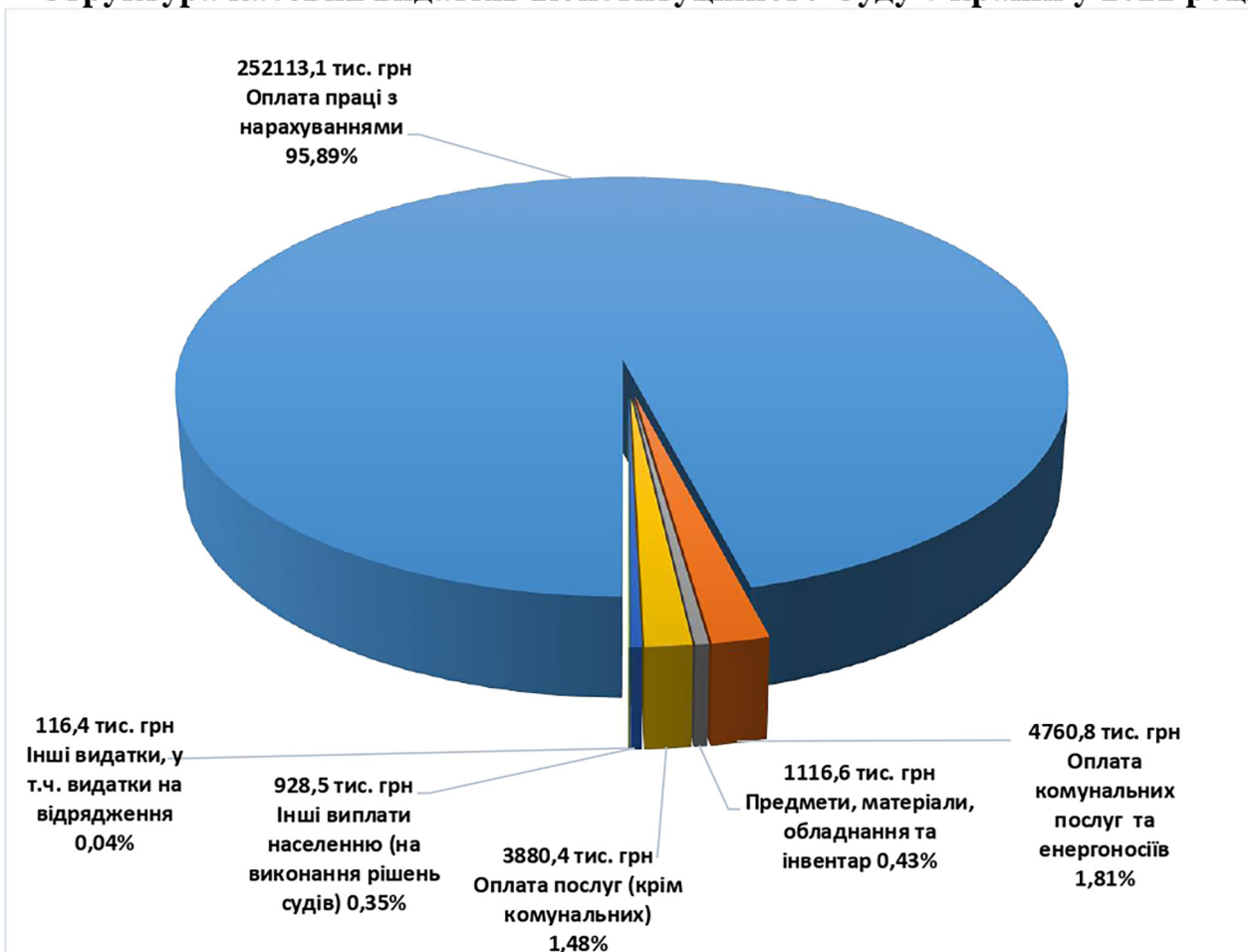
У зв'язку з цим наприкінці року утворилася кредиторська заборгованість у сумі 123,9 тис. грн за видатками, які віднесені до третьої черги здійснення платежів.

Касові видатки за загальним фондом державного бюджету за бюджетною програмою Конституційного Суду України за 2022 рік становлять 262 915,8 тис. грн, або 93,09 % від річного плану.

Інформацію про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2022 рік деталізовано в діаграмі.

Основну питому вагу касових видатків склала заробітна плата з нарахуваннями (252 113,1 тис. грн, або 95,89 %). Видатки на придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю у сумі 1 116,6 тис. грн (або 0,43 %) було спрямовано на придбання господарського обладнання та інвентарю, комплектуючих та витратних матеріалів до комп'ютерної техніки, канцелярських і господарських товарів тощо. Також для належного утримання установи проведено видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у сумі 4 760,8 тис. грн (або 1,81 %), оплату інших послуг – 3 880,4 тис. грн (або 1,48 %), здійснено виплати на виконання рішень судів у сумі 928,5 тис. грн (або 0,35 %) та інші видатки, у тому числі на відрядження – 116,4 тис. грн (або 0,04 %).

Структура касових видатків Конституційного Суду України у 2022 році

У 2022 році Конституційному Суду України відкрито бюджетні асигнування у повному обсязі відповідно до помісячного розпису асигнувань загального фонду державного бюджету.

Незважаючи на вкрай обмежене фінансування Конституційного Суду України, у 2022 році вдалося реалізувати низку заходів, спрямованих на безпеку функціонування Конституційного Суду України. Зокрема, проведено періодичний контроль захищеності секретної інформації від витоку акустичними та віброакустичними каналами із застосуванням активних засобів захисту; атестацію низки комплексів технічного захисту інформації другої категорії; виконано спеціальні дослідження і розроблення комплексних систем захисту інформації, підготовлено проекти службової документації та декларації для двох автоматизованих систем класу „1“ II категорії на об'єктах інформаційної діяльності Конституційного Суду України.

У зв'язку із заміною серверного обладнання системи контролю і управління доступом проведено закупівлю та встановлено пакети відповідного програмного забезпечення (для системи контролю і управління доступом).

Оновлено 9 джерел безперебійного живлення технологічного обладнання інженерних мереж адміністративної будівлі.

4.4. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Віроломний напад Російської Федерації на незалежну суверенну Україну 24 лютого 2022 року став злочинним порушенням Хартії ООН та фундаментальних принципів міжнародного права і нахабним викликом засадничим основам сучасного демократичного світового устрою.

Героїчний супротив Українського народу російському агресору в перші тижні та місяці новітньої російсько-української війни продемонстрував усьому світу відданість українців демократії, їх готовність жертовно боротися за свою свободу і незалежність, за споконвічне право жити вільно на своїй землі та розбудовувати самостійно обраний суспільний порядок.

У таких умовах діяльність Конституційного Суду України набуває особливого значення – і як демонстрація надійності та міцності державних інституцій України, і як показник непохитності визначених Конституцією та законами України фундаментальних засад єдиного органу конституційної юстиції в Україні. Верховенство права, незалежність, колегіальність, гласність, відкритість, повний і всебічний розгляд справи, обґрунтованість та обов'язковість ухвалених Конституційним Судом України рішень і висновків були, є і будуть визначальними принципами роботи Конституційного Суду України.

Військові дії та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинули на досягнення тих пріоритетних цілей, що були визначені в щорічній інформаційній доповіді за 2021 рік.

13 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах“ № 2846–ІХ. Основна його ідея полягає у залученні до процедури відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України нового спеціального органу – Дорадчої групи експертів, яка утворюється з метою сприяння органам, що призначають суддів Конституційного Суду України, в оцінці моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. Організаційно-технічне забезпечення діяльності Дорадчої групи експертів покладено на Секретаріат Конституційного Суду України. У цьому контексті важливим практичним завданням є створення та усталення нового інституційного механізму відбору претендентів на посади суддів Конституційного Суду України відповідно до згаданих законодавчих новел, забезпечення його належного функціонування, адже відкритість та публічність у роботі цього дорадчого органу мають стати високим зразком громадсько-професійної діяльності в інтересах українського суспільства.

У Конституційному Суді України мають бути створені всі необхідні умови для послідовної та системної імплементації кращих світових практик конституційної юстиції, наполегливого впровадження інновацій в організації роботи суддів і судових органів, розширення можливості доступу до Конституційного Суду України з питань захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, підвищення ефективності контролю за виконанням судових рішень.

Динамічна цифровізація всіх сторін суспільного життя та широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій формує потребу законодавчого унормування можливостей упровадження онлайн-режимів роботи Конституційного Суду України та його органів, підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України, а також онлайн-можливостей для учасників конституційного провадження. Необхідною умовою таких технологічних новацій має бути повноцінне дотримання вимог інформаційної безпеки.

Для підвищення надійності й ефективності Системи електронного документообігу Конституційного Суду України є важливими оновлення і поліпшення технічної та програмної бази застосованих інформаційних технологій і програмних продуктів (з урахуванням можливостей захищеного дистанційного доступу до баз даних), зокрема з використання сучасних хмарних технологій.

Незважаючи на воєнний стан та величезні бюджетні витрати на забезпечення обороноздатності країни, зберігає свою важливість питання формування дієвого механізму забезпечення гарантій фінансової незалежності Конституційного Суду України та дотримання вимог Конституції України і Закону України „Про Конституційний Суд України“ щодо належного фінансування органу конституційної юрисдикції.

V.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
УКРАЇНИ В ЦИФРАХ**

V. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В ЦИФРАХ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОРГАНИ

ПРОВЕЛИ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАнь ТА ЗАСІДАнь: _____ 398

пленарних засідань Великої палати Конституційного Суду України _____	76
засідань Великої палати Конституційного Суду України _____	31
пленарних засідань Першого сенату Конституційного Суду України _____	19
засідань Першого сенату Конституційного Суду України _____	17
пленарних засідань Другого сенату Конституційного Суду України _____	60
засідань Другого сенату Конституційного Суду України _____	36
засідань колегій суддів Першого сенату Конституційного Суду України _____	48
засідань колегій суддів Другого сенату Конституційного Суду України _____	30
спеціальних пленарних засідань Конституційного Суду України _____	16
засідань Конституційного Суду України, пов'язаних з організаційною діяльністю _____	42
засідань постійних комісій Конституційного Суду України _____	23

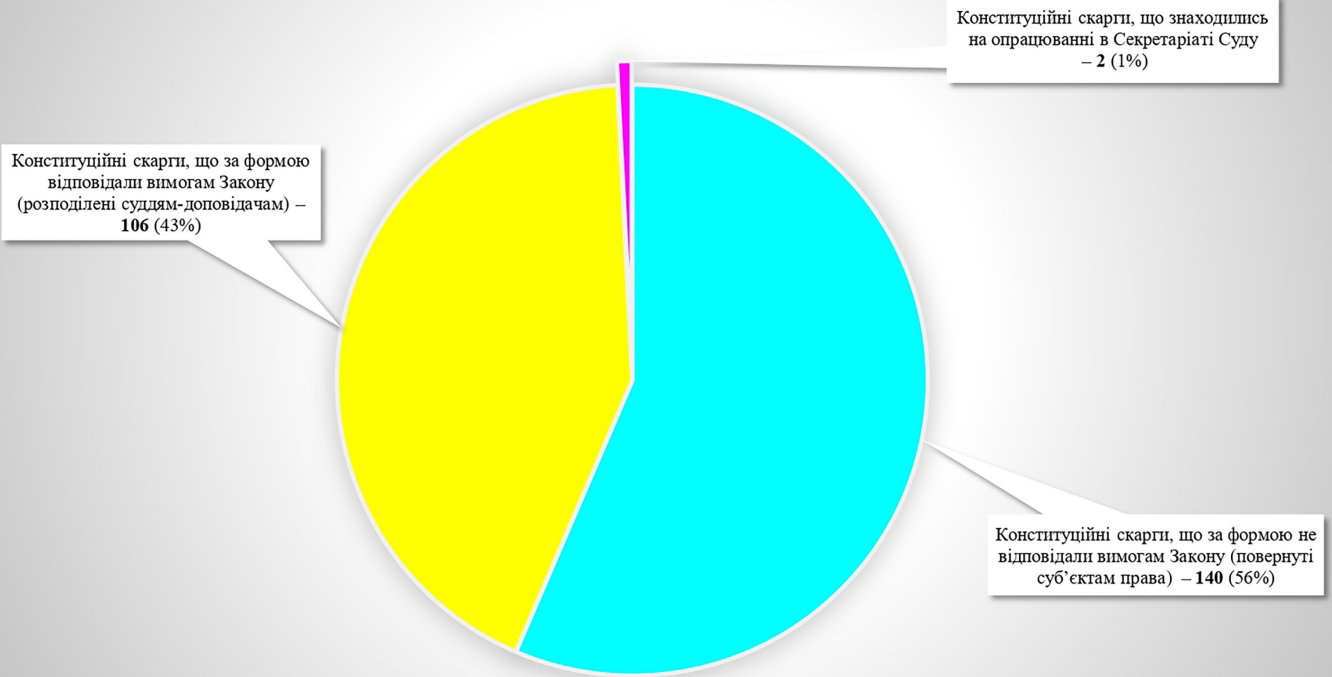
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ УХВАЛИВ АКТИВ: _____ 892

рішень Великої палати Конституційного Суду України: _____	4
– у справах за конституційними поданнями _____	3
– у справах за конституційними скаргами _____	1
рішень Першого сенату Конституційного Суду України _____	1
рішень Другого сенату Конституційного Суду України _____	8
ухвал Великої палати Конституційного Суду України, постановлених на пленарних засіданнях _____	8
ухвал Великої палати Конституційного Суду України, постановлених на засіданнях _____	577
ухвал Першого сенату Конституційного Суду України, постановлених на пленарних засіданнях: _____	4
– про відмову від розгляду справи на розсуд Великої палати Конституційного Суду України _____	1
– про об'єднання конституційних проваджень у справах _____	3
ухвал Першого сенату Конституційного Суду України, постановлених на засіданнях: _____	13
– про відкриття конституційного провадження у справі _____	1
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі _____	2
– інших ухвал (про форму розгляду справи, про тимчасове залучення судді до складу неповноважної за складом колегії суддів) _____	10
ухвал Другого сенату Конституційного Суду України, постановлених на пленарних засіданнях: _____	6
– про закриття конституційного провадження у справі _____	2
– про об'єднання конституційних проваджень у справах _____	4
ухвал Другого сенату Конституційного Суду України, постановлених на засіданнях: _____	30
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі _____	4
– інших ухвал (про тимчасове залучення судді до складу неповноважної за складом колегії суддів, про форму розгляду справи, про відвід (самовідвід) судді Конституційного Суду України) _____	26

ухвал колегій суддів Першого сенату Конституційного Суду України:	94
– про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою	7
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою (одностайно)	81
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою (неодностайно)	2
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням	1
– інших ухвал (про усунення описок, про обрання секретаря колегії суддів)	3
ухвал колегій суддів Другого сенату Конституційного Суду України:	97
– про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням	1
– про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням	1
– про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою	23
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою (одностайно)	63
– про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою (неодностайно)	6
– про припинення розгляду конституційної скарги	1
– про обрання секретаря колегії суддів	2
постанов, ухвалених на пленарних засіданнях Конституційного Суду України	9
постанов, ухвалених на засіданнях Конституційного Суду України	41
ОКРЕМІ ДУМКИ СУДДІВ, ДОЛУЧЕНІ ДО АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ:	10
– до рішень Великої палати Конституційного Суду України	3
– до ухвал Великої палати Конституційного Суду України	1
– до рішень Другого сенату Конституційного Суду України	6

Діаграма 1

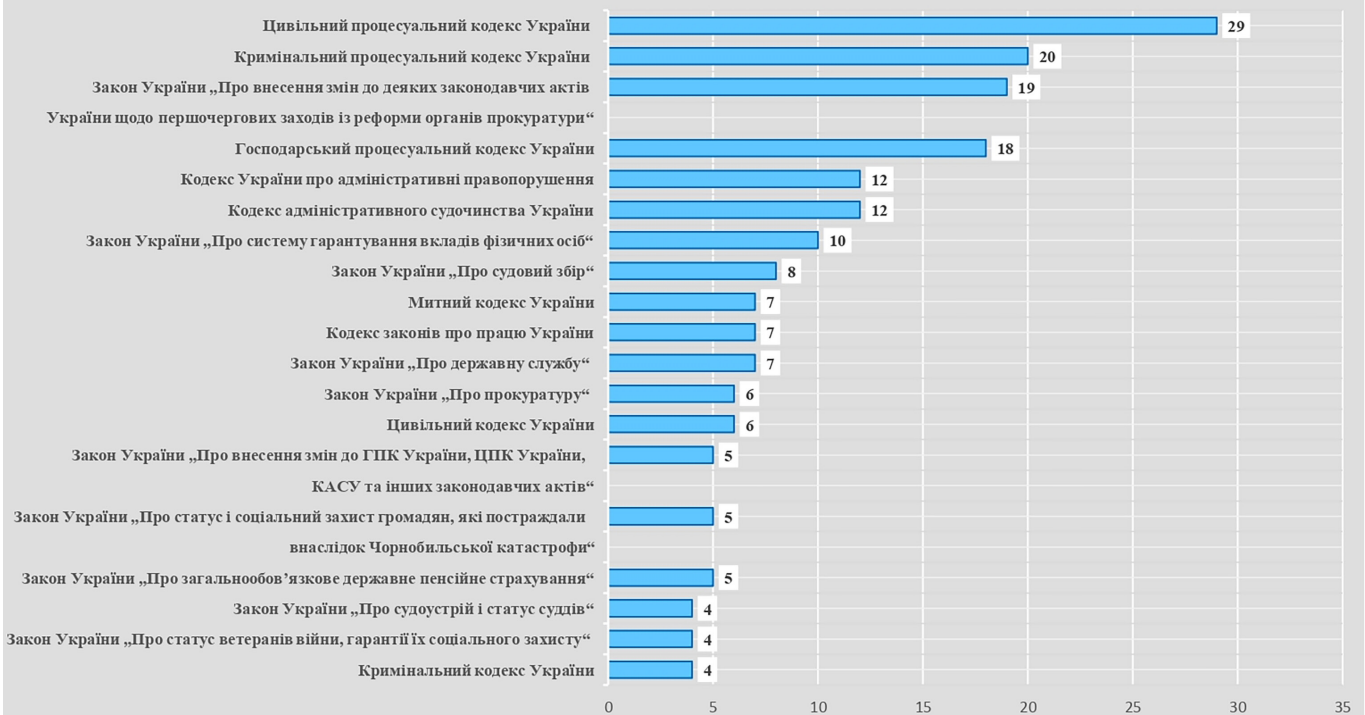
Інформація щодо відповідності конституційних скарг за формою вимогам Закону України „Про Конституційний Суд України“

Загальна кількість конституційних скарг – 248

Діаграма 2

Закони України (їх окремі положення), що найчастіше оскаржувалися суб'єктами права на конституційну скаргу

Діаграма 3

Питання, які найчастіше порушувались суб'єктами права в конституційних скаргах у 2020, 2021 та 2022 роках

Діаграма 4

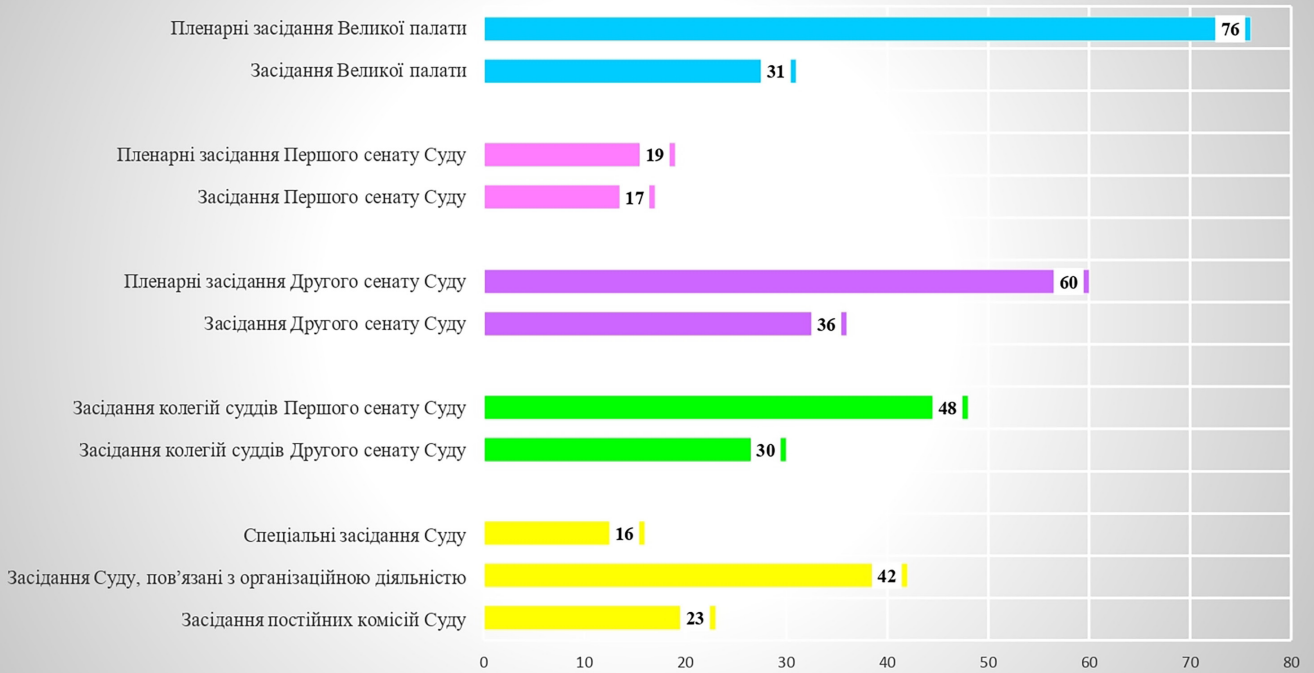
Акти Великої палати, сенатів та колегій суддів Конституційного Суду України у 2021 та 2022 роках

Діаграма 7

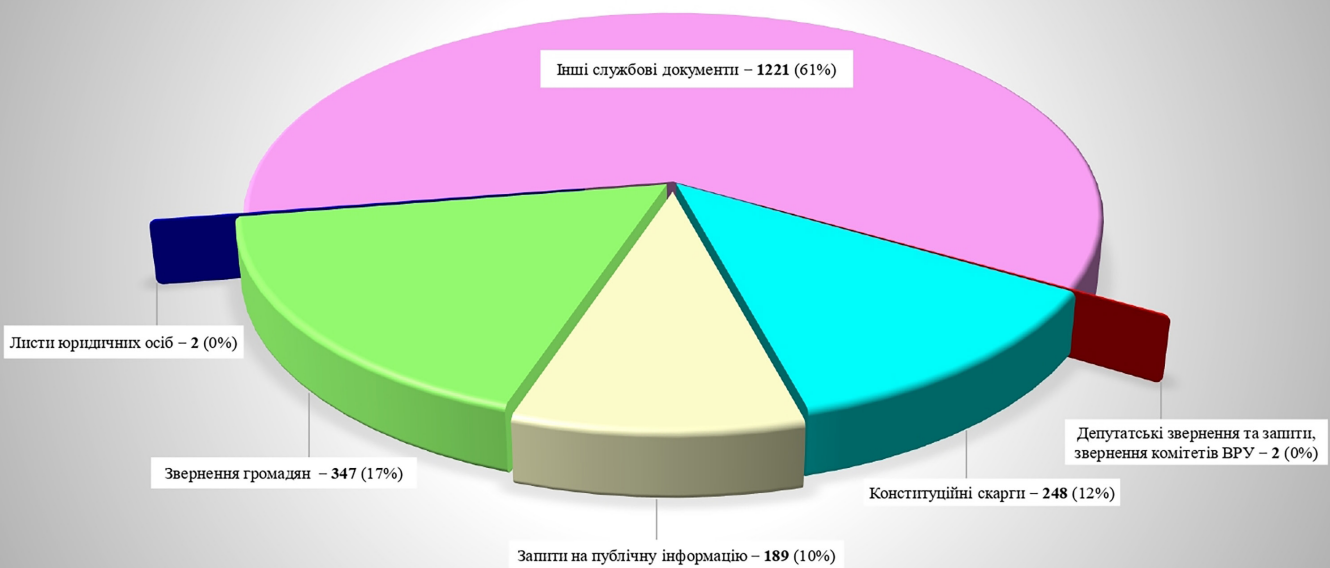
Проведення Конституційним Судом України та його органами пленарних засідань/засідань з питань конституційного провадження та організаційної діяльності

Загальна кількість проведення пленарних засідань/засідань – 398

Діаграма 8

Документи та матеріали, що надійшли до Конституційного Суду України

Загальна кількість надходжень – 2009

Конституційний Суд України

(м. Київ, вулиця Желянська, 14, e-mail: inbox@ccu.gov.ua)

**ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
2022 РІК**

**Затверджено Постановою Конституційного Суду України
від 29 червня 2023 року № 8-п/2023**

У щорічній інформаційній доповіді Конституційного Суду України висвітлено найважливіші аспекти діяльності Конституційного Суду України в 2022 році. Особливу увагу приділено повноваженням Конституційного Суду України, його складу та організаційній структурі. Важливе місце в доповіді належить огляду судової діяльності Конституційного Суду України, зокрема аналізу ухвалених Конституційним Судом України актів за конституційними поданнями, конституційними зверненнями та конституційними скаргами, а також питань їх дотримання. Крім того, доповідь містить інформацію про міжнародне співробітництво, взаємодію Конституційного Суду України із громадянським суспільством, забезпечення його діяльності.

